

SDRUŽENÍ KNIHOVEN
ČESKÉ REPUBLIKY

THE CZECH REPUBLIC
LIBRARY ASSOCIATION

BIBLIOTHEKSVERBAND
DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

ROK 2007

ISBN 978-80-86249-43-8

OBSAH

KOLOKVIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFŮ 2006	5
STREDOVEKÉ OPEVNENIE MESTA BANSKÁ BYSTRICA	7
<i>Michaela Garaiová</i>	
OPEVNĚNÍ HRADCE KRÁLOVÉ – JEHO VÝVOJ A ODKAZY V LITERATUŘE	14
<i>Alena Součková</i>	
PUSTÝ HRAD – STARÝ ZVOLEN. HISTÓRIA A SÚČASNOSŤ	22
<i>Elena Matisková</i>	
SPOLUPRÁCA ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFOV OD KONCA 60. ROKOV 20. STOROČIA	28
<i>Jiřina Bíunová Kádnerová</i>	
JIRÍ MAHEN	40
<i>Marie Nádvořníková</i>	
PROFESOR JIRÍ CEJPEK	45
<i>Jaromír Kubíček</i>	
LADISLAV JAN ŽIVNÝ V ČESKÉ BIBLIOGRAFI	49
<i>Ivana Novotná</i>	
ZDENĚK VÁCLAV TOBOLKA	59
<i>Václav Křížek</i>	
JOZEF KUZMÍK – BIBLIOGRAF A KULTÚRNY HISTORIK	67
<i>Božena Sobolová</i>	
DOC. PHDR. THLIC. MICHAL FEDOR, CSC. SJ VÝRAZNÁ OSOBNOSŤ SLOVENSKÉHO KNIHOVNÍCTVA A BIBLIOGRAFIE (1929–1994)	75
<i>Ľubica Poklembová – Valéria Farah</i>	
ŠTEFAN ĎUROVČÍK (13. 1. 1936 – 8. 10. 1986)	81
<i>Anna Kuciaiová</i>	
ADAM FRANTIŠEK KOLLÁR – RIADITEĽ CISÁRSKO-KRÁĽOVSKEJ DVORSKEJ KNÍŽNICE VO VIEDNI	90
<i>Soňa Sváčiová</i>	
KONTAKTY PRÍRODOVEDNÉHO SPOLKU TRENČIANSKEJ ŽUPY S PRÍRODOVEDCAMI V ČECHÁCH A NA MORAVE	98
<i>Katarína Pekařiová</i>	
SLOVENSKO V KNIHOVNĚ NÁRODNÍHO MUZEA	105
<i>Marie Širová</i>	
DĚJINY ČESKO-SLOVENSKA V BIBLIOGRAFÍCH	109
<i>Věra Břeňová</i>	
ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN	115
ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ZA ROK 2006	117
<i>Jaromír Kubíček</i>	
SEKCE PRO BIBLIOGRAFI	120
<i>Jiřina Bíunová Kádnerová</i>	
SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE	123
<i>Jaroslav Výchlo</i>	
SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY	126
<i>Hana Študentová</i>	
SEKCE PRO AKVIZICI	128
<i>Aleš Brožek</i>	
SEKCE INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE	132
<i>Tomáš Gec</i>	

KOLOKVIUM ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFŮ 2006

Trenčín, 1.-3. 10. 2006

STREDOVEKÉ OPEVNENIE MESTA BANSKÁ BYSTRICA

Michaela Garaiová

Začiatky formovania miest v Uhorsku, a teda aj na Slovensku, spadajú do obdobia 13.–14. storočia. Boli súčasťou najmasovejšej urbanizačnej vlny, procesu, počas ktorého sa ustálila základná podoba mesta, a ktorá prebiehala v celej Európe. Väčšina slovenských miest vznikla na kráľovskej pôde, na miestach vyňatých z kráľovskej domény. Povyšovanie dedín na mestá na Slovensku a udeľovanie privilégií vo veľkej miere prebiehalo za vlády Žigmunda Luxemburského (1368–1437), ale čoskoro však príklad kráľa začali nasledovať aj ostatní feudáli, ktorí pokračovali s udeľovaním rôznych výsad (Špiesz, 1983).

Vznik Banskej Bystrice bol podmienený prírodnými podmienkami (napr. blízkosť vodných tokov, rieka Hron a potok Bystrica, ktoré zabezpečili mestu prirodzený prvok jeho obrannej línie) (Ušiak, 1998), obchodnými a ekonomicko-hospodárskymi vplyvmi. Nevyhnutným znakom mesta bolo však nielen hospodárstvo, ale aj jeho právne postavenie. Práve privilégiá a donačné listiny dávajú danej komunite rozhodujúci význam pri procese vytvárania mesta. Príchodom hostí, nemeckých ťažiarov, remeselníkov a baníkov, na pozvanie panovníka Bela IV. (1235–1270) sa rozvoj mesta urýchlil. Banskej Bystrici boli privilégiá udelené v roku 1255 (Uličný, 2001) a zaručili jej tak významné hospodárske a samosprávne práva.

Vlastne ktorékoľvek rozvíjajúce sa sídlo mohlo pri dosiahnutí istých podmienok nadobudnúť charakter a postavenie mesta, či presnejšie uznanie za plnoprávne mesto a to aj bez opevnenia. Kráľ Žigmund však presadzoval, aby mestské hradby boli základným kritériom na plné uznanie sídliska za mesto. Rozvinul tak v mestotvornom procese aspekt budovania pevných hradieb, ktorý už pred ním, avšak z iného hľadiska zakotvil kráľ Ľudovít I. (1342–1382), ktorý v zákone z roku 1351 nariadoval, že iba hradbami opevnené mestá (*civitates muratae*) sú oslobodené od platenia deviatku zemepánovi. (Segeš, 2001) Právo opevniť sa patrilo medzi privilégiá udeľované panovníkom. (Marsina, 1973) Z uvedeného je zrejmé, že opevnenie bolo nevyhnutným atribútom plnoprávneho mesta. Opevnenie a mestské hradby boli však aj stelesneným zdrojom oprávneného sebavedomia a sebadôvery mešťanov a vôbec všetkých obyvateľov stredovekého mesta. Prstenec hradieb poskytoval pocit istoty a zároveň navonok demonštroval okoliu sebačnosť, prosperitu a nezávislosť mestskej komunity, tvrdí Segeš (2001).

Banská Bystrica sa vyznačuje, podobne ako banské mestá Banská Štiavnica alebo Kremnica, osobitým druhom mestskej fortifikácie. Obyvatelia týchto miest si svoju obranu zosilnili prebudovaním farských kostolov na tzv. mestské hrady, pričom sakrálna funkcia kostola ostala zachovaná.

Od väčšiny stredovekých opevnených sídiel sa mestský hrad odlišoval svojou polohou, funkciou a najmä architektonickou podobou, pretože sa stal výlučne na obranu. (Filová, 2004)

Mestský hrad býval zvyčajne vybudovaný ešte pred výstavbou samotných mestských hradieb, neskôr ich dopĺňal a tvoril obrannú líniu v samotnom srdci mesta. Múrom obohnaný kostol vymedzil priestor nielen pre obranu, ale vymedzoval o. i. aj plochu cintorína. Svojou polohou na návrší tvoril (a dodnes tvorí) mestský hrad v Banskej Bystrici prirodzenú dominantu mesta. Po zbúraní časti hradieb sa mestský hrad stal prirodzenou súčasťou mesta. (Avenarius, 1977) V roku 1970 bol zaradený do kategórie najvyššej pamiatkovej ochrany a vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Rekonštrukcia dlažby, studne a časti opevnenia sa začala v roku 1997 a odvtedy pokračuje obnova hradného nádvorja. Počas osláv dní mesta, ktoré boli spojené s tohtoročným Radvanským jarmokom (druhý septembrový víkend 2006) prebehlo slávnostné otvorenie zrekonštruovaného Barbakanu. Barbakan bol postavený v roku 1512. Je to predbránieestskej veže (zvonice) s padacími mostmi (Filová, 2004) a dvoma portálmi: pre chodcov a pre vozy. Dodnes je možné pozorovať nad portálmi zachovalý obranný prvok, výklenok na liatie horúcej smoly, tzv. smolný nos. (Vyobrazenia rôznych druhov smolných nosov sa nachádzajú v knihe L. Janotu (1938).) Mestský hrad v Banskej Bystrici býval obkolesený vodnou priekopou širokou 8–10 m a hlbokou približne 3–4 m. Účtovné knihy zo 16. storočia spomínajú povinnosť čistiť ju a zmieňujú sa aj o chove rýb. Meštania sa však v neskorších obdobiach sťažujú na jej znečistenie, kal a zápach, a preto bola postupne priekopa zasypávaná, až kým v 19. storočí nezanikla (Jurkovič, 2005). Hradnému areálu dominuje Kostol Nanebovzatia Panny Márie z polovice 13. storočia. Po strašnom požiari, ktorý zachvátil celé mesto v roku 1500, bol zrekonštruovaný bohatými ťažiarňami a odvtedy je nazývaný aj „nemecký“. Nachádza sa v ňom o. i. aj neskorogotický oltár majstra Pavla z Levoče. Po ďalšom požiari, ktorý v r. 1761 zachvátil mesto, sa uskutočnila baroková prestavba kostola, bola odstránená kaplnka sv. Jána Nepomuckého spreď Barbakanu a postupne aj zvyšky hradieb okolo mestského hradu. V areáli mestského hradu sa nachádza aj Matejov dom (je vstavaný do Baníckej bašty), fara (pristavili ju v polovici 15. storočia pred Farskú baštu), kostol sv. Kríža, nazývaný aj „slovenský“ (stojí medzi Pisárskou baštou a Matejovým domom) a radnica (dnes jej priestory slúžia ako galéria).

Prvá zmienka o opevnení mesta sa datuje do roku 1473, keď sa v doňšej listine kráľa Mateja Barbore, manželke Jána Edelbecka zo Steinu, spomína medzi darovanými nehnuteľnosťami (ktorými boli kamenný dom v meste, baňa, šesť dedín) aj „jeden majer vnútri valu“ (t. j. hospodársky pozemok ležiaci pri dome) (Jurkovič, 2005). Val smeroval od rieky Hron súdežne s Kapitulsou ulicou, obkolesil mestský hrad a cez Krížnu a Hornú Striebornú ulicu okolo pozemkov domov prináležiacim dnešnej

Dolnej ulici viedol späť k Hronu, ktorý slúžil ako prirodzená obranná línia. Uvedený priestor predstavoval kedysi vnútorné mesto. Zaujímavosťou je, že pri dome č. 19 na Dolnej ulici sa zachovala mohutná reťaz, o ktorej je rozšírená povera, že slúžila pravdepodobne na uzavretie ulice v čase zasadnutia banskobystričského krajinského snemu v roku 1542. Jurkovič (2005) však upozorňuje na skutočnosť, že na starých plánoch mesta je viditeľné smerovanie fortifikácie v tesnej blízkosti domu č. 19, vedľa ktorého sa nachádzala brána s priekopou a na základe toho sa domnieva, že spomínaná reťaz slúžila na jej uzatvorenie.

Konštrukcia prvých hradieb stredovekej Banskej Bystrice bola spočiatku pomerne jednoduchá – tvorili ju hlinené valy, neskôr na určitých miestach doplnené palankovým opevnením s priekopami, ktoré predstavovalo u nás najviac rozšírený fortifikačný systém, a ktorý nadväzoval na tradičné slovanské opevnenia. (Graus, 1990) Drevené koly zatlačené do zeme tesne vedľa seba, alebo v odstupe s horizontálne preloženými brvnami tvorili akýsi oporný múr, ku ktorému priliehali valy zeme šikmo sa zvažujúce smerom do mesta. Z vonkajšej strany boli drevené hradby natreté zmesou ílu a zeminy, čím sa zvýšila ich ohňovzdornosť (Kopčan, 1983).

Časom hradby prešli určitým vývojom a ich stavba sa stávala zložitejšou a nákladnejšou. Drevené palisády boli nahradzané kamennými hradbami doplnenými o rohové bašty, strielne, predbránia a pod. Ich výška a iné konštrukčné zmeny sa o. i. prejavovali aj pod vplyvom pôsobenia tureckého nebezpečenstva. Nákladnosť vybudovania fortifikačného systému umožnila obyvateľom mesta na niekoľko rokov získať úľavy na daniach a odvodoch panovníkovi (Zalčík, 1973), pretože ten mal eminentný záujem udržať si príjmy plynúce najmä z banských miest aj v nasledujúcich obdobiach a nechcel, aby padli do rúk osmanským útočníkom.

Ďalšie zmienky o mestskej fortifikácii sa objavujú až okolo roku 1541 (rok dobytia Budína), kedy sa krajina ocitá pod hrozbou tureckého drancovania. Turecké výpady do okolia podmiemili usilovnú prácu mesta Banská Bystrica na novom vale s priekopami. Účtovné mestské knižky hovoria o cene za drevo na palisády a bašty a za prácu na nich (oblepenie hlinou, vybielenie, vymaľovanie). Obranu mal tvoriť múr obopínajúci celé mesto, alebo jeho časti, ktoré neboli chránené prírodnými objektmi (Hron, Bystrica). Výdavky spojené so stavbou boli oveľa väčšie, ako pôvodne mesto plánovalo, takže problémy s financovaním stavby palisády boli čoraz naliehavejšie. Práce pokračovali pomaly aj kvôli zlému počasiu, nedostatku majstrov a peniazom na materiál. Mešťania neboli spokojní s kvalitou opevnenia, pretože drevené hradby neustále padali a bolo nutné na ich opravu investovať nemalé sumy. V roku 1586 sa mestská rada dohodla na postavení silného múru. Na pláne mesta pripisovanému Juliovi Ferrarimu (alebo niektorému z jeho žiakov) z roku 1587, ktorý bol staviteľom a hlavným dozorcom opevňovacích stavieb banských miest na strednom Slovensku, sa nachádza nielen navrhovaná línia hradieb, ale aj tá pôvodná.

Na rozsiahlu stavbu si mešťania vyrubili zvláštnu daň, ale s postupujúcimi prácami zisťovali, že príjem z nej je nedostačujúci. Mestská rada preto hľadala pomoc u dolnorakúskej komory, ba aj u kráľa. Plán stavby obrany mesta počítal s tým, že sa drevená palisáda bude postupne nahrádzať hradbami z pevného materiálu, teda s murovanými, či kamennými hradbami s nárožnými baštami a bránami s vyšším stupňom opevnenia. Fortifikačné práce teda prebiehali pomaly a s rôzne dlhými prestávkami. Jurkovič (2005) vo svojej monografii usudzuje, že pravdepodobne v roku 1615 už boli hradby definitívne postavené, lebo nevieme o ďalších stavebných aktivitách, len o menších opravách, ktoré si vyžadovali napr. kryté chodby popri hradbách a rekonštrukčných prácach na hradbách a nezastrašených baštách, ktorým škodí najmä kanalizácia.

Súčasťou opevnenia Banskej Bystrice bolo sedemnást nárožných bašt, ktoré v čase mieru slúžili ako sklady alebo zbrojnice. Niektoré z nich dostali svoje pomenovanie podľa jednotlivých cechov, ktoré boli zodpovedné za ich udržiavanie a obranyschopnosť. V prípade, že túto funkciu neboli schopné splniť, úlohou poverili iný cech.

Do dnešného dňa sa zachovalo sedem bašt, z toho tri patria do hradného komplexu; Farská bašta (stojí za Farou, kde sa po 2. svetovej vojne konali bábkoherecké ochotnícke predstavenia, dnes je tu Pastoračné centrum sv. Gorazda), Banická bašta (je do nej vstavaný Matejov dom) a Pisárska bašta (na ňu nadväzuje Kostol sv. Kríža, ktorý bol prístavbou pripojený k Matejovmu domu). V areáli Pamätníka SNP nájdeme menšiu Pekársku a väčšiu Mäsiarsku baštu (ktorá dnes slúži ako reštaurácia). Na ulici Jána Kollára sa nachádza Obuvnícka bašta. Kúpeľná bašta s pôdorysom pravidelného osemuholníka sa nachádza na rozhraní Lazovnej (bývalej Kúpeľnej ulice) a Katovnej ulice. Mühlsteinova bašta, ktorá bola napriek protestom v roku 1947 asanovaná, sa nachádzala v miestach dnešnej hlavnej pošty. Vieme o existencii ďalších bašt v 16. storočí; Zlatníckej (na hornom konci katolíckeho cintorína), Krajčírskkej (na Hornej ulici), o Novej bašte (stála pri potoku Bystrica), Dolnej komorskej a Hornej komorskej bašte (ktorá slúžila ako sklad pušného prachu na banícku činnosť), ďalej o bašte pri Dolnej bráne a troch baštách neznámeho názvu. Všetky bašty boli postavené už pred rokom 1589. Zvláštnosťou je, že stavitelia nespojili Zlatnícku baštu s Obuvníckou hradbami na hrebeni svahu, hoci terén to logicky ponúkal, takže tieto obranné línie dvakrát pretínali hradnú priekopu. Zdôvodňovalo sa to spádom svahu nevhodným na stavbu domov a zbytočným rozšírením mesta. V Jurkovičovej monografii (2005) sa uvádza, že napr. v roku 1712 sme sa mohli stretnúť s nasledujúcim označením bašt: Zlatnícka – Sedlárska bašta, Mäsiarska bašta, Krajčírka bašta, Obuvnícka bašta, Klobučnícka bašta, Kožušnícka bašta, Stolárska bašta, Garbiarska, Prachárska bašta, Debnárska, Nožiar-ska bašta, Remenárska bašta, Murárska, pri Hornej bráne Pivovarnícka

bašta, Vreckárska, Medovníkárska, Tkáčska bašta, Kováčska bašta, Gombikárska bašta, Kramárska bašta, Čižmárska bašta.

Vstup do mesta bol možný cez mestské brány, súčasť fortifikačného systému, ktoré boli cez deň strážené a na noc sa uzatvárali. Päť vstupných brán malo charakter vysokých prejazdových budov (Graus, 1990), ktoré boli pôvodne drevené (tak ako palánková hradba), neskôr sa prestavali na kamenné stavby. Stáli na piatich najvýznamnejších a najstarších uliciach mesta. Na konci Dolnej ulice, pri potoku Bystrica, stála v blízkosti mlynského kanála Dolná brána, ktorá bola zo všetkých najfrekvencovanejšia. Jej zbúranie prebehlo v roku 1860, pretože čoraz väčšími bránila silnejúcej dopravnej premávke. Na Hornej ulici, ktorá tvorila pokračovanie Dolnej ulice cez námestie, stála Horná brána, ktorú do kamennej podoby prestaval majster Krištof, rovnako ako jej dvojča Dolnú bránu v roku 1577. Bola asanovaná v r. 1870. Na dnešnej Kapitulskej ulici (bývalej Hronskej) sa nachádzala Hronská brána a zrušená bola v r. 1890. Na Lazovnej ulici sa v blízkosti Kúpeľnej bašty vyskytovala Kúpeľná brána, ktorá bola asanovaná v roku 1880. Strieborná brána stála na vyústení Striebornej ulice do roku 1900, kedy sa uskutočnila jej asanácia. Ďalšie štyri menšie brány boli situované priamo v meste. Boli to: Komorská brána, brána na Dolnej ulici, brána pod Mestským domom a druhá brána na Hornej Striebornej ulici. Posledne menovaná otvárala prístup do mestských záhrad a dnes je jedinou zachovalou bránou v Banskej Bystrici. Mnohé prestavby pozmenili jej vzhľad a dnes slúži ako obytná budova.

Organizačné poriadky, ktoré vydávala mestská rada, určovali denné i nočné stráženie mestských bašt a brán. Do každej z nich boli okrem posádky pridelení aj puškári alebo zámočníci, ktorých povinnosťou bola starostlivosť o tamojšie delá. Počet členov posádok sa menil s počtom členov jednotlivých cechov. V neskorších dobách, kedy Banskú Bystricu neohrozoval útok z vonku, zabezpečovali zástupcovia cechov slávnostné salvy z diel a pušiek, ktoré slúžili len ako dekorácia pri slávnostiach a sviatkoch. Mestská stráž cez deň kontrolovala prichádzajúcich a odchádzajúcich. Kontrola sa zintenzívňovala v časoch nebezpečenstva (lúpežné výpravy Turkov, morové epidémie) a pri jarmočných sviatkoch, kedy bola veľká premávka. Brány sa otvárali hodinu pred východom slnka a zatvárali sa hodinu pred západom slnka. Zatvorenie brán oznamoval zvon. Koče a povozy, ktoré nestihli vojsť do mesta, boli nútené stráviť noc na predmestí. Klúče po obchôdzke a po uzavretí jednotlivých brán odovzdával richtárovi hradný kapitán a ráno si ich od neho bral na ich opätovné otvorenie. Od 18. storočia boli strážcami brán výlučne špeciálni najatí strážcovia a nevykonávali ich (ako dovtedy) mešťania, pretože požiadali o oslobodenie od tejto povinnosti.

Dnešná Banská Bystrica spĺňa už len z polovice definíciu Rossiauda, ktorý hovorí, že „mesto je organizovaný priestor obohnaný múrmi, do

ktorého sa vchádza bránami a polybuje sa v ňom po uliciach a námestiach,“ je to „priestor ježiaci sa do výšky vežami“. Mnohé bašty, brány ani múry dnes nestoja, uvoľnili priestor rozpínajúcemu sa mestu, ktoré sa dravo rozrastá do všetkých strán.

„Stredoveké mesto nie je vystavané z kameňa, ale predovšetkým z ľudí, z jeho obyvateľov,“ hovorí Jacques le Goff, francúzsky medievalista. Práve tí stredovekí nám zanechali bohatstvo histórie, ktoré sa pokúšajú sprístupniť nielen archeológovia, pamiatkári, ale aj historici. V prípade Banskej Bystrice sa stredovekým opevnením mesta podrobne zaoberal Emil Jurkovič (2005), ktorý vo svojej monografii *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica* venuje celú kapitolu opevneniu mesta. Jeho práca, hoci bola napísaná na prelome 19. a 20. storočia, bola preložená z maďarčiny a vydaná až nedávno, pri príležitosti osláv 750. výročia pridelenia mestských práv a privilégií. Medzi autorov zaoberajúcich sa opevnením Banskej Bystrice patria napríklad Alexander Avenarius, Milan Šoka, Peter Ušiak, Michal Šimkovič, Mária Kodoňová, Adrian Vallašek, Oto Tomeček, Marta Mácelová. Danej téme venoval tiež Igor Graus a jeho spracovanie vývoja mestského opevnenia za Jurkovičovým v ničom nezaostáva. Upozornil na dôležitý prvok pri štúdiu historického opevnenia mesta, ktorým sú veduty, obrazy a rôzne pohľady na mesto a jeho dobové stvárnenia, napr. v podaní olejomalieb Andreja Stollmanna.

Zoznam bibliografických odkazov

- AVENARIUS, Alexander. 1977. Banskobystrický mestský hrad vo vzťahu k mestu. In *Pamiatky príroda*, 1977, č. 6, s. 18–19.
- FILOVÁ, Ľubica – MÁCELOVÁ, Marta – ŠIMKOVIC, Michal. 2004. Mestský hrad v Banskej Bystrici. In *Pamiatky a múzeá*, 2004, č. 2, s. 2–7.
- GOFF, Jacques le. 2002. *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 378–391. ISBN 80-7021-545-3
- GRAUS, Igor. 1990. Z minulosti a prítomnosti stredovekej mestskej fortifikácie Banskej Bystrice. In Štilla, Miloš. *Stredné Slovensko 9. Spoločenské vedy : zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici*. Martin : Osveta, 1990, s. 173–195. ISBN 80-217-0172-2
- JANOTA, Ľudovít. 1938. *Slovenské hrady*. Bratislava : Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1938, s. 26.
- JURKOVIČ, Emil. 2005. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer, 2005. 550 s. ISBN 80-969366-2-X
- KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára. 1983. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin : Osveta, 1983. 209 s. ISBN
- MARSINA, Richard. 1973. K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In *Historický časopis*, 2001, roč. 21, č. 3, s. 337–365.
- ROSSIAUD, Jacques, 1999. Měšťan a život ve městě. In *Středověký člověk a jeho svět*. Praha : Vyšehrad, 1999, s. 123–155. ISBN 80-7021-274-8

- SEGEŠ, Vladimír. 2001. Stredoveké mestá na Slovensku : tepny spoločenského pokroku. In *História*, 2001, roč. 1, č. 3, s. 6–9.
- ŠPIESZ, Anton. 1983. *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680–1780*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983. 301 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. 2001. Výsadnosť mešťanov od 13. storočia. In *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 3, s. 415–433.
- UŠIAK, Peter. 1998. Archeologický výskum barbakanu mestského hradu v Banskej Bystrici. In Bitušíková, Alexandra. *Acta Universitatis Matthiae Belii Banská Bystrica : zborník Fakulty humanitných vied UMB : sekcia spoločenskovedná č. 2*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied, 1998, s. 202–209. ISBN 80-8055-173-1
- ZALČÍK, Tibor. 1973. *Urbanizmus stredovekého mesta na Slovensku*. Bratislava : Pallas, 1973. 116 s.

OPEVNĚNÍ HRADCE KRÁLOVÉ – JEHO VÝVOJ A ODKAZY V LITERATUŘE

Alena Součková

Počátky města

Hradec Králové je jedním z nejstarších českých měst. Během své dlouhé historie prošel výraznými architektonickými změnami a vysloužil si několik přídomek. Původní slovanské hradiště na přirozeném návrší mezi řekami Labem a Orlicí a jejich početnými kanály a rameny se ve 13. století postupně měnilo na opevněné středověké město, které se stalo správním centrem severovýchodních Čech a vyhledávaným obchodním střediskem. Městské opevnění pochází z druhé poloviny 13. století.

Věnné město českých královen

Na počátku 14. století se Hradec Králové stal věnným a sídelním městem českých královen (jako jedno z devíti českých měst) a svoji rozlohou, počtem obyvatel a významnými stavbami se stal druhým nejvýznamnějším městem v Čechách, hned po Praze. Velký vliv na rozvoj města měla královna Eliška Rejčka – vdova po králi Václavu II. a Rudolfu Habsburském. Hradec Králové se rozrůstal nejen uvnitř cihlových hradeb, ale i v rozsáhlých podměstích (Pražské, Slezské), která byla připojena k městu. Město bohatlo, rozšiřovalo svůj půdorys, budovalo systém opevnění a získalo řadu královských privilegií. Na konci 14. století byly budovány parkánové zdi, které byly později zesíleny válcovými a hranolovými baštami. Zbytky parkánových hradeb jsou zachovány zvláště na jižní straně.

Pod řadou domů jsou klenuté prostory, tzv. lochy. Jsou to tunely až s metr silnými zdmi šikmo jdoucí 4–10 metrů pod budovy a prostranství.

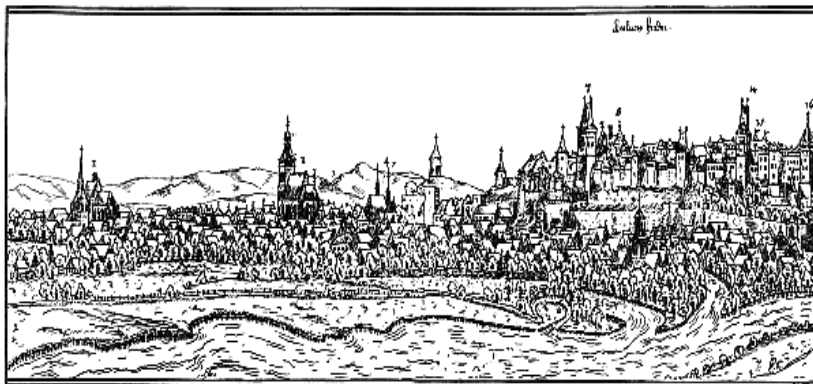
Doba husitská – malý Tábor

Období prosperity se však střídalo i s pohromami, které představovaly živelné katastrofy a epidemie. Ničivé stopy a rozsáhlé požáry poznamenaly město v době husitských válek.

Ke konci 15. století byl připojen další pás hradeb, na který navázaly pozdější hradby barokní.

Renesance

Nová renesanční přestavba města od konce 16. století, kdy se ve městě stavěly zděné domy s bohatě zdobenými štíty – a z té doby pochází i nejznámější dominanta – Bílá věž – přes 70 metrů vysoká zvonice a strážní věž (postavená v letech 1574–1596 ze světlého pískovce) – netrvala příliš dlouho – nejprve požár a morová epidemie, které podlehl více než 4 tisíce obyvatel a potom dobytí města Švédy v době třicetileté války.

Nejstarší zobrazení Hradce Králové z roku 1602

Období třicetileté války

V té době byla Švédy doplněna a zdokonalena soustava středověkých městských hradeb, která však bránila přirozenému územnímu rozvoji města. Systém švédského opevnění vycházel z tehdejší vojenské strategie na základě nizozemských zkušeností. Nebyly to obranné věže, zdi a ochozy – ale sypané bastiony, předsunuté sypané valy a zavodňovací soustava příkopů kolem města. Podobně jako nizozemský Naarden, kde je systém zachován doposud. Na konci třicetileté války byl Hradec téměř zbořen a vyklidněn a jeho dosavadní postavení v českém království bylo navždy ztraceno. Město mělo půdorys mnohocípé hvězdy, na rozdíl od pravoúhlého půdorysu s centrálním čtvercovým náměstím.

Doba barokní

Důležitou událostí pro dějiny Hradce Králové byl příchod jezuitů a založení jezuitské koleje s barokním kostelem Panny Marie a vznik dalších staveb. Založení biskupství v roce 1664 bylo událostí nejen společenskou, ale i s velkým významem pro rozvoj stavebního ruchu ve stylu barokním.

Vznik vojenské pevnosti

O dalším osudu města v souvislosti s jeho významnou strategickou polohou rozhodly válečné konflikty v době vlády císařovny Marie Terezie. Válka o rakouské dědictví (1740–1748) a válka sedmiletá (1756–1763) odtržením Kladska odkryly severovýchodní hranici pro nájezdy pruských vojsk. Proto vévoda Karel Lotrinský pověřil pražského inženýra J. F. Schora přestavbou a zdokonalením hradeckého opevnění. Původní švédský základ byl zesílen čtyřmi dělostřeleckými bastiony na západní straně a dalšími opevněními – pevnost však byla vypleněna a město bylo roku 1762

zničeno – a politicky a kulturně upadlo. Rovněž ničivý požár města uspišil sled následujících událostí.

Proto se císař Josef II. rozhodl v roce 1765 o výstavbě důkladné vojenské pevnosti, která zároveň s blízkou pevností Josefov (20 km severněji) měla zajistit ochranu hlavní komunikace od Náchoda a Trutnova, tj. ze severní strany.

Stavba vojenské pevnosti a rozsah stavebních prací zcela změnila tvář města i jeho okolí.

Byla zbořena předměstí, vyrostly vysoké hradby, byla upravena řečiště obou řek, některá stará ramena byla zasypana, okolní terén byl naopak snížen, aby v případě válečného nebezpečí mohl být do vzdálenosti několika set metrů zatopen.

Příjezdové komunikace byly na náspech a do města vedly tři trojitě brány. Zemní valy byly obezděny armovanými cihlami a pískovcovými kvádry. Uvnitř hradeb byly postaveny pevnostní budovy – zbrojnice, zásobárny prachu, skladiště a další. Kasárny pro pěchotu z roku 1790 byly největší a nejmodernější v celé monarchii. Výstavba pevnosti trvala téměř 25 let, dokončena byla v roce 1789 a měla rozlohu 320 hektarů. Pevnost byla vynikajícím technickým dílem – 8–10 metrů vysoké hradby, které daly městu půdorys osmicípé hvězdice. Důmyslný byl i zavodiňovací systém. Pevnostní prostor tvořilo 44 obranných prvků (bastiony, ravelíny, kasematní kryty, kavalíry, zapažení, kasematní pevnůstka, reduty, flošny a brány).

Podobné bastionové pevnosti vznikaly v té době i v dalších městech – Josefov (20 kilometrů od Hradce Králové, součást města Jaroměř, přístupný turistický okruh v podzemí), na severu Čech u Litoměřic – Terezín, pevností byl i brněnský Špilberk, pevnostním městem bylo i významné město střední Moravy – Olomouc.

Doba národního obrození a průmyslový vývoj

Vývoj ve městě obehnaném hradbami však nepřestával – významně se zde projevovaly vlastenecké snahy českého národního obrození (vydavatel Pospíšil, dramatik Klicpera a další).

V roce 1850 měl Hradec Králové rozlohu pouhých 3,5 km², dvě stovky domů a asi 8 tisíc obyvatel. Původně přidružené městské části se vyvíjely samostatně. Snahy o zrušení pevnosti a možnost stavebního rozvoje města nebyly vyslyšeny. I výstavba železnice v roce 1857 musela respektovat ochranné pásmo pevnosti a patřičnou vzdálenost od hradeb. Podobně i výstavba průmyslových podniků – 1864 továrna na klavíry Petrof, 1863 cukrovar, 1869 strojírenská továrna.

Situace v době bitvy 1866

Vojenská pevnost byla válečně vyzbrojena, ovšem svoje poslání nikdy neplnila.

Spíše negativní postavení měla i za prusko-rakouské války u Hradce Králové v roce 1866. Většina lidí musela město opustit, zbývající se museli na několik měsíců předzásobit, vojenská posádka byla početně posílena a okolí bylo zatopeno. Po prohrané bitvě 3. července 1866 byli donuceni rakouští vojáci k ústupu, ale zatopené okolí pevnosti bylo spíše překážkou, po odmítnutí kapitulace bylo město ostřelováno z děl a smutnou dohrou událostí bylo vypuknutí epidemie cholery.

Osvobození města z pout hradebních

Prohraná bitva a nová vojenská strategie posunula kupředu složitá vyjednávání o zrušení vojenské pevnosti a možnosti rozvoje města. Vůdčí osobností se stal tehdejší místostarosta města Ladislav Jan Pospíšil. Pevnost byla zrušena v polovině roku 1885 a ještě v témže roce se začalo s bouráním hradeb. Tomu předcházela složitá vyjednávání o finančním vyrovnání armády a nemalé finanční částky musely být vyčleněny na bourání valů a stavbu nových vojenských zařízení.

Představitelé města spolu s jednáními pevnostní komise pečlivě připravovali regulační plán města. Měl být zachován původního historického jádra s komunikačním vnitřním okruhem, na který paprskovitě navazují ulice ve směru k nádraží a dalším významným objektům.

Byly zachovány i některé původně vojenské objekty (Gayerova kasárna). Z objektů vojenské pevnosti se do dnešních dnů zachovaly dělostřelecké flošny a zbytky střílnových kasemat, batardo, části ravelinu a pevnostních koridorů.

Urbanistický vývoj od počátku 20. století – Salón republiky

Na úsilí Ladislava Jana Pospíšila navázal známý a dlouholetý královéhradecký starosta František Ulrich (úřad zastával v letech 1895–1929) i jeho nástupce průmyslník Josef Václav Bohumil Pilnáček (vlastnil továrnu na výrobu mýdla a svíček a starostou byl v letech 1929–1942).

Na urbanistickém konceptu a výstavbě významných staveb se podíleli úspěšní architekti té doby, především Josef Gočár a Jan Kotěra. S rostoucím významem města se zvětšoval i počet obyvatel – v roce 1900 – 22 tisíc, 1921 – 35 tis., 1930 – 46 tis. Město dostávalo velkoměstský ráz a vysloužilo si přívlastek salón republiky. Vývoj byl zastaven německou okupací a událostmi druhé světové války.

Vývoj po 2. světové válce

Rozvoj města v poválečném období je charakterizován rozvojem průmyslu, nárůstem počtu obyvatel a výstavbou nových sídlišť, která získala jména nejenom na základě zeměpisné orientace, ale i v návaznosti na historická podměstí (Slezské Předměstí, Moravské Předměstí). Novodobá výstavba nepoznamenala město negativně. Stále je však brán velký zřetel na zachování architektonického a urbanistického rázu a nezaměnitelný

genius loci. Zvláště po roce 1990, kdy se na postu hlavního architekta vystřídal několik osobností, jsou všechny moderní stavby (mezi ně patří i výstavba nové budovy knihovnicko-informačního centra) podrobovány velmi přísným kritériím – např. nesmí být zakryto panorama města s věžemi, dalším hlediskem je, že významné stavby jsou z režného, neomítnutého, cihlového zdiva. Na projektech se podílejí významní architekti a mnohé stavby získaly prestižní ocenění.

Obnova a zabezpečení hradeb a opěrných zdí

Hradec Králové již není pevnostním městem. Mnozí návštěvníci obdivují poměrně souvislý pás opěrných zdí, které jsou připomínkou středověkých hradeb kolem historického jádra.

V závislosti na stavebních úpravách domů v této části města byly zpřístupněny i terasy a prostory mezi hradbami a opěrnými zdmi. Aby se zabránilo dalšímu chátrání a devastujícím stavebním krokům, přistoupilo město k jejich revitalizaci, která proběhne v několika etapách. Začíná se na severní straně, první část by měla být hotova do konce tohoto roku. Jižní část pod biskupskou rezidencí by se měla stát odpočinkovým místem. Se zpřístupněním pro veřejnost se počítá v závislosti s rekonstrukcí bývalého pivovaru na sídlo krajského úřadu – snad v horizontu dvou příštích let.

Zajímavostí také je, že při rekonstrukci historických domů na náměstí a v jeho okolí se často zpřístupňuje dosud neobjevené podzemí a protože se většinou jedná o stylové restaurace a vinárny, je pro návštěvníky pobyt v nevědním prostředí klenutých sklepů velkým zážitkem.

Hradec Králové – výtvarná zobrazení

Nejstarší výtvarné zobrazení Hradce Králové je z roku 1602. Další zobrazení z roku 1643 zobrazuje situaci v době třicetileté války. Autorem je vojenský inženýr Carlo Cappel. Známé, ale historicky nepřesné zobrazení města od jihu je na rytině Johanna Vogta z roku 1715, zobrazuje Hradec Králové s důmyslným opevněním. Po umělecké a dokumentární stránce je hodnotná perokresba z doby kolem roku 1740 od slezského malíře Bedřicha Bernarda Wernera, který přibližuje město nezvykle od severozápadu.

Pohled na město jako pevnost je zobrazen na vedutách a na konci 18. století na kolorovaných kresbách – převládá opět tradiční pohled na město od jihu, ale jsou zachyceny i jednotlivé prvky pevnostního systému.

Fotografie přibližují město v období války roku 1866 – i přes reálné zobrazení a dobrou kvalitu je záběr „omezen“ stanovištěm fotografa a možnostmi objektivem zachytit velikost objektů.

František Žaloudek – povoláním městský strážník vytvořil v letech 1908–1916 na svou dobu unikátní a velmi věrohodný plastický model hradecké pevnosti podle stavu v roce 1865 – který je možno spatřit ve stálé

expozici královéhradeckého muzea. A také při příležitostných výstavách – výstava v letošním roce má název Hradec Králové – od pevnosti k salónu republiky. V roce 1968 se konala výstava Hradecká pevnost.

Hradec Králové jako vojenská pevnost v roce 1865 – model Františka Žaloudka

Hradec Králové – dokumenty k dějinám města a pevnosti

Za unikátní dokumenty k dějinám města Hradce Králové lze považovat spisy jezuitů Františka de Paula Švendy, které vycházely v letech 1799–1814. Celkem čtrnáctidílný cyklus, který popisuje dění ve městě v jednotlivých letech. Nejstarší dobu popisuje 1. obraz – zlatý a stříbrný. Vývoj města v letech 1500–1618 popisuje pětídílný 2. obraz – železný. Dobu od roku 1619 do roku 1705 čtyřdílný 3. obraz – měděný. A dobu 18. století, charakterizovanou ... od proměny království českého a ztenčení města pevností ohroženého... autor pojal jako 4. obraz – hliněný, ve čtyřech dílech je zachycena historie let 1706–1790. Neštěstím bylo, že značná část díla shořela při požáru města a dílo jako celek vlastní pouze knihovna Muzea východních Čech v Hradci Králové – některé svazky byly získány dražbou a muzejní knihovna dostala přednost před Národní knihovnou ČR. Uvažuje se o digitalizaci, a tím i větším zpřístupnění tohoto díla.

Na Františka Švendu navázal Karl Josef Biener z Bienerberga v několika spisech psaných německy.

Místopisné paměti a příběhy rovněž zachytil známý historik Václav Vladivoj Tomek. Hodnotnou publikací je Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého Jeronýma Jana Nepomuka Solaře z konce 19. století.

Z nejnovejších historických studií k dějinám města Hradce Králové lze citovat čtyřsvazkový soubor PhDr. Jaromíra Mikulky – Dějiny Hradce Králové, několik prací PhDr. Aleše Doubravy a Jana Jakla.

Výběrová bibliografie

ŠVENDA, František de Paula: První Zlatý a Stříbrný Obraz Města Králové Hradce nad Labem.

W Králové Hradcy 1799, pismem A. Tybely. 162 s.

ŠVENDA, František de Paula: Druhý Železný Obraz Města Králové Hradce nad Labem.

Rozdíl I. Od Roku 1500 w Weytah dle Posloupnosti Let wedený.

W Králové Hradcy 1800. V. A. Tybely. 254 s.

Rozdíl II. Od roku 1500 do Roku 1540,

W Králové Hradcy. 1802. V. A. Tybely. 265 s.

Rozdíl III. Od Roku 1541 až do Roku 1576.

W Králové Hradcy 1803. V. A. Tybely. 258 s.

Rozdíl IV. Od Roku 1577 až do Roku 1595.

W Králové Hradcy 1804. V. A. Tybely. 253 s.

Rozdíl V. Od Roku 1596 až do Roku 1618.

W Králové Hradcy 1804, V. A. Tybely. 232 s.

ŠVENDA, František de Paula: Třetí Měděný Obraz Hystorye Králowstwí Českého a Paměti Města Králové Hradce nad Labem.

Rozdíl I. Od Roku 1619 až do Roku 1636.

W Králové Hradcy 1807. Pismem Tybellowským skrze Antonína Welisska Faktora (u Fr. Boučka). 280 s.

Rozdíl II. Od Roku 1637 až do Roku 1664.

W Králové Hradcy 1808. 272 s.

Rozdíl III. Od Roku 1665 až do Roku 1680.

W Králové Hradcy 1811. 160 s.

Rozdíl IV. Od Roku 1681 do Roku 1705.

W Králové Hradcy 1812. 162 s.

ŠVENDA, František de Paula: Čtvrtý hliněný obraz... t. j. od proměny králowstwí českého a ztenčenj města pewnostj ohroženého w běhu 18. stoletj.

Rozdíl I. Od Roku 1706 až do Roku 1734.

W Králové Hradcy 1813. 183 s.

Rozdíl II. Od Roku 1734 až do Roku 1762.

W Králové Hradcy 1814. 210 s.

Rozdíl III. Od Roku 1762 až do Roku 1780.

W Králové Hradcy 1814. 208 s.

Rozdíl IV. Od roku 1781 až do Roku 1790.

W Králové Hradcy 1817. 104 s.

BIENER von Bienenberk, Karl Joseph: Geschichte der Stadt Koniggratz. Prag. Jerzabek 1780. 2 díly.

BIENER von Bienenberg, Karl Joseph: Versuch uber einige merkwurdige Alterumer im Konigreich Bohmen.

Koniggratz, W. E. Tibellin.

Sv. 1. 1778. 192 s. Sv. 2. 1779. 232 s. Sv. 3. 1885. 220 s.

- SOLAŘ, Jeronym Jan Nepomuk: Dějepis Hradce Králové n. Labem a biskupství hradeckého.
Praha, J. S. Skrejšovský 1870. 680 s.
- TOMEK, Václav Vladivoj: Místopisné paměti města Hradce Králové.
Praha, J. Otto 1885. 60 s.
- ULRICH, František: Osvození Hradce Králové z pout hradebních.
Hradec Králové, měst. Rada 1935. 27 s.
- KUBÍČEK, Alois – WIRTH, Zdeněk: Hradec Králové – město českých královen, město Ulrichovo.
Hradec Králové, Spořitelna královéhradecká 1939. 95 s.
- DOUBRAVA, Aleš: Ulicemi města Hradce Králové.
Vycházelo na pokračování v regionálním tisku v letech 1970–1972.
- HRADEC Králové. Text A. Doubrava.
Praha, Merkur 1970. 118 s., 108 fot.
- HRADEC Králové v obrazech tří století. Text A. Doubrava, fot. M. Fejk, J. Lebeda, V. Toušek.
Hradec Králové, Kruh 1971. Nestr.
- CHEBEN, Jaroslav – TOMAN, František. Proměny architektury a rozvoj města 1881–1981. Fot. Z. Menec.
Hradec Králové. MěNV 1981. Nestr.
- MIKULKA, Jaromír: Dějiny Hradce Králové. do roku 1850. 4 sv.
Sv. 1. Nejstarší dějiny – 1526. Sv. 2. 1525–1620. Sv. 3. 1620–1740. Sv. 4. 1740–1850.
Hradec Králové, Nadace Historica 1994–1997.
- HRADEC Králové. Harmonie věků.
Praha. Orbis 1995. 45 s., fot.
- HISTORICKÝ atlas měst České republiky. Hradec Králové.
Praha. Hist. Ústav AV ČR 1998. Nestr. 20 map. příl.
- HRADEC Králové. Text J. Jakl, foto M. Podhrázský.
Hradec Králové, Garamond 1997. 142 s.

PUSTÝ HRAD – STARÝ ZVOLEN. HISTÓRIA A SÚČASNOSŤ

Elena Matisková

Mesto Zvolen patrí medzi najstaršie na Slovensku. Jeho známou historickou dominantou je Zvolenský zámok. Podstatne staršou architektonicko-historickou pamiatkou mesta je Pustý hrad, nazývaný tiež Starý Zvolen.

Pustý hrad – pôvodne kráľovský strážny hrad, centrum Zvolenského komitátu, sídlo župana Zvolenskej stolice – je našim najväčším hradným komplexom s rozlohou 7, 6 ha. Zároveň predstavuje najstaršiu zachovanú ranostredovekú svetskú architektúru v regióne stredného Slovenska.

Rozsiahle zrúcaniny Pustého hradu sa rozkladajú na stromom husto zalesnenom skalnatom hrebeni na juhozápadnom okraji mesta Zvolen nad sútokom dvoch riek Slatiny a Hrona v pohorí Javorie.

Predchodcom ranostredovekého hradu bolo hradisko Priekopa pri Môťovej ležiace na strategickej vyvýšenine nad sútokom rieky Slatiny a Neresnice. Hradisko plnilo najmä vojenskú a obrannú funkciu na dôležitej komunikácii. Po zaniknutí hradiska bol v 12. storočí na križovatke významných obchodných ciest založený kráľovský strážny hrad.

Začiatky tohto opevneného sídla sa však doteraz nedajú presne určiť. V súvislosti s vývojom regionálnej organizácie feudálneho uhorského štátu koncom 12. storočia sa stal kráľovským komitátnym hradom, centrom veľkého Zvolenského komitátu. Uhorské kráľovstvo bolo rozdelené na komitáty už v čase panovania Štefana I. (1000–1038). Komitáty predstavovali základné vojensko-hospodárske správne jednotky kráľovského majetku. Komitát reprezentoval v danej oblasti politicko-administratívnu a vojenskú moc panovníka. Centrami komitátov sa stali kráľovské hrady, na čele ktorých stál komes čiže župan. Mal úplnú právomoc v spravovanej oblasti.

Podľa starších názorov hrad Zvolen postavili okolo roku 750. Pavol Jozef Šafárik sa zasa domnieval, že ho dal vybudovať veľkomoravské knieža Mojmír I. (okolo roku 830–846).

O Pustom hrade písal neznámy notár kráľa Bela III. Anonymus v 12. storočí, ktorý v diele *Gesta Hungarorum* uviedol, že kamenná pevnosť Zvolen existovala už na začiatku 10. storočia. Anonymus pripísal založenie hradu jednému z druhov veľkokniežata Arpáda, ktorý priviedol v roku 896 kmeňový zväz starých Maďarov do Karpatskej kotliny. Bol to vojvodca Borš, ktorý prišiel loviť do zvolenských lesov a dal tu postaviť kamenný hrad Boršov Zvolen.

Po vzniku Uhorského kráľovstva patril Zvolenský les do vlastníctva panovníckeho rodu Arpádovcov. Hranice lesného komplexu sa kryli

s neskoršími hranicami Zvolenského komitátu, ktorý vznikol pravdepodobne koncom 12. storočia.

Hoci Anonymovo rozprávanie je len legendou, nepriamo dokladá existenciu a lokalizáciu hradu Zvolen v čase písania kroniky, teda na prelome 12. a 13. storočia. Zatiaľ najstaršia historická písomná zmienka o Zvolene sa zachovala v metačnej listine z roku 1135, ktorou kráľ Belo II. potvrdil a ohraničil majetky benediktínskeho Kláštora sv. Štefana, kde sa spomína cesta, ktorá vedie do Zvolena.

Prvý písomný dokument, ktorý možno interpretovať ako doklad existencie hradu vo Zvolene pochádza z čias vlády Ondreja II. (1205–1235). Je ním kráľovská listina z roku 1214, ktorá bola s najväčšou pravdepodobnosťou vyhotovená počas pobytu panovníka na hrade.

Zachované zvyšky architektúry Pustého hradu vytvárajú na skalnom hrebene dve výškové dominanty, dva relatívne samostatné stavebné celky horný a dolný hrad s celkovou rozlohou 7,6 ha.

Hradný komplex bol vybudovaný v priebehu 12.–14. storočia postupne v štyroch etapách.

Prvú etapu reprezentuje kráľovský strážny hrad postavený približne na prelome prvej a druhej polovice 12. storočia. Bol predovšetkým vojenskou pevnosťou a jeho jadro predstavovala kamenná hranolová pravdepodobne štvorpodlažná obytná veža. Samostatné vonkajšie opevnenie hradu tvorila šijovitá obranná priekopa.

Druhú stavebnú etapu zastupuje kamenná obvodová hradba veľkého opevnenia, ktoré malo charakter refúgia (ochrany, útočiska). Začali ho stavať s najväčšou pravdepodobnosťou bezprostredne po tatárskom vpáde do Uhorska (1241–1242) priamo na korune kamenno-zemného valu, ktorý už v mladšej bronzovej dobe navrášil ľud lužickej kultúry. Opevnenie malo podlhovastý tvar a bol doň začlenený pôvodný kráľovský hrad. V južnej časti refúgia umiestnili hlavnú vstupnú bránu. Hrúbka hradbového múru sa pohybovala od 180 do 210 cm.

Vnútri refúgia v jeho strednej časti postavili druhú kamennú obytnú hranolovú vežu. Táto podoba komitátneho hradu je konkrétne doložená listinou z roku 1255, podľa ktorej staviteľ Pertoldus dostal za jeho postavbu neďalekú dedinu Dubové do dedičnej držby.

Zrejme už v tejto etape bol severovýchodne od horného hradu vybudovaný na skalnom hrebene nižšie položený, oveľa menší dolný hrad. V pôdoryse mal tvar takmer pravidelného pretiahnutého oválu so vstupnou bránou na západnej strane a s kamennou hranolovou budovou na južnom konci. Od jej náročia k hornému hradu postavili 380 m dlhý hradobný múr. Vzájomný vzťah týchto hradov nie je plne objasnený. Podľa niektorých ide o existenciu ojedinelého dvojhradu, podľa iných bol dolný hrad podhradím horného hradu.

Tretia stavebná etapa sa viaže na obdobie vlády Ondreja III. (1290–1301). V tomto časovom úseku spevnili majstri románsku obytnú vežu jej obmurovaním po celom obvode z vonkajšej strany. Hrúbka muriva veže dosiahla až 550 cm. Dôvodom tejto úpravy bolo zabezpečiť statiku tak, aby mohla byť nadstavená o 2 až 3 podlažia. (Podobnou stavebnou úpravou prešla okolo roku 1260 i hlavná veža Trenčianskeho hradu). Zároveň hlavnú vstupnú bránu prebudovali na hranolovú vežu s podjazdom a štyrmi podlažiami a k východnej strane obvodovej hradby refúgia pristavili obrannú baštu. V uvedenej etape je doložená aj mladšia zástavba v areáli dolného hradu.

V priebehu prvej polovice 14. storočia vybudovali na severnom konci hornej polohy hradu mohutnú fortifikáciu predstavujúcu samostatnú obrannú a obytnú jednotku. Vtedy pribudla aj životne dôležitá cisterna na dažďovú vodu, ktorú vysekali do skaly a vymurovali tehľami. Uvedenú fortifikáciu pracovne nazývanú Dončov hrad možno zaradiť do ďalšej teda štvrtej etapy budovania hradného komplexu.

Prvým písomne doloženým zvolenským komesom bol Detrik I., vnuk Detrika najstaršieho z rodu Balašovcov. Nasledoval jeho syn Michal I. a Michalovi bratia Mikuláš I. a Detrik II. Ďalší známy komes magister Demeter I. (syn Mikuláša I.) stál v rokoch 1292–1301 verne po boku kráľa Ondreja III. v jeho spore s Matúšom Čákom Trenčianskym, ktorý sa roku 1300 neúspešne pokúsil dobyť hrad a mesto Zvolen.

Dekréty Ondreja III. z rokov 1291 a 1298 kodifikovali právo šľachty na voľbu štyroch slúžnych. Bol to jeden z predpokladov postupných zmien v teritoriálnej organizácii Uhorského kráľovstva. Tradičné kráľovské komitáty prestali postupne existovať. Ich úlohu prevzali šľachtické stolice, ktoré sa od komitátov líšili tým, že boli samosprávnymi územnými jednotkami šľachty na danom teritóriu.

Nečakanou smrťou Ondreja III. roku 1301 vymrel arpádovský rod po meči. V Uhorsku zavládlo prechodné obdobie panstva oligarchie a feudálnej anarchie. V dynastických zápasoch o nástupníctvo na kráľovský trón Demeter spolu so svojím synovcom magistrom rytierom Dončom (synom Dominka) lavírovali nielen medzi kandidátmi na svätostefánsku korunu, ale aj medzi uhorskými magnátmi. Spočiatku podporovali českého kráľoviča Václava, ktorý sa pod menom Ladislav V. stal uhorským kráľom. Po jeho abdikácii kráľ Karol Róbert (1301–1342) obsadil Demetrom a Dončom ovládané hrady Dobrá Niva, Plachtince, Zvolen a Lupča. Vtedy sa Balašovci stali jeho prívržencami. On zato vymenoval Donča (1307) za zvolenského župana. Po dobytí Zvolena Matúšom Čákom roku 1310 sa Donč opäť odklonil od panovníka a v bitke pri Rozhanovciach v roku 1312 stáli Balašovci na strane Čákových spojencov.

O dva roky neskôr, keď vplyv a sila Matúša Čáka začali slabnúť prešiel Donč do kráľovského tábora a roku 1315 sa zúčastnil na protičákovej

výprave namierenej voči jeho hradom Komárno a Vyšehrad. Za odmenu získal znova úrad zvolenského župana a roku 1317 zaútočil na Čakovu rozsiahlu dŕžavu. V mene kráľa dobyl takmer celý Zvolenský komitát vrátane Oravy a Liptova. Panovník mu zato ako jednému z prvých uhorských šľachticov udelil rodový erb. V roku 1337 kráľ Donča z funkcie odvolal a vymenoval ho za komáriňanského župana. Bolo to v čase, keď sa veľký Zvolenský komitát začal rozpadáť na nové územné celky. Postupne sa z neho vyčlenili Turčianska, Liptovská a neskôr aj Oravská stolica.

Roku 1424 sa hrad Zvolen stal súčasťou vena uhorských kráľovien. Vlastnila ho najprv kráľovná Barbora, druhá manželka Žigmunda Luxemburského, potom jej dcéra Alžbeta vydatá za kráľa Albrechta Habsburského. Po Albrechtovej smrti začal neľútostný boj o uhorský trón. Na obranu dedičných práv svojho maloletého syna Ladislava Polhrobka povolala kráľovná vdova Alžbeta do Uhorska moravského šľachtica Jána Jiskru z Brandýsa. Tento skúsený bojovník a žoldnier už na jeseň roku 1440 ovládol mesto aj hrad Zvolen, ktorý sa na dlhý čas stal jeho hlavným sídlom. Hrad bol dôležitou pevnosťou nielen v boji kráľovnej Alžbety proti Vladislavovi Jagelovskému, ale aj počas dlhotrvajúceho Jiskrovho nepriateľstva s Jánom Huňadym. Obaja súperili sa vojensky stretli v bitke pri Lučenci 7. septembra 1451, kde Huňadyho vojsko obliehalo jiskrovcami opevnený Kláštor sv. Štefana kráľa. Posádke obrancov prišiel na pomoc osobne Ján Jiskra so štyritisícovým vojskom a gubernátora porazil. Huňadymu sa v krátkej dobe podarilo zorganizovať vojsko a dostal sa až k Zvolenu. Po dlhšom obliehaní mesto dobyl a vypálil.

Zvolenský hrad už nebol obnovený do svojej pôvodnej podoby. Príčinou zrejme bola aj nevýhodná poloha na pomerne vysokom a strmom kopci a veľká vzdialenosť od stredu mesta.

Je zaujímavé, že Zvolenský zámok, ktorý dal postaviť Ľudovít I. Veľký v rokoch 1370–1380 nebol počas obliehania dobytý. A tak boli správne funkcie vrátane sídla župana prenesené do modernejšieho a pohodlnejšieho Zvolenského zámku.

Poslednú významnú úlohu v histórii zohral starý Zvolen v časoch bezprostredného ohrozenia Turkami. Zachované hradné stavby slúžili ako kasárne, v ktorých bola umiestnená vojenská posádka valónskych žoldnierov a kráľovskej jazdy. Svedčí o tom postavenie drevenej strážnej veže (vartovky). Konečný osud hradu sa naplnil v 17. storočí, keď sa postupne premenil na ruiny.

Odkrytí ich bolo snahou viacerých. Prvé výkopové práce na hrade uskutočnil koncom 19. storočia veľký znalec a dokumentátor stredovekých hradov profesor Könyok. Nálezy sú deponované v Národnom múzeu v Budapešti. Preskúmal najstaršiu časť hradu – obytnú vežu. Ďalší historický prieskum tu bol vykonaný v 50-tych rokoch minulého storočia.

Lokalitu Pustého hradu si začali pozornejšie všímať aj starší Zvolenčania a s nostalgiou spomínali na ňu ako na miesto oddychu.

Systematický výskum na Pustom hrade začal v roku 1992. Predchádzalo mu organizačné a technické zabezpečenie. Záchranu Pustého hradu sa ujalo mesto Zvolen. Výskumné práce pokračujú dodnes, v tomto roku končí 14. výskumná sezóna. Výskum od začiatku vedie archeológ dr. Václav Hanuliak, ktorý už počas štúdií od profesora Novotného počul vetu: „Páni, Pustý hrad, to je slovenská Trója, kto tam bude kopať nájde všetko.“ Jeho slová sa potvrdili. Výskumníci v tejto lokalite objavili pozostatky doby bronzovej, keltskej rímskej, germánskej, veľkomoravskej i stredoveku. Každý, kto vstupoval do tejto kotliny zanechal svoju pečať.

Symbolom celého areálu je vstupná vežová brána, odkrytá spod nánosov zeme, posilnená injektážou kvôli narušenej statike, ktorá pôsobí majestátnym dojmom. Veľkým prínosom pre archeológov bolo odkrytie druhej obytnej Pertoldovej veže. Na prízemí objavili dielňu, v ktorej sa našli mince. Po ich preskúmaní sa zistilo, že sú to falzifikáty. Nariadením kráľa sa tu falšovali mince susedného českého kráľovstva, v ktorom v tom čase panoval Přemysl Otakar.

Hrad bol samostatnou jednotkou a musel byť sebestačný. Prízemie jedného z palácov prerobili na stredovekú maštal. Dokazujú to nájdené kostry zvierat v interiéri. Pri odkrývaní jednotlivých objektov sa našli zbrane, keramika, kovácke výrobky a pod.

Hovorí sa, že začiatok práce býva vždy najťažší. Ani na Pustom hrade to nebolo inak. Neboli prístupové cesty, nebolo zázemie ani pre výskum ani pre konzervačné práce, ale vidina odkrytia slovenskej Tróje poháňala archeológov najmä študentov dopredu. Na základe objavov túžili vytvoriť múzeum v prírode, aby vtiahli ľudí do histórie tam, kde sa tvorila, kde sa s ňou možno zoznámiť autenticky a imaginárne prejsť storočiami. Mať vzťah k svojmu národu znamená poznať jeho históriu, hoci aj formou náučného chodníka, ktorý na Pustom hrade vznikol. Po celej trase sprístupňujú tabule historické i prírodné pozoruhodnosti a vtahujú nás do dejín.

Pustý hrad, jeho história i archeologické nálezy sú nekonečnou studnicou poznania. V Krajskej knižnici Ľudovíta Štúra vo Zvolene sa rozhodli zosumarizovať informačné pramene o Pustom hrade a vydať ich formou bibliografie. Bibliografia bola vydaná v roku 2003 pri príležitosti 760. výročia udelenia mestských výsad mestu Zvolen. V deviatich kapitolách zachytáva históriu, archeologické výskumy a nálezy, povesti, rytierov Pustého hradu i turistické možnosti. V bibliografii sú spracované knihy, zborníky, štúdie, články z novín a časopisov, drobné tlače, letáky a plagáty i www stránky. Osobitnú kapitolu tvoria vyznania Pustému hradu od významných regionálnych osobností, ktoré sa zaslúžili o výskum na Pustom hrade.

Pustý hrad pomaly odkrýva svoje tajomstvá. Je už len na nás, aby sme ich poznávali.

Zoznam bibliografických odkazov:

Hamuliak, V. Pustý hrad nad Zvolenom.

In: Pamiatky a múzeá, 1998, č. 1, s. 14–18.

Švanda, Petr. Pustý hrad pri Zvolene.

In: História, 2001, roč. 1, č. 5, s. 31–33.

Matisková, Elena. 2003. Pustý hrad – Starý Zvolen.

Zvolen: Krajská knižnica L. Štúra, 2003, 134 s.

SPOLUPRÁCA ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLOVENSKÝCH BIBLIOGRAFOV OD KONCA 60. ROKOV 20. STOROČIA

Jiřina Bínová Kádnerová

Spolupráce českých, moravských a slovenských bibliografií je dávného data a trvale samozřejmá.

Pokusím se ve svém příspěvku přiblížit společné bibliografické události uplynulých čtyřiceti let.

Vycházím z publikovaných materiálů, vlastních zápisů a v neposlední řadě z paměti své i svých kolegů jako účastník mnoha jednání.

Předem se omlouvám, pokud něco řeknu ne zcela přesně, naopak budu vděčná za doplnění.

Za dolní mezní hranici považuji **1. československou bibliografickou konferenci ve dnech 19.–22. října 1966 v Olomouci**. Olomouc byla zvolena jako místo konání proto, že oslavovala 400. výročí svého založení tehdy Státní vědecká knihovna, dnes Vědecká knihovna. Bibliografická konference byla součástí akcí.

Zúčastnilo se jí více než 400 bibliografií a odborníků obou republik. Jednání se konalo v plénu a 8 sekcích.

Pro další spolupráci a vztahy bylo významné především jednání **sekce pro národní a regionální bibliografii** (předsedou sekce byl dr. Jaroslav Kunc), v níž zaznělo 12 příspěvků o národní a 5 příspěvků o regionální bibliografii. Jeden z českých příspěvků konstatoval, že téměř ve všech krajích tehdejší ČR (s výjimkou kraje Středočeského) vycházejí v nějaké podobě ročenky regionální bibliografie. Excerpční základna i metodika práce byla však v jednotlivých knihovnách a krajích značně rozdílná.

Regionální bibliografie v českých krajích byla víceméně poplatná iniciativě knihoven, slovenské knihovny měly jednotnější metodiku sběru a zpracování dokumentů regionální povahy.

Metodickým vodítkem pro první etapu práce byly nejen příspěvky zástupců knihoven z Čech a Moravy a dr. Špéta z Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, ale i slovenský referát „O regionálnej bibliografii na Slovensku“ Ladislava Sotáka ze Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach i příspěvek nazvaný „Poznámky k tézám koreferátu o regionálnej bibliografii“ Jozefa Reptáka ze stejné knihovny.

Po roce 1966 se v pravidelných intervalech konaly národní konference, v ČR pouze čtyři.

Zpravidla byly vydány konferenční sborníky i se seznamem účastníků. Na všech konferencích v ČR byla samozřejmostí účast slovenských hostů.

1. celonárodní porada o bibliografii v ČSR ve dnech 26.–27. října 1971 v Praze byla dodatečně považována za 1. národní konferenci. Z ní sborník vydán nebyl.

2. národní konference o bibliografii měla publicitu a byla připravována velmi odpovědně. Konala se **12.–13. května 1981 v Brně**. Bylo na ní 170 účastníků, z toho 12 ze SR – mezi delegáty byl dr. Kovačka a dr. Hanakovič, oba vystoupili s referáty v některé z 5 sekcí. Pro regionální bibliografy byla určena **sekce Bibliografie a knihovny** (vedoucí sekce regionální bibliograf Ladislav Vacina z SVK Hradec Králové, mezi vystupujícími nacházíme jméno dr. Hanakoviče s tématem *Aplikácia úpravy MK pre koordináciu bibliografické činnosti*) a **sekce Bibliografie a region** (vedoucí sekce dr. Kalkušová a já). Mezi referáty nacházíme dr. Kovačku *Na okraj možností spolupráce slovenskej regionálnej bibliografie s regionálnou bibliografiou v Čechách a na Morave* i s přednášejícím dr. Hanakovičem *Začlenenie regionálnej bibliografie do bibliografického systému SR*.

Četba příspěvků z tohoto nejlépe graficky provedeného konferenčního sborníku (dokumentační foto, v jiných foto nejsou) je zajímavá i po letech, byť některé příspěvky byly samozřejmě poplatné době, ale zejména v tématu regionální bibliografie se politická skutečnost prolínala minimálně.

3. národní konference o bibliografii se konala **3.–4. března 1987 v Hradci Králové** za účasti 161 delegátů. Slovenských zástupců bylo pět: setkáme se se jmény našich kolegů dr. Kovačky a dr. Kucianové. Člen předsednictva dr. Kovačka pozdravil účastníky obsahovým referátem. V plénu s příspěvkem *Niekoľko poznámok k revízii ČSN 010195* hovořil dr. Hanakovič. Ze sekcí nás zajímá především jednání **sekce Národní, regionální, oborová a speciální bibliografie a jejich vztah. Retrospektivní bibliografie**, v níž zaznělo, resp. ve sborníku je otištěno 20 příspěvků, všechny z úst bibliografů českých a moravských knihoven a bibliografických pracovišť.

4. národní konference o bibliografii uzavírá kruh českých konferencí návratem do **Olomouce** ve dnech **5.–6. listopadu 1991** – v roce, kdy olomoucká knihovna oslavovala 425. výročí svého založení.

Mezi 143 účastníků bylo 12 ze Slovenska. Péčí Národní knihovny v Praze vyšly dva sborníky – sborník referátů a sborník diskusních příspěvků.

Konferenci otvírala ředitelka Státní vědecké knihovny v Olomouci konstatováním, že změna společnosti po listopadu 1989 se týká i bibliografie, která se oprošťuje od ideových nánosů. Volalo se po urychlení vydávání souběžně národní bibliografie, zpřísnění odevzdávání povinných výtisků všech typů dokumentů. Konference ve svých závěrech otevřela i pro bibliografii novou éru. Rozhodla o potřebě budování plně funkčního systému národní, regionální a oborové bibliografie s využitím moderních informačních technologií a s perspektivou zapojení do mezinárodních

systemů. Naléhavě žádala znovuuostavení institutu povinného výtisku. Žádala doplnění národní bibliografie za období let 1948–1989, kdy byla silně omezena ideologickými hledisky, a připravení legislativních předpokladů pro národní informační systém ČR. Mezi referujícími je dr. Štefan Hanakovič, který stručně seznámil se závěry 8. slovenské bibliografické konference, konané krátce před rokováním olomouckým. Uváděl, že regionální bibliografie na Slovensku zakořenila už ve všech okresech a v některých dosáhla obdivuhodných odborných a informačních kvalit a připravuje přestavbu na automatizovaný bibliografický systém Současné – a to je významné – na Slovensku se bibliografie chce vyvíjet jako samostatná vědní disciplína.

Jednání bibliografů Čech, Moravy a Slezska pozdravil také PhDr. Miloš Kovačka, který hovořil především o nutnosti kontinuálního vydávání a zpřístupňování slovenské národní bibliografie. Hovořil o skutečnosti, že se vždy zdařilo přesvědčit ministerstvo kultury o nutnosti financovat vydávání všech řad souběžné národní bibliografii, byť polygrafické ceny neúměrně vzrůstaly. Současně informoval, že urychleně – i když zdaleka ne zcela plošně – byly položeny základy k elektronické verzi zpracování a šíření souběžné slovenské národní bibliografie jako verzi progresivní, produktivnější a lacinější. Stejně optimisticky se vyjádřil i o nutnosti hledání a nalézání cest na zabezpečení nákladných edičních počínů spjatých se zpřístupněním velkých retrospektivních syntéz: Generální katalog tisků 16. století uchovaných na Slovensku, Bibliografie českých a jinojazyčných knih vydaných na Slovensku v letech 1918–1938, Školství na Slovensku v letech 1901–1938 a další. Řada z těchto bibliografických titulů reprezentuje neuvěřitelně slovensko-české, resp. moravské historicko, politické a hospodářsko kulturní souvislosti a pomáhá k vytvoření objektivního historického výzkumu vzájemných vztahů slovenské a českého národa, resp. Slovenska, Čech a Moravy.

Rozvoj na české scéně ale nebyl tak progresivní, jak deklarovaly závěry 4. konference.

Další dějství napsal seminář *Bibliografie na rozcestí v Praze* v roce 1995, který nastartovanou etapu uzavřel.

Seminář byl uzavřen se závěry:

- ↳ funkce bibliografa se v důsledku společensko-politických změn a rozvoje nových technologií mění, bibliografie by měla především zajistit, aby uživatel se dostal k informacím rychle bez omezení a pokud možno bez prostředníka,
- ↳ je třeba usilovat o co nejúplnější zachycení bohemikální produkce,
- ↳ s tím souvisí i radikální změna katalogizační politiky v oblasti jmenného i věcného zpracování; na tvorbě katalogizační politiky se budou podílet jednotlivé knihovny prostřednictvím svých expertů (Radu pro katalogizační politiku),

- ↳ stávající kooperační systémy budou pokračovat s určitou transformací.

Předpokladem zapojení knihoven do kooperačních systémů je dodržování standardů platných pro daný kooperační systém.

Vraťme se ale k celostátní konferenci v roce 1966, která byla skutečným impulsem k ustavení *subkomise pro národní a regionální bibliografii Bibliografické komise ČR* v roce 1967, i když zprvu to byla spíše neformální skupina bibliografů krajských knihoven, kteří se pravidelně 1 × ročně začali scházet a koordinovat svoji činnost. Ke skutečnému ustavení subkomise došlo až v roce 1976, tehdy tato původně přátelská společnost bibliografů dostává řád. Jednotliví členové byli jmenováni a stali se jimi spolupracující bibliografové. Předsedou subkomise se stal zástupce regionů dr. Jaromír Kubíček, tajemnicí zástupkyně Státní knihovny. V průběhu let členové zůstávali stabilní, byť se v průběhu let z „dělných“ bibliografů stali vedoucí pracovníci různých úrovní až po ředitele knihoven. Péči subkomise autorsky vzniklo a bylo vydáno několik bibliografických pomůcek – dnes již zcela nefunkčních, ale ve své době velmi přínosných.

Stěžejní byla metodická příručka *Regionální bibliografie*, výsledek dlouholeté praxe a zkušeností zpracovatelů ročenek regionální bibliografie. Byla to obecněji pojatá pomůcka pro práci s regionální literaturou a bibliografií určená nejen zpracovatelům krajských knihoven, ale především knihovnám – tehdy – okresním, které začínaly na úseku práce s regionální literaturou a bibliografií soustavněji pracovat.

Myšlenka zpracovat tuto příručku vznikla mimoděk při večerní debatě na náchodském knihovnickém týdnu v roce 1978, který byl věnován literatuře a autorům Náchodska, oblasti, která byla a je svými literárními tradicemi pro tuto myšlenku inspirací.

Zhodnocení dosavadních záměrů zaznělo v příspěvku předsedy subkomise na 2. národní konferenci o bibliografii v Brně v roce 1981 „K bibliografické činnosti knihoven z hlediska záběrů 1. celonárodní porady o bibliografii“. Podobné hodnocení zaznělo i na další konferenci 3. národní konferenci o bibliografii v roce 1976 v Hradci Králové s konstatováním, že regionální bibliografie tvoří subsystém a dosáhla pozitivních výsledků.

Postupně se regionální bibliografická obec sblížovala: stalo se dobrým zvykem, že se účastníci na všech poradách seznamovali nejen s knihovnou a hostitelským městem, setkávali se i ve večerních hodinách k přátelskému posezení. Samozřejmostí bylo, že hostitelská knihovna připravila svým kolegům příjemné prostředí s vynikajícím pohoštěním, a to i zpravidla alespoň částečně pohoštěním regionálním. Vynikala tím především českobudějovická knihovna. Po léta jsem recepty výborných pohoštění sbírala a v roce 1982 vznikla jako „druhotný regionální bibliografický produkt“ publikace *„Nejen prací živ je bibliograf“*. Ráda konstatuji, že tento titul byl přetištěn i dalšími bibliografickými pracovišti a mnozí si

při četbě mohou připomenout přátelskou atmosféru dávno odvátych bibliografických setkání.

A samozřejmě při ochutnávce regionálních jídel se hovor vždy neúprosně vracel ke knihovnických, přesněji bibliografickým tématům. Takže tato přátelská sezení se stávala dalším inspiračním zdrojem.

Musím vzpomenout i prohlídku expozice Jihočeského písemnictví ve Zlaté Koruně, koncert Záhřebské filharmonie v rámci Pražského jara v Kladně, prohlídku starobylé Olomouce se zasvěcenou přednáškou o památkách města i vzácných varhanách v chrámu sv. Mořice nebo procházku starou částí Brna.

Zpracovala jsem – na vyzvání předsedy subkomise – pro 25. sborník Česká bibliografie – vydáno 1988 – příspěvek *Regionální bibliografie v ČSR v období 1967–1987*, ve kterém jsem mohla konstatovat stoupající zájem o tuto problematiku v průběhu dvaceti let: ze 154 zveřejněných prací bylo 98 z pera členů subkomise. Členové byli aktéry regionální bibliografie.

Za dvacet let se uskutečnilo více než 20 zasedání v krajských knihovnách nebo v – tehdy Státní – knihovně v Praze.

Podle zápisů i těchto jednání se – byť dosti vzácně – účastnili jako hosté i kolegové slovenští.

Subkomise národní a regionální bibliografie pracovala až do roku 1994, de facto skončila po semináři Bibliografie na rozcestí v Praze v roce 1995.

Musím se ještě znovu vrátit do roku 1974.

Doslova mezníkem byl „erbovní“ **seminář** uspořádaný Univerzitní knihovnou v Brně, Slezským muzeem v Opavě a Bibliografickou sekci ZKI v Martině **10.–11. června 1975 v Hradci u Opavy** věnovaný **retrospektivní bibliografii**. Na semináři se šlo 51 bibliografů – především bibliografů zabývajících se retrospektivní bibliografií – ale také muzejníků a archivářů. Následujícího roku péčí Matice slovenské byl vydán sborník *K otázkám vzájomných vzťahov regionálnej a retrospektívnej bibliografie*. V knihovnách (alespoň dle mého pátrání v katalogích krajských knihoven a souborném katalogu ČR) je naprostým unikátem.

Bohatý program semináře přispěl k vyjasnění základních otázek v oblasti projektování dalších výstupů retrospektivní regionální bibliografie a současně znamenal upevnění vztahů. Je to konstatováno nejen ve sborníku, ale především to mohou rádi potvrdit jeho účastníci sedící mezi námi. Součástí sborníku – a to je také symbolické – je příloha, resp. oceněná práce Matice slovenské v teoretické oblasti knihovnictví, bibliografie a informatiky regionálního bibliografa a našeho bývalého kolegy Ladislava Vaciny „*Místo regionální bibliografie v okrese*“. Přečteme-li práci

dnes po téměř 40 letech, je poněkud poplatná době vzniku, ale většina myšlenek je v ní nadčasových.

Pročítáme-li pozvánku s autory a názvy hlavních referátů nebo samotný sborník, setkááme se se jmény, které v oblasti regionální retrospektivní bibliografie jsou trvale pojmem na straně české i slovenské. Ať je to již bývalý ředitel Kabinetu muzejní a vlastivědné práce Národního muzea dr. Jiří Špět (úvodní příspěvek *Současný stav a výhledy retrospektivní regionální bibliografie*), přítomný doc. dr. Jaromír Kubíček (*Stav a výhledy retrospektivní regionální bibliografie v moravských krajích*). Doc. Kovačka ve svém referátu *Na okraj koncepčních otázek regionální bibliografie* vzpomněl i na seminář o regionální bibliografii v roce 1969 v Dolném Kubíně – toho se zúčastnili i čeští bibliografové – a upozornil, že ten již navázal na předcházející seminář martinský, kterým se podařilo oživit povědomí o regionální problematice. Dr. Winklerová ze Státní knihovny v Praze poukázala na trvalý fakt, totiž neúplnost české národní bibliografie a mezi možnými návrhy řešení doporučovala, aby ročenky regionální bibliografie obsahující převážnou většinu prací vydaných v regionu byly doplňkem ČNB nebo záznamy z nich byly do ČNB přebírány. Problém neúplnosti je věčný a byl částečně vyřešen až soubornými katalogy. Dr. Winklerová upozorňovala na nutnost dělby práce na úseku článkové bibliografie a navrhovala analytický rozpis převést do regionů. Její návrh zazněl v roce 1975.

Kolega Vacina přiblížil tehdejší praxi *Knihovny v regionech a retrospektivní regionální bibliografie na příkladu Východočeského kraje* s upozorněním na některé bibliograficky velmi činné lokality – Chrudimsko, Náchodsko. Doc. Katuščák v *K zásadným otázkám vztahov sítěžnej národnej bibliografie a bibliografie regionálnej* nepatrně pootevřel problematiku budoucí automatizace. Dr. Jaroslav Pánek, tehdy pracovník Státního archivu pro oblast Středočeského kraje v Benešově, upozornil na *Dějiny časopisectví jako základní doplněk retrospektivní regionální bibliografie*.

I po letech jsou stále aktuální myšlenky a slova L. H. Kopřivy z Opavy (ve sborníku není uvedeno, zda muzea nebo archivu) *Excerptce zvláštních tiskových fondů pro regionální bibliografii* včetně upozornění na jejich nesystematický a nesystémový sběr a uchovávání, ať se jedná o knížky lidového čtení, proroctví, úřední tisky, poloúřední tisky, inaugurační přednášky, adresáře, katalogy, letáky, plakáty, firemní literaturu (Ota mýdlo Rakovník – pohádky a pobídky pro děti na reklamních tiscích), pohlednice a mapy.

Pražský *seminář Bibliografie na rozcestí* v roce 1995 byl popudem pro ustavení *sekce pro bibliografii při Sdružení knihoven*.

A činnosti sekce pro bibliografii jsme všichni nejen svědky, ale skutečnými aktéry a společná jednání – v posledních letech reprezentovaná těmito kolokvii – jsou minulostí nedávnou a současností.

Vrátím se do roku 1997, kdy se **9.–10. září v Diviakovach u Turčianských Teplíc** uskutečnila porada regionálních bibliografií ČR a SR, kterou můžeme označit právem za začátek současných pravidelných setkání.

Na tomto setkání byla převážná většina účastníků domácích, kromě zástupců Národní knihovny z Martina, paní kolegyně ze Zvolena, Trenčína, Nitry, Žiliny, Košic a Bratislavy. Bibliografií z ČR bylo méně, sekci pro bibliografií hájili zástupci MZK, Olomouce, Kladna a Ostravy. Byla přednesena informativní zpráva o činnosti Sekce pro bibliografií SDRUK za období od jejího vzniku, tj. od roku 1994.

Se zájmem jsme sledovali zanícení slovenských kolegů i konstatování, že národní a regionální bibliografie je prostředkem národního a regionálního uvědomění. Dozvídali jsme se nejen o systému regionální bibliografie pod taktovkou Národní knihovny a krajských knihoven, ale i o Tatranských bibliografických dnech, seminářích k uctění památky regionálních bibliografií, vydávaných sbornících a personálních bibliografiích, koordinačních bibliografických poradách 4× ročně s téměř 100 %. Zaujala nás informace o podpoře obcí při vydávání bibliografických titulů pomáhajících zmapovat historii míst.

Bylo zcela na místě konstatovat užitečnost oboustranného setkání a nutnost dalších. Setkání bylo naplánováno na září 1998 ve Žďáru nad Sázavou i s hlavním tématem: personální bibliografie.

Ve **Žďáru nad Sázavou** se bibliografové sešli **8. a 9. září 1998**. Podle prezenční listiny se účastnili zástupci sekce pro bibliografií všech členských knihoven ČR, ze slovenských kolegů se na Žďár nad Sázavou mohou upamatovat kromě doc. Kovačky také paní kolegyně Strohnerová, Matisková, Amrichová, Farah i paní Džupninková a Mesárošová. Nemám dokumentační foto ani paměť: na prezenční listině není podepsána dr. Kucianová, i když se domnívám, že se zúčastnila.

Hosty zasedání byli dr. Boris Mědílek a dr. Evžen Lukeš. Dr. Mědílek nás seznámil se zpracováním rozsáhlé bibliografie o Karlu Čapkovi, Jaroslavu Haškovi a Karlu Poláčkovi. Dr. Kovačka hovořil o projektu Dějiny měst a obcí Slovenské republiky a o již vydané části Dějiny měst a připravované části Dějiny obcí.

Dr. Kubíček navázal o obdobném záměru, totiž vydání autorsky společného titulu sekce pro bibliografií Dějiny měst.

Slovenští kolegové pozvali bibliografické zástupce ČR na **Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografií 1999** do Verejnej knižnice Jána Bocatia v **Košiciach** na dny 7.–8. září 1999.

Hlavními bloky jednání bylo Postavení regionální knihovny a bibliografie v daném regionu a Bio-bibliografické slovníky regionálního typu.

Setkání bylo sledováno i sdělovacími prostředky jako akce česko-slovenská ve slovenské televizi a slovenském rozhlasu. Nejen pro svoji

slavnostní atmosféru – Verejná knižnica Jána Bocatia slavila 75. výročí svého zveřejnění – bylo škoda, že bibliografickou sekci prezentoval jen dr. Kubíček, dr. Nádvořníková a já.

Byl představen *Reprezentatívny biografický lexikon Slovenska*, hlavní autor Augustin Maľovčík. Na prezentaci biografického slovníku navázala dr. Mária Miholková informací o Slovníku košických osobností vydaném Štátnou vedeckou knižnicou k 750. výročí založení města Košic.

Referát o *významu bibliografie pro národní uvědomění a úloze bibliografie jako paměti národa* přednesl dr. Kovačka.

Příspěvky jsme přednesly s dr. Nádvořníkovou. V bloku Postavení knihovny a bibliografie v regionu já příspěvek o *činnosti krajských knihoven a Moravské zemské knihovně v Brně, stavu fondů regionální literatury, povinném výtisku, biografických databázích*. Dr. Nádvořníková shrnula *úsilí bibliografii při vydávání bibliografických slovníků tištěných a v poslední době především v databázové podobě*. Oba byly prezentovány ve vydaném sborníku.

Vzpomínám, že jsme přijeli pozdě a rovnou z auta jsme vstoupili do sálu již při jednání, které plynule přešlo do slavnostního večera, při kterém nám byly předány pamětní medaile zakladatele slovenské bibliografie Ludovíta Vladimíra Riznera za vklad do česko-slovenské bibliografické spolupráce.

Dalším společným setkáním, jehož pořadatelem byla sekce pro bibliografii SDRUK byl *Mezinárodní seminář o sbírkách novin a časopisů* uspořádaný ve dnech 3.–5. října 2000 v Mikulově.

Mezinárodní je v tomto případě plně na místě, protože účastníky semináře byli i bibliografové rakouští a rakouské knihovny ve Vídni a Saint Pöltenu jsme navštívili. Všechny příspěvky se týkaly problematiky novin a časopisů.

Zástupce ředitele Rakouské národní knihovny ve Vídni Dr. Helmut Lang hovořil o databázi novin a časopisů v Rakousku i o sbírce novin a časopisů získaného povinným výtiskem z území bývalého Rakouska-Uherska, díky čemu jsou fondy některých titulů kompletnější než ve sbírkách knihoven v dnešní ČR a SR.

Vrchní knihovní rada Dolnorakouské zemské knihovny v Sankt Pöltenu navázal informací o knihovně a jejím fondu novin a časopisů.

S obdobnými tématy vystoupili řečníci dr. Kovačka, dr. Kucianová, dr. Sedláková, dr. Krčmářová, dr. Kubíček, dr. Nádvořníková, ing. Brožek, dr. Hana Nová a Pavel Matuš.

Navštívili jsme Vídeň a Sankt Pölsen, speciálně Rakouskou národní knihovnu a novou Dolnorakouskou zemskou knihovnu.

V dalším roce, tj. 2001, se bibliografická setkání uskutečnila dvě: *5.–6. září 2001 v Moravské zemské knihovně v Brně seminář* pořádaný

společně bibliografickou sekcí SDRUK a Bibliografickým ústavem Slovenskej národnej knižnice **Personália v knihovnách** (celkem 37 účastníků) s cílem soustředit pozornost na tvorbu ikonografických sbírek, jejich zpracování a využívání pro poznávací a vzdělávací činnost. Mezi vystupujícími byli nejen bibliografové, ale byli přizváni i kolegové z příbuzných institucí – dr. Macurová z Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze a dr. Knapp z Ústavu pro českou literaturu AV. Vzhledem k místu konání se účastnili i kolegové z jihomoravských městských knihoven. Ředitel Slovenské národní knihovny v Martine dr. Katuščák informoval o rozhodnutí IFLA ukončit podporu UNIMARCU a varoval před ukvapeným, překotným a neuváženým přechodem na MARC 21 a současně pozval přítomné na **10. slovenskou bibliografickou konferenci** do Martina 23.–25. října 2001.

10. slovenské bibliografické konferencie v Martině se účastnila známá trojice Kubíček – Nádvorníková – Bínová. Strávili jsme v Martině 2,5 dne i se vzpomínkou na dávná bibliografická setkání. Všichni tři jsme přednesli referáty: Činnost bibliografické sekce SDRUK (Bínová), Personální bibliografie v ČR (dr. Nádvorníková), Bibliografie periodik českých zemí (doc. Kubíček).

V roce následujícím jsme zavítali na Spiš do starobylé, nádherně opravené a upravené **Spišské Soboty** na **Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů 2002 15.–16. října 2002**. Ústředními tématy bylo 50 let Podtatranské knižnice v Poprade (navštívili jsme), Dokumentový výzkum v regionech, Bohemikální zdroje v databázích slovenskej regionálnej bibliografie a Rukopisy v regionálních knihovnách. Připravena byla exkurze Literárním chodníkem Vysokých Tater.

Jednání se uskutečnilo v památkovém objektu Štátného okresného archívu, renovovaného stejně jako celé historické centrum Spišské Soboty, části města Poprad. Doc. Kovačka zdůvodnil, proč bylo vybráno toto místo: výročí Podtatranské knihovny a Mezinárodní rok hor, v němž mj. vyšlo doplněné vydání bibliografie Vysokých Tater (autor B. Boluš).

Zasloužilo by se postupně se zastavit u všech příspěvků, z časových důvodů nelze, odkazují na elektronickou verzi Bibliografického sborníku na stránkách Slovenské národní knihovny. Přednášející čeští a moravští hovořili na téma slovacika v českých knihovnách a slovenští opačně, někteří zástupci muzeí a archívů hovořili o dokumentových výzkumech a proto v závěrečném hodnocení doc. Kubíček navrhl, aby předmětem dalšího kolokvia byl dokumentový výzkum v regionech: bohemika ve slovenských fondech, slovacika ve fondech českých a moravských knihoven.

Kolokvium slovenských, českých a moravských bibliografů 6.–7. října 2003 v Rožnově pod Radhoštěm tento záměr potvrdilo. Říjen je tradičním měsícem tohoto setkávání a říjen byl vyhlášen Měsícem česko-slovenské kulturní vzájemnosti. Vynikajícího kolokvia na moravsko-slovenském

pomezí se zúčastnilo 32 členů sekce pro bibliografii SDRUK a hostů ze Slovenské národní knihovny v Martině a pěti krajských knihoven. Jednání a příspěvky byly rozděleny do bloků *Literární vztahy slovensko-české v 19. století a Faktografické informace o českých a slovenských vztazích v knihovnách*. Všechny referáty byly zajímavé, připomenou jenom dva: procítěný projev Kláry Prchalové z Polabského muzea v Poděbradech o *Korespondenci Ludvíka Kuby se slovenskými literáty* připravený autorkou z dokumentů uložených v předmětném muzeu. Valašsko byl její rodný kraj a byla to nejen do rodného kraje – žel – její cesta poslední. Po Rožnově nastoupila léčbu a nejen do muzea se už nevrátila a nikdy nevrátí.

Poslední referát v druhém bloku kolokvia ing. Kaňky z Krajské knihovny Václava Bartoše *Elektronické versus tištěné* (myšleno bibliografie) se tematicky sice vymykal, ale o to byl inspirativnější a doslova rozčeřil hladinu při závěrečném obědě.

Kolokvium mělo vysokou odbornou úroveň, příspěvky členů sekce pro bibliografii SDRUK byly publikovány v ročence SDRUK za rok 2004, slovenské jsou vystaveny na www SNK. Ve 4. čísle časopisu *Knihovna*, ročník 2004 je článek z pera dr. Kucianové Česko-moravsko-slovenská bibliografická spolupráce o tomto semináři.

Stěhujeme se „obrazně“ naposledy na Slovensko, tentokrát do *Liptovského Mikuláše*. Bibliografové se setkávají posedmé na *kolokviu 3.–5. října 2005* v rámci oslav výročí knihovny v Liptovském Mikuláši, která si připomínala 175. výročí Knihovny Gašpara Fejérpataky Belopotockého – zveřejnění nejstarší knihovny, resp. půjčovny knih na Slovensku. Setkání se zúčastnilo 31 bibliografů obou republik včetně sedmi ředitelů krajských knihoven ČR. Podtrhuji – sedm ředitelů.

Jednání v sále Magistrátu bylo otevřeno přivítáním primátora.

Seminář byl uvozen příspěvkem o osobnosti a významu Gašpara Fejérpataky Belopotockého. Druhou osobností Liptova byl Juraj Vranovský – příspěvek o něm zazněl i z úst dr. Nádvorníkové, která představila jeho tisky uchovávané ve Vědecké knihovně v Olomouci. Blok osobností Liptova byl doplněn referátem o evangelickém knězi Matúšovi Blahovi a jeho knihovně.

Další příspěvky byly rozmanité, vždy však s vazbou na česko-moravsko-slovenské vztahy. Součástí bylo seznámení se zajímavostmi a památkami Liptovského Mikuláše včetně večerní prohlídky dřevěného artikulačního evangelického kostela z Paludze přestěhovaného do Sv. Kříže, který pojme až 6 000 věřících. Samozřejmostí byla exkurze do knihovny a odhalení pamětní desky Gašpara Fejérpataky Belopotockého na její budově.

Všechny odevzdané příspěvky jsou otištěny v ročence Sdružení knihoven 2005.

A naposledy se vracíme do České republiky na – zatím – poslední setkání *8. kolokvium 2.–4. října 2005 do Čejkovic* na Slovácko.

Nemohu svůj příspěvek doprovodit ochutnávkou vín z tamějších Templářských sklepů ani hudbou večerního setkání.

Téma tohoto – již 8. – semináře Literární vztahy slovensko-česko-moravské a Informace O českých a slovenských vztazích v knihovnách si nemusíme příliš připomínat, protože mezi námi dnes je přítomno jen málo těch, kteří tam nebyli.

Zahájili jsme návštěvou Muzea TGM v Čejkovicích, kterým nás prováděla sympatická paní starostka Marie Rotterová, bývalá knihovnice a žákyně doc. Kubíčka.

Vlastní jednání v loveckém salónku čejkovického zámku nás uvedlo do programu příspěvkem emeritního pracovníka Masarykova muzea v Hodoníně historika Miloše Hynka tématem *Československé vztahy na moravskoslovenském pomezí*. Téma tak široké, že řečník musil vybírat jenom určité střípky. Velmi příznačný byl referát doc. Kovačky *Neznámý hodonínský slovenský studentský časopis* vydávaný rukopisně pod názvem „Snahy“ v letech 1901–1904 studenty hodonínského gymnasia, mezi něž patřil student Vlado Hurban.

Příspěvky o slovenských časopisech v českých a moravských knihovnách jsme poslouchali od doc. Kubíčka: *Slovenské časopisy v Čechách a na Moravě v meziválečném období* a od Mgr. Šírové *Slovacika v Knihovně Národního muzea*.

Další příspěvky byly převážně o osobnostech literárního světa, ať již to byl příspěvek dr. Nádvořníkové *Rudolf Těsnohlídek a Slovensko, Myjavčanka v Praze – Zuzka Zguriška* kolegyně Strohnerové a další. Trochu – jako ostatně vždy – se vymykalo vystoupení kolegy Kaňky, které zahajoval slovy „Tam, kde je kostel a četníci, musí být i prodejna Baťa“ o *Působení Baťova koncernu na Slovensku a jeho ohlasech v tisku*.

Hodnocení semináře patřilo – jako v jiných letech – hlavním představitelům bibliografie obou republik docentům Kubíčkoví a Kovačkoví. Oba protagonisté vysoce ocenili přístup všech, upozornili na další momenty spolupráce. Zazněla myšlenka o možném tematickém zúžení jednotlivých ročníků i zařazení času na diskusi do programu semináře, protože na tu zbývá čas jen při večerních sezeních.

Zabýváme se především spoluprací na úseku národní a regionální bibliografie, kde je styčných témat nejvíce a obě národní bibliografie řeší trvale ne-li stejné, tedy velmi obdobné problémy.

Určitě bychom mohli vysledovat kontakty mnohé další. Já bych ráda ještě připomněla historii ***Koordináčnických porad vedoucích bibliografických pracovníků státních vědeckých, státních technických a specializovaných knihoven***, jak zněl původní název těchto porad, kterým se později zkráceně říkalo „technická bibliografie“, jejichž začátek se datuje rokem 1962. Postupně přistupovaly odborné knihovny krajských měst, v roce

1981 vlastně jako poslední SVK v Kladně a Ústředná polnohospodářská knihovna Nitra.

Režim porad je neměnný: letní pololetní porada v některé ze členských knihoven, zimní – zpravidla vždy v prosinci – ve Státní technické knihovně v Praze.

Techničtí bibliografové se nedali zviklat rozdělením republik a standardně se scházeli a scházejí bez ohledu na společnou republiku či samostatné republiky. Výčet míst, resp. knihoven, které byly pořadateli setkání – součástí samozřejmě je vždy seznámení s knihovnou i pamětihodnostmi města – je úctyhodný: celkem 26.

Zahájeno v roce 1980 v Košicích, naposledy 2006 v Kladně.

Původní koordinace v poslední době ztratila své opodstatnění, ale porady fungují jako platforma výměny zkušeností. Dosavadní spolupráce je užitečná a není důvod ji rušit. Porad se zúčastňují zástupci 14 krajských, vědeckých, technických a specializovaných knihoven ČR a SR. V posledních letech se jich pravidelně účastní také Národní knihovna.

Prošla jsem období služebního věku, v roce 1966 jsem patřila mezi nastupující bibliografickou generaci.

Regionální bibliografové Čech, Moravy a Slovenska mají dostatek nadšení, profesionálního zaujetí a sil k další bibliografické práci i spolupráci. Historie se jistě bude opakovat a spolupráce pokračovat dalších mnoho let.

JIŘÍ MAHEN

Marie Nádvorníková

Umělec, žurnalista, divadelník, knihovník a organizátor brněnského kulturního života Jiří Mahen zanechal hlubokou stopu v českém knihovnictví. K Mahenově životopisu jen stručně. Jmenoval se vlastním jménem Antonín Vančura. Byl příbuzný se spisovatelem Vladislavem Vančurou, který se k němu hlásil jako ke strýci. Narodil se 12. prosince 1882 v Čáslavi. Studoval ve svém rodišti a v Mladé Boleslavi a už tady začal spolupracovat se studentskými časopisy. Jeho přispívání do časopisů se plně rozvinulo až v Praze, kde studoval na filozofické fakultě Univerzity Karlovy češtinu a němčinu. Patřil k návštěvníkům Neumannovy olšanské vily, v bohémských společnostech se stýkal s Gellnerem, Haškem a Šrámkem.

Po studiích tři roky učil – na reálce v Hodoníně a na obchodní akademii v Přerově. V listopadu 1910 trvale přesídlil do Brna, přijal zde místo redaktora Lidových novin. Od r. 1918 působil jako dramaturg – zpočátku i jako režisér – činohry českého divadla v Brně, později také vyučoval na dramatickém oddělení brněnského konzervatoře. V r. 1919 přešel do redakce nově založeného brněnského republikánského deníku Svoboda, kde pak zůstal externím spolupracovníkem až do r. 1937. V r. 1920 se stal spoluzakladatelem a knihovníkem brněnské Městské knihovny. S divadlem a zvláště s knihovnictvím souvisela jeho rozsáhlá organizační, osvětová a přednášková činnost. Mahen se často cítil přepracován. Na sklonku 30. let se zdravotní problémy prohloubily, Mahen trpěl hlubokými depresemi. V tíživé atmosféře nacistické okupace spáchal sebevraždu.

Jiří Mahen je autorem rozsáhlého a žánrově pestrého díla. Můžeme se o tom přesvědčit v personální bibliografii Jarmily Šteflíčkové Knižní dílo Jiřího Mahena, kterou sestavila za spolupráce Miloše Papírníka. Byla vydaná poprvé k 20. výročí Mahenova úmrtí v r. 1959 a pak vyšla další dvě pokračování s pětiletými časovými odstupy. 1. vyd. obsahuje 130 záznamů, za Mahenova života bylo vydáno 91 jeho prací, v prvním vydání je to celkem 84 děl – 48 próz, 23 dramát a 13 knih poezie. Personální bibliografii o životě a díle Jiřího Mahena sestavil Jaromír Kubíček a je otištěna ve sborníku Jiří Mahen – spolutvůrce pokrokové kulturní politiky vydaném v r. 1983.

Mahenovo umělecké dílo necháme v tomto příspěvku stranou. Budu komentovat jen několik vybraných prací, které mají slovenské souvislosti, slovenskou tematiku.

Nejčastěji vydávaným Mahenovým dílem je drama na motivy slovenské lidové pověsti Jánošík. Už za Mahenova života vyšel 8× v češtině a 3× ve slovenštině. Jako zajímavost uvádím, že podle Mahenova Jánošíka byl v r. 1935 natočen první slovenský zvukový film. Jánošíka natočil

Martin Frič, který představitele hlavní role hledal mezi neherci a objevil Paľa Bielika. Bielik se na Jánošíka nejen výborně hodil fyzicky, ale nečekaně dobře se s ním vyrovnal i herecky.

Rozsáhlou básnickou skladbou je Požár Tater. Požár Tater věnoval Mahen V. Vančurovi. Ve věnování mu sděloval, že při psaní „myslil na národ a lidstvo celé“. To vystihuje poslání díla, Požár Tater je podobenství, ve kterém vyznívá obava o osud lidstva, místy je to čtení až apokalyptické.

Reakcí Mahena na tragickou událost z r. 1907 je Černovská masakra. Jde rovněž o veršovanou skladbu, napsanou jako lidová píseň, lidová balada. V obci Černová (dnes součást Ružomberku) šlo o spor o vysvěcení kostela. Obyvatelé si přáli, aby kostel vysvětil jejich rodák Andrej Hlinka. Biskup Parvy však Hlinku pro jeho účast na slovenském národním hnutí kněžského úřadu zbavil. Biskup a světské úřady rozhodly, že vysvěcení provedou maďarští kněží za asistence četnictva. Lidé z Černové nechťeli kněží a četníky do obce pustit. Při střetu bylo 14 lidí zastřeleno a přes 60 zraněno.

Než budeme charakterizovat Mahenovu knihovnickou činnost, stručně uvedme, do jaké situace v Brně Mahen přichází. Uvědomuje si, že rozvoj českého živlu je zde obtížnější, než v Praze, že knihovnictví tu nemá žádnou bohatou tradici, že spolkové knihovnictví nemůže stačit rostoucím kulturním potřebám. Předpoklady pro vývoj lépe vybaveného veřejného knihovnictví dal zákon o veřejných knihovnách obecních z 22. července 1919.

Když v říjnu 1920 knihovná rada na své první schůzi vypsala konkurz na místo knihovníka, Mahen se po delším rozhodování přihlásil. Přátelé ho podporovali v kladném rozhodování, rady mu poskytl i V. Vančura. 29. 11. 1920 byl Mahen vybrán jako knihovník pro Velké Brno. Vyskytly se i námitky, že jako umělec může být těžko spolehlivý v organizačním a administrativním řízení knihovnické práce. Mahen celou svou pozdější činností takové námitky vyvrátil. Přijal tři zásady svého praktického díla, kterých se po léta držel: odbornost, proměnu veřejné knihovny v živé kulturní středisko a promyšlené plánování. Po dvou letech přípravných prací v listopadu 1922 brněnská městská knihovna zahájila svou činnost. Měla tehdy 13 000 sv., 235 čtenářů a půjčovala čtyřikrát týdně po dvou hodinách. Mahenovy koncepční a organizační úkoly tehdy spočívaly v hledání místa veřejných knihoven mezi knihovnami všech typů, které tehdy v Brně působily. Zamýšlel se nad knihovnictvím velkého města, nad možností hospodárného rozmístění a využití knihovnických fondů, vadila mu nesmírná roztržičnost a izolovanost knihoven. Kromě toho se zabýval i každodenní odbornou prací. Byl jedním z prvních průkopníků a propagátorů předmětového katalogu. Po pětileté existenci knihovny zorganizoval „revizi fondů“. Nebyla to revize v dnešním pojetí, ale jakási širší analýza v návaznosti na výpůjční protokol, kde se zkoumalo složení čtenářů

a složení výpůjček. Měla to být výchozí platforma pro zlepšení činnosti knihovny.

Ve své publikační činnosti Mahen objasňoval, zpřesňoval a prosazoval svůj knihovnický program a zevšeobecňoval poznatky nabyté v praxi. *Knížka o čtení praktickém* byla v naší odborné literatuře první knížkou, kde se řešil vztah činnosti veřejných knihoven a organizace duševní práce. Mahen jí věnoval Václavu Fischerovi, dělníkovi z Rokycan, se kterým si dopisoval a který mu reprezentoval všechny obyčejné lidi, toužící po četbě a vzdělání. Práce se dělí na dvě poloviny – ta první pojednává o veřejných knihovnách a o tom, co a jak číst, druhá je věnována zpracování čteného, od organizace domácí knihovničky až po řazení kartotéčních lístků s výpisky podle Deweyho desetinné klasifikace. Mahen vycházel ze spisu berlínského profesora Friedricha Kuntzeho „Die Technik der geistigen Arbeit“, dále z Masarykova projevu o nutnosti literárního a politického vzdělání ze 17. 10. 1923 a z jeho teze, že „pravá demokracie bez vzdělanosti jest nemožná“.

Spisek *Nutnosti a možnosti veřejných knihoven* vnáší do naší knihovnické literatury nový prvek. Zdůrazňuje se zde nutnost plánování v knihovnictví, nejen ročního, ale i dlouhodobějšího. Ale Mahenova až naivní optimistická víra, že „každá krize se dá zjistit, propočítat a překonat“ nebyla naplněna.

Velmi neobvyklou formu v knihovnických pracích představují satirické črty, často zredukované až na aforismy, které Mahen nazval *knihovnickými pohádkami*. Svěrázným příspěvkem do české knihovnické literatury jsou *verše s knihovnickou tematikou*. Mahen do nich odlehčenou formou promítá řadu knihovnických problémů.

Mahen se velmi angažoval i v přednáškové činnosti. Činnosti veřejných knihoven se týkaly tři skupiny přednášek. Tematiku výhradně knihovnickou přednášel v kursech, na instruktážích a knihovnických shromážděních. Mezi ně patřily i státní knihovnické kursy na Slovensku – v Liptovském sv. Mikuláši a v Piešťanech. Otázky veřejného knihovnictví se objevily i v přednáškách o literatuře a o otázkách výchovy dospělých. „Výchovu knihovnou“ chápal Mahen jako úsilí naučit čtenáře myslet a tvořit. Posláním knihovny by podle Mahena měla být snaha dostat průměrné nad průměr a nadané lidi přimět k tvůrčí práci.

Mahenova mnohostranná angažovanost se projevila i ve spolkové činnosti. Spolek československých knihovníků a jejich přátel byl ustaven 1. června 1920. Měl sdružovat knihovníky všech typů knihoven. Ale brzy se začaly projevovat prvky dualismu, proti sobě stáli knihovníci vědeckých a odborných knihoven na jedné straně a knihovníci veřejných knihoven na druhé straně, což svým způsobem podpořil i zákon, který se týkal jen obecních knihoven. Z této situace vzniklo hnutí za vytvoření samostatného spolku pro veřejné knihovny. Spolek veřejných obecních knihovníků (SVOK)

byl ustaven 16. 1. 1927 a do jeho čela se dostal Jiří Mahen. Na ustavující schůzi bylo zdůrazněno, že spolek není zakládán proti nikomu. To byla obrana proti výtkám, že spolek byl založen proti dr. Tobolkovi, jakožto předsedovi Spolku československých knihovníků. Takový byl výklad Bohuslava Koutníka. Josef Poch to vyjádřil ještě ostřeji, že „SVOK vznikl z moravského separatismu a z odboje proti Tobolkovi“. Mahen se znovu a znovu hájil proti takovým nespravedlivým nařčením.

Prvním veřejným činem SVOKu byla anketa veřejných knihoven, jejíž konečná podoba, která vyšla i tiskem, se nazývala Knihovna jako instituce národní. V Cejpkově monografii o Mahenovi se v bibliografii objevuje *Knihovna jako instituce národní* jako Mahenova knihovnická práce. Mahenovo jméno se neobjevuje ani na titulním listě ani v tiráži, jen v pozici autora předmluvy. Mahen však byl iniciátorem a duší celé akce. Střetl se o uspořádání ankety ostře s Bohuslavem Koutníkem. Koutník považoval současnou dobu za nejméně vhodnou ke změně daného stavu, veřejnou kampaň za škodlivou. Radil takovou akci odložit o několik let, až se zlepší hospodářské poměry. Mahen mu odpověděl bojovně „my musíme mít určitou maršrutu a my ji mít budeme ... ani nás nenapadlo, abychom z nějakých taktických důvodů byli zticha“.

Celou šíři otázek veřejného knihovnictví podal Mahen na prvním sjezdu SVOKu ve Znojmě 28. srpna 1927, kde se sjezd konal jako součást Zemské jubilejní výstavy. Tam byla připravena atmosféra pro anketu. Anketa měla být apelem pro další vývoj veřejných knihoven. V anketě se vyjadřovali knihovníci, kteří chtěli stav knihovnictví změnit. Skrytí anonymitou formulovali odpovědi bezprostředně a otevřeně. Mahen si od ankety sliboval víc. Dnes anketa představuje významný historický dokument.

Druhé období Mahenovy knihovnické činnosti vymezuje Jiří Cejpek léty 1929–1939. Toto období se od prvního výrazně lišilo. Mahen zažil četná zklamání – hospodářská krize snižovala položky na kulturu, byl ohrožován hmotný základ veřejných knihoven, čítárny se stávaly útluly pro nezaměstnané; politické události zhatily také velkou Mahenovu snahu o lepší umístění brněnské knihovny. Mahen tehdy organizoval řadu praktických, ale i svérázných podniků: tištěné žádanky (vyšlo jich 111) byly seznamy novinek a čtenáři si podle nich vybírali literaturu; výstavka Boj za lepší ochranu knih předváděla knížky, které čtenáři poškodili, a k tomu byly připojeny ostré Mahenovy poznámky; na plakátu Braňte knihu! byly Ladovy ilustrace doprovázeny Mahenovými verši.

Mahen navrhoval provést velkou revizní akci ve veřejných knihovnách. Myšlenku revize přenesl do SVOKu, volal ke spolupráci nakladatele, politiky, učitele a další. Ale iniciativa ztroskotala, narazila na nepochopení, k připravované revizi nedošlo. Podobný osud měla snaha SVOKu pomoci zaostalejšímu knihovnictví na Slovensku. V lednu 1932 se sice sešel společný sjezd 60 českých a slovenských knihovníků, přijal závazky ke vzájemné spolupráci, ale celkové výsledky neodpovídaly námaze, kterou vedení

SVOKu vynaložilo. A to především Mahen, který se o slovenské kulturní otázky živě zajímal. Mahen poznal beznadějnost roztržitého boje za lepší postavení knihoven a postavil se do čela slučovacíh snah ve spolkovém životě. 16. června 1935 se konala v Masarykově lidovýchovném ústavu ustavující schůze nového Ústředního spolku československých knihovníků. Mahen byl zvolen prvním místopředsedou. Přes svou pokročilou chorobu se ještě v roce 1936 zúčastnil XII. sjezdu čl. knihovníků ve Frenštátě a prvního knihovnického sněmování v Padolí u Vepřovic. Tzv. Druhé Padolí v r. 1938 však už ho velmi unavilo a cítil, že je to rozloučení s knihovnickými přáteli. Mahen, který byl celý život v dramatické akci, nemohl snést roli pouhého diváka, a proto dobrovolně odešel.

Jeho neustálé pokusnictví, výboje, používání tvůrčích pracovních metod bude stále inspirativní pro další generace knihovníků.

Na závěr bych zařadila zkrácenou verzi jedné Mahenovy knihovnické pohádky: „Byl jednou jeden čtenář, ten neměl s knihovnou žádných smutných zkušeností. Všechno dostal. Přišel dopoledne, i na kousek bučku ho pozvali. Přišel v poledne, ke knize i poslední anekdotu přidali. Přišel večer, na chodbě hra rádio, v čítárně nábožné ticho, v dětském oddělení asistentka pohádky vypravuje; automobil veze knížky do nemocnice, vedou městští radové cizince do knihovny a: Podívej se – povídají – na tohle my nedáme dopustit.“

PROFESOR JIŘÍ CEJPEK

Jaromír Kubiček

Postavení učitele na jakémkoliv stupni školy má za následek, že jeho žáci či posluchači se hlásí nejen k myšlenkám obsaženým v přednášeném předmětu výuky, ale i k osobnosti vyučujícího samotného. Dobrý učitel má ve svých žácích vždy své příznivce a přátele.

Prof. PhDr. Jiří Cejpek, CSc. (20. 2. 1928 Jevíčko – 26. 12. 2005 Praha) byl především dobrým učitelem. Převážná část jeho profesního života je spojena s výukou knihovnictví. Tomu předcházelo vlastní studium knihovnictví a vzdělávání dospělých na Pedagogické fakultě UK a knihovnictví s lingvistikou na tehdejší Filologické fakultě. Po absolvování pracoval po tři roky v knihovně. Byl to Masarykův lidovýchovný ústav, v té době již přejmenovaný na Lidovýchovný studijní ústav, který měl bohatý program pro veřejné knihovny. Do té doby tří let je však třeba započítat i dvouletou základní vojenskou službu, takže v Lidovýchovném studijním ústavu pobyl jen krátce. Již na počátku padesátých let spoluzakládal katedru knihovnictví, kterou vedl doc. Jaroslav Drtina. Svým posluchačům přednášel základy knihovnictví, spočívající v úvodu do studia a dějin knihoven. Úspěšně zvládal roli odborného asistenta, vydal několik učebních textů. Pro doktorát zpracoval monografii *Jiří Mahen, jeho knihovnický odkaz* (Praha, 1961). V roce 1968 se habilitoval problematikou *Společenská úloha československého knihovnictví 1918–1938*.

Cejpkova slibná profesní dráha vysokoškolského učitele byla násilím ukončena v roce 1970, kdy byl zařazen mezi ty na Karlově univerzitě, kteří nesměli přednášet ani publikovat. Důvodem byla jeho angažovanost při vzniku a činnosti Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP). Cejpek se stal na jaře 1968 předsedou přípravného výboru a po jeho ustavení v listopadu 1968 místopředsedou, když předsednictví přijal ředitel Městské knihovny v Praze Rudolf Málek, roli tajemnice zastávala Jarmila Burgetová ze Státní knihovny. Ztrátou zaměstnání to odnesli všichni tři a „zásluhu“ si o to připsal zejména vedoucí oddělení knihoven na ministerstvu kultury. Je však pravdou, že po srpnových událostech roku 1968 představovala Filozofická fakulta vroucí kotel ideových názorů, a tak dopad normalizace si hledal své oběti. Nebyly to odborné přednášky o informačním studiu, které by mohly svým obsahem ideově vadit, ale tehdejší režim nesnášel spolkové iniciativy, SKIP byl v roce 1970 zrušen. K završení v případě Jiřího Cejпка došlo k 30. listopadu 1973, v tzv. třetí vlně vylučování z vysokých škol, kdy s ním univerzita rozvázala pracovní poměr.

Zaměstnání našel v oboru. Přijal nabídku ředitele Slovenské technické knihovny v Bratislavě Gabriela Kukorelliho, který se zasadil o přijetí nového výzkumného projektu informačního systému pro oblast práva a na

jeho řešení přijal Jiřího Cejпка od 1. ledna 1974, jenž pracoval v oddělení výzkumu a účinně se podílel na vzniku automatizovaného systému právních informací a později na systému informací pro hromadné sdělovací prostředky. V oddělení výzkumu pracovalo několik odborníků, kteří měli politický „škrálop“. Kromě Jiřího Cejпка to byli Janko Uher, pozdější poslanec NR SR, a Jožo Lipták, nynější vedoucí katedry knihovnictví a vědeckých informací na FF UK v Bratislavě. Dá se říci, že Kukorelli s oblibou zaměstnával takových lidí, neboť neprotestovali, když po nich chtěl mimořádné odborné věci – něco napsat, vyzkoumat, vytvořit, aniž by se hlásili k autorství. Ředitel měl dost známých, kteří byli potřební chlubit se cizím peřím. Jedenáct let Cejpek pracovní dojížděl do Bratislavy; v roce 1985 pak nastoupil do Československého střediska výstavby a architektury v Praze. V tehdejší odvětvovém středisku VTEI se podílel na projektu automatizovaného systému informací ve stavebnictví. Publikované Cejpkovy práce nemají jen pragmatický charakter pro daný obor, ale jsou shrnutím dosažených teoretických výzkumů na poli informačních systémů své doby.

Když v listopadu 1989 byl Jiří Cejpek vyzván k návratu na katedru vědeckých informací a knihovnictví, přijal to jako novou výzvu a zapojil se do probíhajících změn. Jeho pohled na události je známý, popsal je v memoárové práci *Proměny let devadesátých* (Praha, Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR 2005. 79 s. ISBN 80-85851-15-6). Z jeho přístupu vyplývá snaha o filozofické pojetí oboru a demokratický přístup v řídicích rolích. Již 20. 12. 1989 byl zvolen vedoucím katedry, i když oficiálně až od 1. února 1990 byl přijat zpět na Karlovu univerzitu. Po čtyřech měsících působení pak na vědecké radě Filozofické fakulty v květnu 1990 přednesl přednášku na téma *Informace jako kulturní hodnota* a byl navržen na jmenování profesorem.

Cejpek se vrací na univerzitu ve svých 61 letech, tedy s vědomím možného působení nejvýše čtyř–pěti let a s potřebou změn v osnovách studia i jeho formách. Prosazoval to, co bylo jeho osobě vlastní. Zdůrazňoval, aby mezi učitelem a posluchačem se vytvářel vztah laskavé náročnosti. On sám vyhledával dialog, dovedl vyslechnout svého partnera a využít svých zkušeností a poznatků k vzájemnému obohacování poznání. Nikdy nevyužíval autoritativního postavení a snažil se vyhovět požadavkům, ať již vyplývajícím z jeho funkčního postavení nebo od odborné veřejnosti na něj vznášených.

První polovina devadesátých let vedení katedry vědeckých informací a knihovnictví profesorem Cejpekem přinesla řadu zásadních změn.

- ↳ Prvořadým úkolem byla změna učebních programů. Úspěšně se toho zhostila komise vedena doc. Josefem Strakou a výsledkem byl sylabus tematických obsahů z každého předmětu, který se na katedře přednášel.

- ↳ Umožnění otevření studia v rámci Filozofické fakulty tak, aby byl zachován společný základ, ale nově se získávaly možnosti kombinace s jinými obory. Cejpkovou představou bylo, aby studenti jiných oborů mohli vystudovat na katedře tzv. malý obor.
- ↳ Obměna učitelského sboru nespočívala ani tak ve výměně vedoucího katedry, resp. 2–3 vyučujících, jako spíše v jejich rozšíření vyhledáním externistů a získáním přednášejících ze zahraničí (zvláště bývalých posluchačů a později emigrantů, působících v zahraničních knihovnách).
- ↳ Jako katedra s dostatečným personálním obsazením (v lednu 1990 měla 18 zaměstnanců, z toho jednoho profesora a pět docentů) se mohla změnit v univerzitní ústav. Cejpek navrhl i obměnu názvu a k 21. červnu 1993 schválil Akademický senát FF UK změnu z katedry vědeckých informací a knihovnictví na Ústav informačních studií a knihovnictví.

Souběžně s výukou na pražské Filozofické fakultě se zapojil do výuky knihovnictví v Opavě. Vysoká škola zde vznikla v září 1990, zpočátku jako fakulta brněnské Masarykovy univerzity, a denní tříleté studium knihovnictví v bakalářském stupni bylo v Opavě již od počátku jako na druhé vysoké škole v ČR. Již od podzimu 1991 dojížděl Jiří Cejpek do Opavy, aby přispěl ke zkvalitnění odborné výuky. Pro Slezskou univerzitu byla jeho přítomnost velmi cenná. Podílel se nejen na koncipování studijního oboru a vytvoření odpovídajícího studijního programu orientovaného na potřeby veřejných knihoven. Od 1. července 1994 se stal ředitelem Ústavu bohemistiky a knihovnictví, který zahrnoval tři oddělení: české literatury, českého jazyka a knihovnictví. Práce v Opavě ho zaměstnávala daleko více než v Praze, kde ke stejnému datu předal vedení ústavu doc. Rudolfu Vlasákovi. Knihovnictví v Opavě představovalo pro Cejпка pole neorané, na kterém mohl rozvinout své představy o pojetí a náplni studia a velmi oceňoval, s jakým pochopením se setkával při jejich realizaci. V Opavě takto působil plným úvazkem až do konce roku 1998, poté částečným úvazkem ještě až do školního roku 2000/2001. Obdobným kratším úvazkem také působil v letech 2000–2004 v Ústavu české literatury a knihovnictví na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

Jiří Cejpek svým filozofickým zaměřením obsáhl celou šíři oboru informačních studií a knihovnictví, který v posledních desetiletích představoval. Svě myšlení koncentroval v základní učebnici *Informace, komunikace a myšlení – úvod do informační vědy* (2. přeprac. vyd. Praha, Univerzita Karlova, 2005. – 233 s.)

Soupis jeho prací by obsáhl přes 300 položek, charakterizovaných vysokou úrovní a osobitým stylem. Lze říci, že se držel a postupně rozvíjel témata vyplývající již z jeho vysokoškolského studia pedagogiky a knihovnictví. Úvod do studia, základy knihovnictví – dějiny českého knihovnictví,

to byly jeho předměty výuky, které se promítaly i v jeho učebnicích a příručkách *Organizace knihovnictví* (Praha, 1958), *Československé knihovnictví, poslání a organizace* (Praha, 1965 a další vydání 1967), *Dějiny knihovnictví* (Praha, 1957 a nově 1965), *Kooperace a řízení v knihovnictví* (Praha, 1967). Výsledky zkoumání informačních systémů v sedmdesátých letech publikoval ve dvou studiích *Automatizované vyhledávání informací v právních textoch* (Bratislava, 1980) a *Automatizované vyhledávání informací z úplného textu* (Bratislava, 1982). Po návratu na katedru v roce 1990 bylo jeho nejvýznamnějším dílem *Dějiny knihoven a knihovnictví* (společně s Ivanem Hlaváčkem a Pravoslavem Kneidlem, Praha, 1998 a nově 2002). Těžiště jeho výkladu pak spočívalo v pojetí významu knihy, knihovny a knihovníka, a to nejen v minulosti, ale zejména v dopadu současně probíhajících změn v globalizujícím světě.

Knihu (lépe dokument) charakterizoval s vlastnostmi, spojenými s digitalizací. Patří k nim formální transformovatelnost znakového systému, možnost automatizovaného vyhledávání v textu, snadná manipulovatelnost s daty při tvorbě textu, obrazu či hudebního díla, rychlý přenos dat i prostřednictvím internetu nebo i napodobitelnost, tedy vytvoření kopie nerozeznatelné od originálu. Pomocí techniky se uživatel může stát tvůrcem nového originálu. V budoucnosti knihy se shoduje s názorem Umberta Ecca, když rozlišuje jejich dvě skupiny. První lze charakterizovat jako skupinu knih, určenou k vyhledávání informací a nahraditelnou novými médii, zatím co druhá zpřístupňuje klasické texty a je a bude věčná.

Knihovna jako instituce se pod vlivem rozvoje informačních technologií viditelně mění. Pro její budoucnost je podstatné uchování svého veřejnoprávního postavení jako kulturní instituce, využívání prostředků informačních technologií a vytvoření otevřeného prostředí nejen pro vyhledávání informací, ale i pro setkávání nejrůznějšího druhu. Knihovník by měl mít takové schopnosti, aby předpoklady pro činnosti knihovny mohl naplňovat. Patří k nim zejména schopnost orientovat se v záplavě informačních zdrojů, myslet v širších souvislostech, osvojit si znalosti informačně komunikačních procesů, porozumět současnému dění ve společnosti.

Aktivita v odborném životě se rozhodl Jiří Cejpek omezit od srpna 1998, kdy u něj lékaři objevili zhoubný nádor a léčili ho na onkologii. Abdikoval na vedení opavského ústavu, ale přednášel dále. O nemoci věděl, že úspěch v léčení je padesátiprocentní a stejně tak u něj i léčení střídavě probíhalo. V listopadu 2001 se účastnil zájezdu knihovníků do Egypta a návštěva nové Alexandrijské knihovny znamenala pro něj nové impulsy. Obohatil výkladem o ní i svůj rozsáhlý cyklus pořadů v Českém rozhlasu.

Profesor Cejpek vychoval několik generací knihovníků. Půl století byl teoretickým myslitelem oboru, své poznání a názory trvale zafixoval publikační tvorbou. Jeho dílo přispělo nejen k prohloubení poznání, ale i k prestiži sociálních informací a knihovnictví.

LADISLAV JAN ŽIVNÝ V ČESKÉ BIBLIOGRAFII

Ivana Novotná

Ladislav Jan Živný patří k nejvýznamnějším osobnostem českého knihovnictví a bibliografie působícím v první polovině 20. století. Na tomto hodnocení se shoduje řada významných českých odborníků; např. Jiří Cejpek zařazuje L. J. Živného mezi pět nejvýznamnějších osobností české informační vědy a knihovnictvíⁱ a Anna Javorčíková jej označuje za nejvýznamnějšího představitele české bibliografie.ⁱⁱ Ačkoliv L. J. Živný zanechal v historii českého a československého knihovnictví rozmanitý a bohatý odkaz, zaměřím se především na jeho úlohu v oblasti bibliografie.

Historické souvislosti

Ladislav J. Živný prožíval první část svého života na přelomu 18. a 19. století v rakousko-uherském mocnářství v poměrně klidné době, která se jeví jako naprostá idyla vzhledem k tomu, co následovalo. Pro české prostředí byl přitom nejvýznamnějším rok 1918, kdy došlo ke vzniku samostatného Československého státu. V mezinárodním měřítku se pak nacházíme v období hospodářských krizí a dvou světových válek.ⁱⁱⁱ

Politika nově vzniklého Československa se na rozdíl od dřívější orientace na německo-francouzskou oblast začala více otevírat anglosaským zemím. Tato orientace se projevila také v oblasti vědy, kterou mohlo Československo vzhledem ke své vědecké a technické vyspělosti začít úspěšně rozvíjet. Důsledkem byl jednak nárůst množství vznikajících vědeckotechnických informací, jednak pokusy o vytvoření teoretické základny pro bibliografii a knihovnictví. Klíčovou událostí v oblasti věcného pořádání bylo v této době zpracování modifikované verze Deweyho desetinného třídění. Pro tuto modifikaci se v našem prostředí postupně vžilo označení Mezinárodní desetinné třídění (MDT).^{iv}

Životopis

L. J. Živný se narodil 3. ledna 1872 v Újezdě u Nového Bydžova v rodině učitele, což jistě nemálo přispělo k jeho pozitivnímu přístupu ke vzdělání, knihám, historii a také výtvarnému umění. Po maturitě na gymnáziu v Novém Hradci Králové pokračoval ve studiu v Praze, kde roku 1891 absolvoval roční speciální kurz pro učitele. Vystřídal poté mnoho učitelských míst a v prvním z nich se oženil (Emilie Burianová, 1891). Přes finanční i zdravotní problémy se snažil stále si doplňovat vzdělání. V roce 1899 složil v Hradci Králové učitelskou zkoušku z deskriptivy pro měšťanské školy a následně se stal učitelem na měšťanské dívčí a později chlapecké škole v Novém Bydžově. V tomto období se zapsal na univerzitu, kterou ale absolvoval až později za svého pobytu v Praze v roce 1919.^v

Nový Bydžov byl pro Živného zlomovým – seznámil se tu s inspiračním pedagogem Josefem Černým, pod jehož vlivem se začal více soustřeďovat na pedagogickou vědu a publikovat v odborných pedagogických časopisech jako Česká škola, Český učitel, Pedagogické rozhledy, Bydžovské a Pokrokové listy nebo Osvěta lidu. V těchto článcích se projevila Živného politická sympatie k Pokrokové straně T. G. Masaryka a ideové zaměření na filozofii pozitivismu v pojetí J. S. Milla a H. Spencera.^{vi}

Vstup do knihovnictví

Dalším důležitým životním krokem L. J. Živného byla návštěva Anglie v roce 1902. Živnému doslova učarovaly anglické veřejné knihovny, které se na rozdíl od prusky orientovaného českého knihovnictví nezaměřovaly pouze na dokonalé zpracování fondu a vedení knihovny, ale především na čtenáře. Po návratu z Anglie se rozhodl zahájit propagační činnost, která by vedla k zakládání podobných knihoven i v našich podmínkách. Anglii pak navštívil ještě pětkrát (v letech 1903, 1905, 1907, 1908 a 1910). Inspirací se mu staly také knihovny dalších států, které při svých cestách navštívil, např. v Holandsku, Belgii, Francii, Německu a Švýcarsku. V důsledku těchto cest se rozhodl opustit dráhu učitele a plně se věnovat knihovnictví a bibliografii.^{vii}

Úsilí L. J. Živného v oblasti bibliografie zůstává po celý jeho život těsně spjaté s jeho původním povoláním pedagoga, které se projevilo působením v obecném lidovém vzdělávání a lidovém knihovnictví. Pochopil jako jeden z prvních, že aby lidové vzdělávání mělo praktický dopad, musí být především systematické a soustavné. Veřejná knihovna by měla být podle jeho slov „školou dospělých“. Ve snaze o vytvoření soustavy knihoven a o její začlenění jako vlastního jádra vzdělávací činnosti je nutno přiznat Živnému ojedinělé zásluhy.^{viii}

Jeho snaha o soustavné vzdělávání veřejnosti se projevila v konkrétní podobě v říjnu roku 1904, kdy Živný zakládá časopis *Česká osvěta*. Tento časopis přináší kromě odborných statí, diskusí a zpráv z oblasti knihovnické a pedagogické také *doporučené seznamy literatury* pro veřejné knihovny. Česká osvěta vycházela až do roku 1948, přičemž do roku 1922 ji lze považovat za převážně knihovnický časopis. Sám Živný v ní působil pouze pět let od jejího založení a potom ještě v roce 1919 ve funkci spoluredaktora.^{ix} Živný se ale v době pobytu v Novém Bydžově dokázal prosadit i v mnoha dalších knihovnických aktivitách: založil veřejnou čítárnu (1904), navazoval čilé kontakty s anglickými a americkými knihovníky (mj. si osobně dopisoval s Melvilem Deweym a dalšími osobnostmi), usiloval o vytvoření knihovnického zákonodárství v českých zemích, o organizované vzdělávání knihovníků po vzoru USA, Anglie a dalších evropských zemí a velmi se zasloužil o propagaci desetinného třídění. Vytvořil vlastní variantu desetinného třídění, které vychází z Masarykovy klasifikace věd. Jeho největším zájmem ale stále zůstávala *národní bibliografie* a snaha

vytvořit český *bibliografický ústav* po vzoru Mezinárodního bibliografického ústavu v Bruselu.^x

Bibliografická činnost L. J. Živného

Abychom mohli docenit zásluhy Živného a jeho spolupracovníků a dalších odborných kolegů v národní bibliografii, je nutné se nejdříve krátce zmínit o situaci v oblasti bibliografie v našich zemích na přelomu 19. a 20. století. Rakousko-uherské státní instituce neměly zájem na zajištění bibliografie české knižní produkce. Důsledkem bylo, že se zpracování tohoto úkolu ujímali nadšení laici, kteří ale neměli dostatečné znalosti, jejich práce byla pouze útržkovitá a nejednotná. Jediný kolektiv, který se do této činnosti zapojil, byl *Spolek československých knihkupeckých účetních*, ale i zde záleželo především na jednotlivcích a jejich pracovním nadšení a iniciativě. Stoupající rozsah české knižní produkce koncem 19. století znemožňoval její úplné zachycení a začala se projevat rostoucí potřeba postavit národní bibliografii na odborný základ. S nepříznivou situací souvisela také zákonná úprava týkající se odvádění povinných výtisků v Rakousku-Uhersku, která v českých zemích platila až do roku 1935. České knihovny měly nárok jen na tiskoviny ze své země – pražská Veřejná a universitní knihovna na povinný výtisk z Čech, olomoucká studijní knihovna na výtisky z Moravy, opavská gymnasiální knihovna na výtisky ze Slezska. Teoreticky nejlepší výchozí pozici měla pražská universitní knihovna, ale vzhledem k německému vedení nemohli čeští knihovníci až do vzniku samostatného československého státu na profesionální českou národní bibliografii ani pomyslet. Knihovna Národního muzea, která plnila funkci národní knihovny, byla zas omezena neodborným vedením a nepříznivými finančními poměry.^{xi}

V roce 1906 vystoupil Z. V. Tobolka s konkrétním návrhem na organizaci bibliografické práce v celostátním měřítku v článku Rakouská bibliografie, uveřejněném v České osvětě. Bohužel, také jeho návrh – totiž ustanovení povinnosti knihoven s právem povinného výtisku vydávat seznamy došlých povinných výtisků – zapadl. Tobolka se navíc jako první pokusil o vydávání periodické národní bibliografie, která ale byla ohrožena právě nepříznivou zákonnou úpravou povinného výtisku. První svazek Tobolkovy bibliografie vyšel v roce 1903 a poslední v roce 1912. Tzv. *Český bibliografický katalog*, vydávaný Spolkem československých knihkupeckých účetních, byl určen převážně knihkupcům a pro potřeby bibliografie byl nevyhovující. Přesto sehrál později v počátcích vytváření národní bibliografie významnou roli.^{xii}

V době vycházení Tobolkovy České bibliografie projevoval L. J. Živný stále větší zájem o organizaci a náplň bibliografické práce, ale na rozdíl od Tobolky prosazoval pružný anglosaský přístup k bibliografii jako k informační a aktivní službě nejširší veřejnosti. Největším dojmem na něj zapůsobil program Mezinárodního bibliografického ústavu v Bruselu a předsevzal

si vytvořit podobnou instituci i u nás. Potvrzuje to i jeho článek *O potřebě českého ústavu bibliografického* publikovaný v České osvětě (1916). Na popud Živného se začal myšlenkou národního bibliografického ústavu zabývat také knihovní odbor Svazu osvětového.^{xiii}

Nová etapa života Ladislava Živného byla zahájena jeho přednáškou o bibliografii a bibliografických ústavech dne 6. 1. 1917 ve Svazu osvětovém v Praze. Po přednášce následovala bouřlivá diskuze, především o užitečnosti desetinného třídění, které v té době mělo více odpůrců než příznivců. V hlavním bodě zůstali ale diskutující jednotní, a tudíž mohl **1. 11. 1917** zahájit činnost český *Bibliografický ústav* (pod původním názvem Bibliografická kancelář)^{xiv} *při Osvětovém svazu v Praze* (v tehdejší budově pražské městské knihovny). Jeho vedením byl zvolen Ladislav Jan Živný, který měl v oblasti bibliografie už určitou praxi.^{xv} Zpracoval například *Index českých časopisů za rok 1907 a Index českých časopisů za rok 1908* pro nakladatelství P. Plačka v Pacově, které vydávalo tehdy známý a velmi užitečný Přehled revuů. Obě publikace byly ročním rejstříkem k tomuto časopisu.^{xvi} V roce 1910 vydává také první díl *Indexu Pedagogických rozhledů 1888–1897*.^{xvii}

L. J. Živný zpracoval návrh organizace a program československé bibliografie v programové brožuře *Český bibliografický ústav* (1918)^{xviii}. Jeho velkolepý program předpokládal úplné zpracování všech publikací (včetně hudebnin, periodik, map a grafik) vydávaných v českém a slovenském jazyce doma i v zahraničí, vydávaných v dalších jazycích na území Československé republiky (dále též ČSR) a dokumenty o československém státu vydané v cizině (v jakémkoli jazyce), včetně statistiky děl vydaných v ČSR.^{xix}

Živného program později posloužil jako základ *státem schválených stanov* z 19. září 1919, které ukládaly kromě výše zmíněného zachycování veškeré publikační produkce také vypracování tzv. bibliografie heslové, tj. bibliografii pořádanou podle předmětových hesel nebo klíčových slov z názvů, vypracování bibliografie klasifikačně pořádané, vypracování analytické bibliografie (včetně věcného i autorského zpracování), zprostředkovávání výměny a získávání bibliografií ze zahraničí, vydávání bibliografií tiskem na lístcích, arších a knižně. Stanovy zahrnovaly i Živného pokrokové pojetí bibliografie jako informační a referenční nebo dokonce řešeršní služby. Zakotvena byla i spolupráce mezi jinonárodními bibliografickými institucemi, minimální roční perioda při vydávání bibliografií či překlad záznamů vědeckých dokumentů a rejstříků do francouzštiny. Program byl tak široký, že i ve stanovách bylo nutno rozlišit úkoly do budoucna a program minimální, kterým se vyčlenily nejaktuálnější úkoly. Velkým nedostatkem stanov ale bylo, že přes řadu úkolů, které ukládaly, nezajišťovaly žádné prostředky k jejich uskutečnění.^{xx}

Jak již bylo řečeno, prvořadým úkolem Bibliografického ústavu se stalo zpracování aktuální české publikační produkce. Měly být zpracovány

a zaregistrovány především všechny samostatně vycházející české publikace. Za tím účelem převzal Bibliografický ústav v roce 1918 lístkový **Český katalog bibliografický**, který do té doby vycházel pod redakcí Karla Nosovského a Jaroslava Máje. Časopisecký materiál zahrnující záznamy všech českých časopisů a politických listů měl být uchován v rukopisné formě a po zlepšení finanční situace ústavu vydán také v lístkové a svazkové formě. Dalším neméně důležitým úkolem ústavu bylo vypracování retrospektivní bibliografie za všechna do té doby nezpracovaná období.^{xxi}

Živný si mj. velmi dobře uvědomoval nevytěžené bohatství ukryté v člancích časopisů. Později – v letech 1932–1933 se pokusil zahájit práce na článkové bibliografii spolu s Janem Emlerem v pražské univerzitní knihovně. Práce prováděli absolventi Státní knihovnické školy, kteří shromáždili záznamy téměř roční časopisecké a novinové produkce. Výsledek jejich práce ale nebyl z důvodu finančních problémů zveřejněn. Plány na zpracování analytické bibliografie se Živnému podařilo částečně uskutečnit pouze v oblasti úzce specializované a jemu nejbližší. Od roku 1928 vydával v edici Knihovna Časopisu československých knihovníků **Bibliografii československé knihovědy**, která zahrnovala knižní i časopiseckou produkci. Byla to systematicky pořádaná ročenka, ke které byl připojen personální a od roku 1933 dokonce předmětový rejstřík. Bibliografii sestavuje sám až do roku 1934, kdy se jeho spolupracovníkem stává Jaroslav Lugs, který od roku 1935 přebírá veškerou práci. Bibliografie vyšla ve 25 svazcích a zahrnuje období 1928–1942. Vydávání bylo přerušeno válkou: poslední řádný svazek vyšel v roce 1944 a úplný konec bibliografie vyšel až po osvození ve formě separátu pro studijní potřeby vědeckých knihoven.^{xxii, xxiii}

Důležitou výchozí podmínkou pro zpracovávání kvalitních bibliografií bylo ovšem také vytvoření jednotných pravidel popisu. Živný vycházel z anglo-amerických **Cataloguing Rules** z roku 1908, která dále rozpracoval.^{xxiv} Hlavní rozdíl mezi katalogizačními a bibliografickými pravidly spatřoval v tom, že bibliografický záznam má být podrobnější a prosazoval názor, že záznam má obsahovat úplně všechny údaje z titulního listu, i když nebudou popisově významné. Analytickým bibliografickým popisem se zabývá především v **Rukověti bibliografie. Díl 1. Nauka o popisu** (1923).^{xxv} Druhý díl Rukověti **Nauka o katalogu** ale bohužel uceleně nikdy nevyšel. V Rukověti Živný zachytil kromě jiného nejsoustavnější přehled názorů na pojem a předmět bibliografie od počátků až do doby vydání Rukověti.^{xxvi}

Finanční situace Bibliografického ústavu, převážně vydržovaného z milodarů, přimutala L. J. Živného ke snaze převést ústav do **státní správy**. To se nakonec podařilo **27. 3. 1919**. Pravděpodobně již v té době se začalo vytvářet napětí mezi některými představiteli vědeckého knihovnictví a donedávna venkovským učitelem Živným, který se léta věnoval jim vzdálené osvětě. Názorové odlišnosti se projevovaly v metodice bibliografie

i katalogizace, nejvíce však v otázce použití desetinného třídění, které Živný po léta prosazoval. Je však politováníhodné, že se sporné otázky zpracovávání národní bibliografie řešily na osobní a ne na profesionální úrovni. Nelze sice hájit v celém rozsahu Živného způsob aplikace anglo-amerických katalogizačních pravidel v praxi, ale zároveň nelze přehlédnout, že další vývoj katalogizace po 2. světové válce dal za pravdu Živnému. Jeho osamocené postavení jej ale v roce 1919 předurčovalo k porážce a vedlo zanedlouho k rozšíření pruské katalogizační instrukce, s jejímiž principy se Živný nikdy nesmířil. Osobně se ho také dotkla změna názvu ústavu na **Československý ústav bibliografický při Veřejné a univerzitní knihovně**, protože to odporovalo jeho představě o samostatném ústavu, který by byl rovnocenným všeslovenským partnerem Mezinárodního bibliografického ústavu.

Také se státem schválenými **stanovami Československého ústavu bibliografického** z 19. září 1919 Živný projevil nespokojenost mnoha způsoby. Prvním projevem byl protest, který podal 3. září 1919 na ministerstvo školství a národní osvěty. Ohradil se především proti změně názvu ústavu, proti zákazu používání desetinného třídění, proti správni podřízenosti ředitelství univerzitní knihovny a proti metodě zpracovávání a popisu, která měla být stejná jako katalogizační popis univerzitní knihovny. Bylo mu vyhověno pouze v posledním bodě, a tak byly bibliografické záznaky i nadále zpracovávány metodou, kterou stanovil Živný.^{xxvii}

Ještě větší ránou bylo pro Živného pozdější **zrušení ústavu jako samostatné organizace**, k čemuž došlo v roce 1925. Československý ústav bibliografický byl zrušen jako samostatná jednotka a zároveň bylo založeno **samostatné konzervační oddělení** Národní a univerzitní knihovny. Živný tak ztratil poslední zbytky nezávislosti v řešení řady odborných otázek.^{xxviii}

Při své práci v Bibliografickém ústavu Živný oživuje válkou zpřetrhané **vazby s Amerikou a spolupracuje s Kongresovou knihovnou**, která mu na jeho žádost zasílala bibliografické lístky slovenských literatur. Těchto lístků obdržel více než milion. Úspěšná byla i jeho snaha o získání cizích knihovnických periodik výměnou za svůj časopis **Knihy** vydávaný v letech 1919–1920 a doplňování fondů českých děl českých imigrantů.^{xxix}

Ke svému nejaktuálnějšímu úkolu, k vydávání národní bibliografie, mohl bibliografický ústav přistoupit až v roce 1922. V lednu 1922 vyšel první svazek československé registrující bibliografie – **Bibliografický katalog** (od roku 1929 **Bibliografický katalog Československé republiky**), který vycházel v týdenních sešitech. Zpočátku se řídil pravidly popisu a systematickým pořádním L. J. Živného. V roce 1925 byly ve zpracování Bibliografického katalogu učiněny zásahy, se kterými se Živný nikdy neztotožnil: upustilo se od systematického uspořádání a zvolilo se uspořádání abecední a začala se používat pravidla J. Boreckého, tedy zásady pruské katalogizační instrukce. Další změnou pak byl v roce 1929 přechod

z týdenního vydávání na ročenku, což Živný považoval za krok zpět. To se potvrdilo i v praxi a v roce 1933 bylo vráceno týdenní vydávání.^{xxx}

Katalog byl zpracováván na základě povinných výtisků, které dostávala Univerzitní knihovna v Praze podle zastaralého rakouského zákona. Výtisky z Moravy a Slovenska se zpracovávaly na základě spolupráce univerzitních knihoven v Brně a Bratislavě. Roku 1935 vyšel nový zákon o povinných výtiscích, který lépe zabezpečoval relativní úplnost registrující bibliografie. Negativně zasáhl do vydávání národní resp. státní registrující bibliografie rok 1939. Po vzniku Slovenského štátu byla z Bibliografického katalogu vyčleněna slovenská literární produkce. Po roce 1939 vycházel bez podstatnějších změn až do roku 1945. *Bibliografický katalog* vycházel současně s Tobolkovou československou retrospektivní bibliografií *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*.^{xxxii}

Vydáváním Bibliografického katalogu měl L. J. Živný konečně příležitost přezkoušet své názory v praxi. Jeho zásada uvádět v bibliografickém záznamu doslovný přepis údajů z titulního listu komplikovala orientaci v bibliografickém záznamu. Také Živného systematické pořádní postavené na Masarykově klasifikaci má mnoho nedostatků. Na jeho obhajobu je však nutné uvést, že to bylo nouzové opatření vytvářené v časové tísní.^{xxxiii}

Přínos L. J. Živného

Živného největší přínos české a československé bibliografii ale spočívá (podle Jaromíra Jedličky) v jiné oblasti – především koncepční a organizační: vypracoval pracovní program pro národní bibliografii retrospektivní i současnou, chápal a docenil informativní význam národní bibliografie jako aktuální a pružnou službu domácí i zahraniční veřejnosti, kladl důraz na včasné zpracování a vydávání bibliografie (proto prosazoval týdenní periodicitu), prosazoval systematické zpracování a byl si vědom (i když je nevhodně aplikoval) rozdílu mezi bibliografickým a katalogizačním popisem atd. Zdůraznil také úkoly bibliografie v rámci lidového vzdělávání (které začaly být docenovány až po druhé světové válce), docenil význam zpravodajsko-informačních služeb a pochopil význam mezinárodní spolupráce pro účinnou bibliograficko-informační činnost.^{xxxiiii} Celkově je možno shrnout, že L. J. Živný svou činností překonal v mnoha ohledech svou dobu, a proto i dnes je možno z některých jeho myšlenek čerpat inspiraci.

V roce 1935 odchází L. J. Živný na odpočinek a 17. března 1949 umírá.

Použitá literatura

- [1] CEJPEK, Jiří, et al. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 247 s. ISBN 80-246-0323-3. S.

- [2] HRADILOVÁ, Jitka. 1983. Ladislav Jan Živný a jeho pojetí analytické bibliografie. In *Česká bibliografie : sborník statí a materiálů*. Sv. 19. 1. vyd. Praha : Státní knihovna ČSR, 1983, s. 55–78.
- [3] JAVORČÍKOVÁ, Anna. *Bibliografía. Časť I. Všeobecná bibliografía*. 2. preprac. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1974. 392 s.
- [4] JEDLIČKA, Jaromír. 1973. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 373–391.
- [5] JEDLIČKA, Jaromír. 1959. Založení Bibliografického ústavu a Národní knihovny : (příspěvek k dějinám české bibliografie). In *Česká bibliografie*. Sv. 1. Praha : SPN, 1959, s. 147–164.
- [6] KOUTNÍK, Bohuslav. Sborník věnovaný oslavě L. J. Živného. Praha: Ústřední spolek československých knihovníků, 1935. 238 s.
- [7] LIDMILA, Jan. Ladislav Jan Živný. *KIVI : knihovnictví a informační věda informuje* [online]. 2003 [cit. 2006-08-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/kivi/clanky.php?cl=16&rubrika=clanky>>. ISSN 1214-7265.
- [8] SKOLKOVÁ, Linda. Ladislav Jan Živný. *Ikaros* [online]. 2005, roč. 9, č. 9 [cit. 2006-09-06]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/1998>>. URN-NBN:cz-ik1998. ISSN 1212-5075.
- [9] SKOLKOVÁ, Linda. *Teorie a praxe věcného pořádání v pojetí Ladislava Jana Živného*. Praha, 2005-04-19. iii, 75 s., 14 s. příl. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí bakalářské práce Peter Pálka. Dostupný též (bez příloh) z WWW: <http://www.libor-novacek.com/skolkova/zivny/zivnybc.pdf> [cit. 2006-09-06]

ⁱ CEJPEK, Jiří, et al. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 247 s. ISBN 80-246-0323-3.

ⁱⁱ JAVORČÍKOVÁ, Anna. *Bibliografía. Časť I. Všeobecná bibliografía*. 2. preprac. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1974. S. 89

ⁱⁱⁱ SKOLKOVÁ, Linda. *Teorie a praxe věcného pořádání v pojetí Ladislava Jana Živného*. Praha, 2005-04-19. iii, 75 s., 14 s. příl. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí bakalářské práce Peter Pálka. S. 8

^{iv} Tamtéž, s. 8–9.

^v LIDMILA, Jan. Ladislav Jan Živný. *KIVI : knihovnictví a informační věda informuje* [online]. 2003 [cit. 2006-08-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/kivi/clanky.php?cl=16&rubrika=clanky>>. ISSN 1214-7265.

^{vi} Tamtéž.

---

vii Tamtéž.

viii JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 373–374.

ix Založil ještě časopis *Knih*, jehož existence se ale omezila na roky 1919–1920 a v letech 1931–1932 působil jako redaktor *Časopisu československých knihovníků*.

x LIDMILA, Jan. Ladislav Jan Živný. *KIVI : knihovnictví a informační věda informuje* [online]. 2003 [cit. 2006-08-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/kivi/clanky.php?cl=16&rubrika=clanky>>. ISSN 1214-7265.

xi JEDLIČKA, Jaromír. Založení Bibliografického ústavu a Národní knihovny. In *Česká bibliografie*. Sv. 1. Praha : SPN, 1959, s. 147–149.

xii Tamtéž, s. 149–150.

xiii Tamtéž, s. 150–152.

xiv JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 379.

xv JAVORČÍKOVÁ, Anna. *Bibliografía. Časť I. Všeobecná bibliografía*. 2. preprac. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1974. S. 89–90.

xvi JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 387.

xvii SKOLKOVÁ, Linda. *Teorie a praxe věcného pořádkání v pojetí Ladislava Jana Živného*. Praha, 2005-04-19. i, 75 s., 14 s. příl. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí bakalářské práce Peter Pálka. S. 42

xviii HRADILOVÁ, Jitka. Ladislav Jan Živný a jeho pojetí analytické bibliografie. In *Česká bibliografie : sborník statí a materiálů*. Sv. 19. 1. vyd. Praha : Státní knihovna ČSR, 1983, s. 55.

xix JAVORČÍKOVÁ, Anna. *Bibliografía. Časť I. Všeobecná bibliografía*. 2. preprac. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1974. S. 89–90.

xx JEDLIČKA, Jaromír. Založení Bibliografického ústavu a Národní knihovny. In *Česká bibliografie*. Sv. 1. Praha : SPN, 1959, s. 157–158.

xxi HRADILOVÁ, Jitka. Ladislav Jan Živný a jeho pojetí analytické bibliografie. In *Česká bibliografie : sborník statí a materiálů*. Sv. 19. 1. vyd. Praha : Státní knihovna ČSR, 1983, s. 55.

xxii Tamtéž, s. 71–72.

xxiii JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 387.

---

xxiv V době, kdy Živný vytvářel svá pravidla popisu, bylo naše knihovnictví pod silným vlivem knihovnictví německo-pruského. Oficiální instrukcí byla od roku 1925 až do roku 1950 ***Pravidla katalogu základního (lístkového abecedního seznamu jmenného) s dodatkem o popisu spisů drobných*** Jaromíra Boreckého, ředitele Veřejné a universitní knihovny v Praze. Pravidla byla velmi závislá na katalogizační instrukci z roku 1899, podobně jako o čtyři roky dříve zpracovaná ***Pravidla, jimiž se řídí budování abecedního seznamu jmenného*** Z. V. Tobolky. Pouze Živný si uvědomoval nevhodnost aplikace pruského instrukce v našich podmínkách. Že byl jeho přístup přínosný se ukázalo později při vytváření tzv. ***Prozatímních pravidel abecedního jmenného seznamu*** z roku 1950, do kterých byly převzaty Živného instrukce. (HRADILOVÁ, Jitka. 1983. Ladislav Jan Živný a jeho pojetí analytické bibliografie. In *Česká bibliografie : sborník statí a materiálů*. Sv. 19. 1. vyd. Praha : Státní knihovna ČSR, 1983, s. 68)

xxv HRADILOVÁ, Jitka. Ladislav Jan Živný a jeho pojetí analytické bibliografie. In *Česká bibliografie : sborník statí a materiálů*. Sv. 19. 1. vyd. Praha : Státní knihovna ČSR, 1983, s. 56 a 72.

xxvi JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 390.

xxvii JEDLIČKA, Jaromír. Založení Bibliografického ústavu a Národní knihovny. In *Česká bibliografie*. Sv. 1. Praha : SPN, 1959, s. 154–158.

xxviii JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 381–382.

xxix LIDMILA, Jan. Ladislav Jan Živný. *KIVI : knihovnictví a informační věda informuje* [online]. 2003 [cit. 2006-08-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.phil.muni.cz/kivi/clanky.php?cl=16&rubrika=clanky>>. ISSN 1214-7265.

xxx JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 381–387.

xxxi JAVORČÍKOVÁ, Anna. *Bibliografía. Časť I. Všeobecná bibliografía*. 2. preprac. a dopl. vyd. Martin : Matica slovenská, 1974. S. 90.

xxxii JEDLIČKA, Jaromír. Ladislav Jan Živný a bibliografie. In *Česká bibliografie*. Sv. 10. Praha : SPN, 1973, s. 385.

xxxiii Tamtéž, s. 384–386.

ZDENĚK VÁCLAV TOBOLKA

Václav Kríček

Doba dětství, mládí a studií

Zdeněk V. Tobolka se narodil 21. června 1874 v Poděbradech rodině hostinského Josefa Tobolky a jeho ženy Vladimíry rozené Vamberecké. Když byly Tobolkovi tři roky zemřel jeho otec. Matka prodala hostinec a odstěhovala se s dětmi do Kolína, kde se později provdala za novináře Matěje Jana Baláka.

V Kolíně Tobolka vychodil měšťanku a začal studovat na místním reálném gymnáziu. Později studoval na gymnáziu v Praze v Žitné ulici. Již v době gymnaziálních studií začal Tobolka přispívat do krajinického tisku, především do Občanských listů, které měly blízko k mladočechům a vycházely na Nymbursku a Poděbradsku (např. turisticko-vlastivědný článek o cestě Pojizeřím).

V roce 1892 začal studovat historii na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinadovy university v Praze. Zde se stal žákem Antonína Rezka, Josefa Kalouska, Josefa Emlera, Čeňka Zírta a především Jaroslava Golla, jehož historickou metodu práce si plně osvojil a později ji uplatnil i při své práci knihovníka. Vedle výše zmíněných profesorů navštěvoval také filozofické přednášky Tomáše Garrigua Masaryka, zeměpisný seminář Jana Palackého a filologický seminář Jana Gebauera.

Tbolka se od počátku aktivně zapojil do studentského života. Brzy se stal mezi studenty nepřehlédnutelnou osobností. Zajímavou vzpomínku na Tobolku v tomto období zanechal ve svých pamětech Josef Šusta (J. Šusta: Má léta učňovská): *„Tbolka, mezi námi rychle zdomácnělý přezdívkou ‚Sidonius Portmoné‘, byl pravé dítě k velkoměstským výhledům se tlačícími Královských Vinohrad. Vytáhlý mladík rtuťovité pohyblivosti, v jehož hezkých hnědých očích hrál plamének trochu přezíravého posměchu, a jehož široká ústa jen zřídka potrvála v klidu, byl z domova zvyklý vůni tiskařské černě a přicházel nabit smělymi plány literárními. Dovedl jimi i jiné zabavit i přesvědčovat s hlaholností rázně výbojného mládí.“*

V roce 1893 byl zvolen do výboru studentského spolku Historický klub jako zapisovatel. V letech 1895 až 1896 zastával funkci starosty, v níž plně osvědčil své organizační schopnosti. Spolek se v té době nacházel v krizi a Tobolkovi se podařilo jeho činnost oživit pořádáním přednášek, debat a pořádáním společenských akcí. Velkou pozornost věnoval také spolkové knihovně. Na Tobolkovu péči o knihovnu Josef Šusta vzpomíná, že Tobolka neváhal stíhat hříšníka za nevrácené knihy upomínkami tak dlouho a kamkoliv, včetně ciziny, až hříšník knihy raději vrátil.

Tobolka přišel v Historickém klubu s myšlenkou na vydávání retrospektivní bibliografie, ale dostal se do střetu s Václavem Řezníčkem (později ředitelem knihovny Národního muzea), který mínil vydávat retrospektivní bibliografii sám. Tobolka tedy prosadil alespoň vydávání ročníků soupisů historické literatury, které měly být uveřejňovány buď v Časopise národního muzea, nebo ve výroční zprávě klubu. Účastníci projektu si rozdělili jednotlivé oblasti, v nichž měli sledovat tammí noviny a časopisy a provádět excerpce historických článků a sledovat v dané oblasti vydané historické knihy. Sám Tobolka dostal za úkol provádět excerpce článků z časopisů a novin vycházejících ve Slezsku. Pokus bohužel skončil nezdarem.

V roce 1896 Tobolka ukončil studium obhájením disertační práce na téma „Styky krále českého Jiřího s Poděbrad s králem polským Kazimírem“ u profesorů Golla a Kalouska. Po zdárném ukončení studia začal Tobolka ve školním roce 1896 až 1897 učit jako suplent dějepisu a zeměpisu na Obchodní akademii v Chrudimi.

Tobolka knihovník

Dráhu knihovníka zahájil Tobolka v roce 1897 na popud svého učitele Jaroslava Golla, který vždy dbal o další kariérní postup svých žáků. Goll nabídl Tobolkovi, aby se ucházel o volné místo amanuenssise (nižšího úředníka) ve Veřejné a universitní knihovně v Praze. K této věci se v Tobolkově pozůstalosti (pozůstalost je uložena v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově) zachovaly dva dopisy od Jaroslava Golla.

První je datován 30. 5. 1897:

„Milý pane doktore: Dobrá. Nastoupil byste ovšem později, ale žádat by bylo třeba hned (podtrženo), abychom předešli možné konkurenty jiné. [nečitelné Žádostí] nejste ani potom vázán, kdybyste úmysl změnil.

Hned zítra Vám promluví s pány od bibl[iotéky], pošlu podrobnou instrukci strany zadání. Tolik vím, že hlavní příloha bude prověřený diplom dokt[orský]. Ten si opatřte hned.

Rozumíte: počatou státní zkoušku dodělat, abyste měl záda kryta. S pozdravem Goll“

a druhý, který je datován 1. 6. 1897:

„Milý p.[ane] doktore! Posílám teprv dnes, za to dostáváte podrobnou instrukci, kterou pro Vás napsal Dr. Tille – ba Vás zuá a pro věc se interese. Podotýkám ještě, že žádání je německé (podtrženo) – tedy i curriculum vitae – Zde žádné Prinzipienreiterei! Dále: (podtrženo) žádost neposílejte direktoru [nečitelné slovo], nýbrž skrze Správu universitní knihovny.

A ještě něco: Sborník Stud. [entský] (jehož jste spolivydavatel) právě přinesl neoprávněný útok na novou správu knihovny, neoprávněný, neb ona nedává předpisy, nýbrž přijímá shůry.

Pan Kukula to ví, ale řekl, že mu to nevadí – jeu když já a Tille Vás doporučujeme. Tedy tím jaksi za Vás ručíme. Prosím, neukvapujte se, předložte si věc ještě jednou. To místo má své požadavky. Tak nemůžete zůstat spoluvydavatelem onoho listu atd. atd. Bude třeba se věnovat onomu místu úplně (podtrženo) bez výhrady. Studentská léta se tím definitivně končí.

Zůstanete-li při tom, pak spěchejte co nejdříve, sice Vás předejdou Němci. Snad by bylo nejlépe sem přijet a žádost v bibl.(iotéce) odevzdat osobně. Můžete též [přijít k] dr. Tille (Myslíkova ul. č. 2), se poděkovat neb dáli, bude-li třeba, se poradit.

Své místo v Chrudimi byste si měl rezervovat pro případ ten... S pozdravem Goll“

Tobolka místo získal a stal se neplaceným úředníkem Veřejné a universitní knihovny v Praze. Pro zajištění svých financí ještě do roku 1900 vyučoval dějepis na obchodní akademii a na vyšší dívčí škole. Tobolka velmi záhy pronikl do knihovnictví. Podnikl řadu cest do knihoven v zahraničí především v Německu, ale také do knihoven v Itálii a Velké Británii. Díky těmto cestám velmi rychle postřehl slabiny a nedostatky domácího knihovnictví oproti vývoji v zahraničí.

První, o co se mladý amanuensis c. k. veřejné a universitní knihovny pokusil, bylo založení knihovnického časopisu. V říjnu roku 1900 vyšlo první číslo měsíčníku „České knihovnictví. Časopis věnovaný potřebám českých knihoven“. Pro vydávání časopisu získal nakladatele dr. Františka Bačkovského, který z počátku velmi ochotně spolupracoval. Předplatné časopisu stálo 12 K na rok a čísla vycházela měsíčně. Tobolka získal ke spolupráci řadu odborníků, kteří nepocházeli jen z oblasti knihovnictví. Časopis sám sebe definoval jako nezávislý a nepolitický, což ovšem nebylo zcela pravda, protože je v něm patrný vliv Masarykových realistů (Česká strana lidová), jejichž členem Tobolka byl. Časopis měl necelých 70 předplatitelů, což ovšem nestačilo ani k pokrytí nákladů na vydávání a k vyplácení honorářů za příspěvky. Vydavatel Bačkovský se snažil vydávání časopisu zastavit a po vyjití březnového čísla přestal časopis vydávat, ale tím se dostal do konfliktu s Tobolkou, který trval na dokončení vydávání ročníku, což zaručovala uzavřená smlouva. Spor skončil u soudu, který Tobolka vyhrál a Bačkovský musel zaplatit za honoráře připravených článků a vydat ještě sedmé číslo časopisu, což bylo v říjnu 1901.

Tobolka si uvědomoval i nedostatky ve vydávání národních bibliografií jak pro českou knižní produkci, tak pro veškerou knižní produkci v Předlitavsku. V roce 1903 se rozhodl začít vydávat Českou bibliografii, která obsahovala českou knižní produkci od roku 1902 až do roku 1911. Bibliografie nejprve vycházela nákladem České akademie věd a umění, ale později ji Tobolka musel vydávat vlastním nákladem, i když dostával finanční podporu z akademie věd a z ministerstva kultu a vyučování. V roce

1906 předložil Tobolka předlitavskému ministerstvu kultu a vyučování ambiciósní projekt na vydávání celorakouské bibliografie. Tento projekt uveřejnil v časopise Česká osvěta pod názvem Rakouská bibliografie. Ministerstvo však Tobolkův návrh nepřijalo.

Tbolka a politika

Tbolka se vždy zajímal o veřejné dění, a tak se pod vlivem T. G. Masaryka začal angažovat v politice. V době Hilsnerovy aféry stál Tobolka společně s dalšími mladými intelektuály na Masarykově straně. V roce 1900 se stává jedním ze zakladatelů České strany lidové, nebo-li tzv. realistů. Od samého počátku se Tobolka stal výraznou osobností v realistické straně. Měl vliv na její program a jeho formování. Masaryk si vážil jeho názorů a organizačních schopností, o čemž svědčí i zachovaná korespondence v Tobolkově pozůstalosti uložené v Památkách národního písemnictví.

V roce 1902 Tobolka společně s dalšími mladými intelektuály z realistické strany založil vydavatelství Lidové družstvo Přehledu vydávající kulturně-politickou revue Přehled. Tobolka od samého začátku přilákal ke spolupráci celou řadu mladých vědců a intelektuálů, kteří v revue uveřejňovali své často velmi polemické příspěvky. Tobolka ani v této revue neopomněl věnovat pozornost knihovnictví, a to i získáním ke spolupráci Ladislava Jana Živného.

Sám Tobolka v revue vydal řadu článků věnujících se politickému vývoji. V nich zcela přesně načrtl další politický vývoj, když odmítl perspektivu všenárodních stran a budoucnost viděl ve stranách hájících sociální a stavovské zájmy svých stoupenců, tedy strany agrární na venkově a strany sociálně demokratické ve městech a průmyslových aglomeracích. Tobolka ve svých člancích nešetřil ani realistickou stranu, a tak se okolo něho zformovala stranická opozice. Tobolkova frakce se nejprve dostala do sporu s Janem Herbenem, který nebyl schopen vysvětlit některé otázky financování ústředního stranického listu, a s Josefem Svatoplukem Macharem. Spor vyvrcholil v roce 1906, kdy se frakce dostala do sporu se samotným Masarykem a stranu opustila.

Tbolka a většina členů frakce vstoupila do Národní strany svobodomyslné, jinak známé pod označením mladočeši. U mladočechů se brzy sblížil s vůdcem realistické frakce ve straně dr. Karlem Kramářem, který si byl vědom nutnosti modernizace strany po zavedení všeobecného a rovného volebního práva a nutnosti odklonu od planého radikalismu směrem k politickému realismu. Tobolka krátce po svém vstupu se stal šéfredaktorem kulturně-politického měsíčníku Česká revue, který jednoznačně stál na pozicích Karla Kramáře a byl v opozici proti radikálním Národním listům. Současně začal řídit knižní edici Český čtenář vydávající šestkrát do roka poučné i zábavné spisy. Během let 1907 až 1910 převzala Kramářova skupina vedení mladočeské strany. Vyvrcholením jejího

vítězství bylo převzeto Národními listy Pražskou akciovou tiskárnou, kterou v roce 1910 společně založili Z. V. Tobolka, K. Kramář a A. Rašín.

Ve volbách roku 1911 byl Tobolka zvolen poslancem říšské rady. Vyvrcholením Tobolkovy politické kariéry se pravděpodobně stalo období první světové války, kdy stanul společně s Bohumírem Šmeralem a Antonínem Švehlou u kormidla domácí české politiky. V květnu 1915 nechali rakouské vojenské kruhy v čele s arcivévodou Bedřichem zatknout Karla Kramáře a Aloise Rašína. Současně nastolili tvrdý protičeský kurz, který měl za úkol zlikvidovat všechna získaná politická práva českého národa, silně omezit český kulturní rozvoj a české hospodářství zcela podřídit militaristickým kruhům. Za této situace došel Tobolka a s ním i většina mladočeských poslanců k závěru, že je nutné provádět aktivistickou politiku, která by uhájila maximum pozic, které český národ v předchozím období získal, a současně co nejvíce omezit perzekuci české elity. Tobolka spolu s dalšími neustále intervenoval ve prospěch zatčeného Karla Kramáře a Aloise Rašína. Po vynesení rozsudků smrti se snažil rozsudek zvrátit.

Vzhledem k vývoji došel Tobolka společně s B. Šmeralem a A. Švehlou k závěru, že je nutné koncentrovat politickou sílu českého národa vytvořením nadstranických orgánů. Akutní se tato myšlenka stala na sklonku roku 1916, kdy došlo ke změně na císařském trůnu, a nový císař slíbil obnovení ústavnosti. Byl ustaven společný klub českých poslanců říšské rady tzv. Český svaz a současně vznikl Národní výbor, který měl ambici být nejvyšším reprezentantem českého národa. V roce 1917 se Tobolka stal místopředsedou Českého svazu. Aktivně se podílel na přípravě a přednesení státoprávního ohrazení českých poslanců a na interpelaci o chování vládních kruhů k českému národu z května 1917.

Úspěch slavila i intervence ve prospěch odsouzených Karla Kramáře a Aloise Rašína, když oba nejprve dostali změnu trestu smrti na trest doživotí a nakonec jim císař Karel I. udělil milost. Paradoxně tento Tobolkův největší úspěch byl i předzvěstí jeho politického pádu. Návrat Kramáře a Rašína posílil radikální křídlo mladočeské strany, které se sdružilo okolo časopisu *Národ* a jež ostře kritizovalo politiku aktivismu představovanou právě Tobolkou a dalšími poslanci. Během roku 1917 byli aktivisté odstraněni ze všech stranických orgánů a vše vyvrcholilo v říjnu převzetím Národních listů. Tobolka se musel vzdát svého členství v představenstvu Pražské akciové tiskárny a místa šéfredaktora časopisu *Česká revue*. V průběhu roku 1918 se Tobolka začal postupně rozcházet s mladočeskou stranou, což se dovršilo po vzniku Československa, kdy nevstoupil do nově vytvořené Československé národně demokratické strany, ale sblížil se s Československou stranou sociálně demokratickou, jejímž členem zůstal až do její likvidace v červnu 1948.

Tobolka a československé knihovnictví

Se vznikem československého parlamentu vznikla také parlamentní knihovna, která ovšem byla i knihovnou sloužící státní správě. Jejím prvním ředitelem se stal Zdeněk Václav Tobolka. Knihovnu musel začít budovat od základu, což využil k vytvoření moderní vědecké knihovny na mezinárodní úrovni. Jako v první knihovně v Československu začal budovat předmětový katalog, zavedl mezinárodní knihovní výměnnou službu atd. Ředitelem parlamentní knihovny zůstal až do března 1939, kdy odešel do výslužby.

Ještě na sklonku roku 1918 se Tobolka začal zabývat problematikou knihovnictví v novém státě. Úkoly stojící před československým knihovnictvím nastínil v obsáhlé stati s názvem „Státní vědecké knihovnictví Československé republiky“. Tobolka za hlavní úkoly považoval zvýšení počtu vědeckých knihoven, zlepšení prostorových podmínek stávajících knihoven nejlépe výstavbou nových prostor, ujednocení katalogizačních pravidel, tvorbu souborných katalogů, zajištění povinného výtisku, vytvoření soupisu prvotisků a starých tisků a také postátnění knihovny Národního muzea, což mělo souviset s vytvořením Národní knihovny.

V roce 1920 začal společně s Josefem Volfem vydávat odborný knihovnický časopis *Knihy a knihovny*. Časopis sice následujícího roku zanikl, ale stačil přinést celou řadu statí, které byly podnětné pro organizaci malých knihoven. Mezi takové patřil článek „Praktické rady knihovnickovi“, který radil, jak vnitřně uspořádat knihovnu, jak provádět katalogizaci, systematickou akvizici a revizi knižního fondu. Tobolka také v průběhu dvacátých let vydal katalogizační příručky pro tvorbu jmenného a věcného katalogu a pro popis prvotisků. Všechny tyto příručky v podstatě přebíraly pruskou instrukci pro katalogizaci a v pozdějších letech byl pro Tobolka kritizován.

Od počátku vzniku republiky probíhala diskuze o vzniku Národní knihovny. Všichni si byli vědomi nutnosti tuto instituci zřídit, ale spor se vedl o způsobu jejího zřízení. Celou diskuzi shrnul Tobolka ve svém článku v *Časopise československých knihovníků* z roku 1924, ve kterém popsal jednotlivé způsoby ustavení Národní knihovny. Sám se nakonec přiklonil k tzv. švýcarskému modelu, který předpokládal, že budoucí národní knihovna bude mít za úkol pomocí povinného výtisku budovat konzervační fond veškeré knižní produkce vydávané na území Československé republiky a současně bude mít povinnost vydávat bibliografii tohoto fondu. Pro účel vydávání bibliografie Tobolka navrhl vělenit do Národní knihovny i Československý bibliografický ústav, který založil a vedl Ladislav Jan Živný. Tobolka se v tomto článku také přiklonil k názoru, že z důvodu efektivity bude dobré zřídit Národní knihovnu při Veřejné a universitní knihovně v Praze, ač sám nejprve uvažoval o zřízení Národní knihovny při parlamentní knihovně po vzoru kongresové knihovny USA. Národní knihovna byla zřízena dne 7. března 1925 v podstatě podle Tobolkových

představ, jen povinný výtisk nebyl uspokojivě vyřešen. V souvislosti se zřízením Národní knihovny je třeba zmínit, že Tobolka byl od roku 1923 poradcem ministerstva školství pro otázky knihovnictví, a je proto velmi pravděpodobné, že mohl aktivně zasahovat do koncepce zřízení Národní knihovny.

Tbolka se aktivně zúčastňoval knihovnického života. Stál u zrodu Spolku československých knihovníků vzniknuvšího v roce 1920 a od roku 1925 zastával funkci jeho předsedy. Na předsednictví rezignoval na sklonku roku 1928, když se proti němu rozšířila kampaň z důvodu údajného plagiátorství jím vydaných katalogizačních pravidel. V roce 1929 se vyhrotily spory ve Spolku československých knihovníků mezi Tobolkou a jeho stoupenci, mezi Tobolkovi stoupence například patřili Jan Thon a Jaromír Borník, se skupinou okolo Bohumila Koutníka, který stál i v pozadí obvinění z plagiátorství. Tobolkova skupina se nakonec rozhodla ze spolku vystoupit a v roce 1930 založila Knihovědnou společnost. Tobolka začal v rámci Knihovědné společnosti vydávat časopis Slovanská knihověda, který byl vysoce ceněn odborníky na knihovědu z celého světa.

Tbolkovy se také povedlo uvést československé knihovnictví na mezinárodní fórum. V roce 1926 byl v Praze zorganizován mezinárodní knihovnický sjezd, na jehož organizaci se Tobolka aktivně podílel. Na tomto sjezdu padl také návrh na založení mezinárodní knihovnické organizace. Myšlenka se uskutečnila na následujícím sjezdu v Edinburghu, kdy byla ustavena IFLA (International Federation of Library Associations). Zdeněk V. Tobolka se stal členem výboru a v této funkci setrval až do roku 1931. Na mezinárodním knihovnickém poli si Tobolka získal velkou vážnost, o čemž svědčí i zaslání pozdravného telegramu od mezinárodního výboru při sjezdu v Itálii v roce 1929, kterého se Tobolka pro nemoc nemohl zúčastnit (viz došlá korespondence od Jana Emlera v Tobolkově pozůstalosti uložené v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově), a příspěvek vicepresidenta IFLA Marcela Godeta do slavnostního čísla Slovanské knihovědy k Tobolkovým šedesátým narozeninám.

Mezi další Tobolkovy zásluhy patří zrod a rozvoj knihovnického vzdělávání. V roce 1920 inicioval založení Státní knihovnické školy a stal se jejím prvním ředitelem. Škola vychovávala kvalifikované knihovníky pro všechny typy knihoven. Pro tuto školu také připravil s ostatními kolegy učebnici nesoucí název Československé knihovnictví. Učebnice vyšla v roce 1925 a později sloužila i pro studenty knihovědy na Karlově univerzitě. O zavedení výuky knihovědy na Filozofické fakultě Karlovy univerzity usiloval Tobolka již před válkou, ale jeho snahy se nesetkaly s úspěchem. Až v roce 1926 podává opět žádost o habilitaci na docenta knihovnických věd, což bylo předpokladem k otevření kurzu. V následujícím roce se Tobolkovi podařilo habilitaci získat a od podzimního semestru roku 1927 začala výuka knihovnictví v rámci pomocných věd historických.

V této době opouští pozici ředitele Státní knihovnické školy a plně se věnuje výuce na Karlově univerzitě.

Tobolka byl velmi plodný a pracovitý autor a vědec. Vedle řady edic, historických studií, knihovnických příruček, redakcí různých sborníků a slovníků, byl například hlavním redaktorem Masarykova slovníku naučného. Jeho asi nejvýznamnějším dílem je však Knihopis českých a slovenských tisků. Nutnost vydání nového soupisu prvotisků a starých tisků si byl Tobolka vědom již před válkou. V roce 1905 podal v Královské české společnosti nauk návrh na vytvoření bibliografie českých prvotisků. O pět let později vyšel jeho Český slovník bibliografický, který v prvním dílu obsahoval soupis a podrobný rozbor všech známých českých prvotisků. Po válce v roce 1923 v Časopise československých knihovníků uveřejnil článek s názvem „Nový Jungmann“, kde rozpracoval koncepci přípravných prací, popisu a vydání Knihopisu. V témže roce z jeho podnětu zřídilo ministerstvo školství Komisi pro knihopisný soupis československých tisků až do konce 18. století a Tobolku pověřilo jejím řízením. Již v roce 1925 vyšel první díl knihopisu popisující české prvotisky. Tobolka získal pro spolupráci celou řadu českých, slovenských a zahraničních knihovníků. Ve třicátých letech našel Tobolka spolupracovníka ve Františku Horákovi, který se stal sekretářem komise a spolupodílel se již na přípravě a vydání první části druhého dílu Knihopisu věnovaného starým tiskům. Komise byla rozpuštěna v roce 1948 a její činnost převzala Veřejná a studijní knihovna v Klementinu, která pro přípravu a vydávání Knihopisu zřídila oddělení, jehož vedoucím se stal František Horák. František Horák přizval Tobolku ke spolupráci, která trvala až do Tobolkovy smrti 5. listopadu 1951.

Zdeněk Václav Tobolka byl jednou z nejvýznamnějších osobností československého knihovnictví, kde v řadě jeho částí byl průkopníkem. Tobolkovou hlavní povahovou vlastností byla nesmírná pracovitost a plné nasazení ve všech oborech, jimiž se zabýval. Toto zaujetí jej vedlo i ke schopnosti vést často velmi ostré polemiky, které však jeho oponenti někdy vnímali jako osobní útoky, což ale nikdy tak nevnímal sám Tobolka. Většina jeho díla je průkopnická a jako taková si nečiní nárok na úplnou pravdu, ale vyzývá následovníky k další práci, k dalšímu bádání. V oblasti knihovnictví je dnes nezpochybnitelné, že právě Tobolka položil základy moderního českého a slovenského knihovnictví a že jeho dílo je a bude vždy inspirací pro další generace knihovníků a nejen pro ně.

JOZEF KUZMÍK – BIBLIOGRAF A KULTÚRNY HISTORIK

Božena Sobolová

Jozefa Kuzmíka môžeme charakterizovať ako výraznú osobnosť slovenskej bibliografie, i kultúrnej histórie. Takmer 55 rokov rozorával brázdy na poli bibliografie, knihovedy, lexikografie a dejín knižníc a knižnej kultúry na Slovensku. Jeho monumentálne dielo predstavuje obrovské množstvo príspevkov, článkov, štúdií a samostatných publikácií so spomínaných oblastí. Dovoľte mi na úvod niekoľko informácií z jeho života.

Jozef Kuzmík sa narodil 5. 4. 1921 v Dlhom Poli (okres Žilina). Po absolvovaní gymnázia študoval na právnickej fakulte v Bratislave. Svoje skutočné povolanie však našiel ako bibliografický pracovník, keď zastával rôzne funkcie, či už v Matici slovenskej v Martine v rokoch 19 50–1958 alebo na pracovisku v Bratislave v rokoch 1959–1981, kde pôsobil ako dokumentačný a odborný pracovník na úseku dejín knižnej kultúry pracoviska Matice slovenskej v Bratislave. Okrem toho bol v rokoch 1952–1957 externým lektorom pre dejiny slovenskej bibliografie na Filozofickej fakulte bratislavskej univerzity, v rokoch 1955–1957 bol predsedom Komisie pre retrospektívnu bibliografiu Slovenskej knižničnej rady, v rokoch 1956–1958 pôsobil ako tajomník redakčnej rady a výkonný redaktor edície Slovenská národná bibliografia a v rokoch 1955–1958 bol členom poradného zboru pre Bibliografiu českých kníh 19. storočia pri Národnej knižnici v Prahe. Bol aj spoluzakladateľom Katalógu slavistických kníh v knižnici Matice slovenskej. V roku 1963 ho prijali za člena Slovenskej historickej spoločnosti, v roku 1970 sa stal členom Slovenskej spoločnosti pre dejiny vied a od roku 1971 bol členom Slovenskej literárnovednej spoločnosti.

Zomrel 11. 6. 2001 v Bratislave, kde je aj pochovaný.

Jozef Kuzmík patril do generácie knihovníkov, ktorí pracovali v mimoriadne ťažkých a komplikovaných podmienkach. V 50. rokoch 20. storočia sa na jednej strane začali vytvárať podmienky pre výskum knižnej kultúry a záchranu knižného kultúrneho dedičstva, no na druhej strane rôzne neprimerané zásahy vtedajšieho režimu, ako napr. likvidácia a zvozy historických knižníc, svedčia o krutých zásahoch do nášho kultúrneho dedičstva. Zásahy boli citeľné aj v iných sférach kultúrneho a spoločenského života. Práca kultúrnych pracovníkov, medzi nimi aj knihovníkov, bola poznačená rôznymi zásahmi ideológov do ich profesie. Ich práca bola do určitej miery poznačená aj centralizmom, zamedzovaním kontaktov so zahraničím, prenasledovaním tvorivých osobností a pod. V tomto ťažkom a zložitom období však generácia slovenských knihovníkov, do ktorej patril aj Jozef Kuzmík, položila základy novodobého slovenského knihovníctva a knižničného systému vrátane budovania systému Slovenskej retrospektívnej bibliografie a výskumu dejín knižnej kultúry na Slovensku. Jozef

Kuzmík bol v rokoch 1954–1958 vedúcim Oddelenia retrospektívnej bibliografie v Matici slovenskej v Martine, kde sa spolu s vedúcim Bibliografického odboru Jánom Štefánikom podieľal na vypracovaní generálneho plánu slovenskej retrospektívnej bibliografie.

Jozef Kuzmík si uvedomoval úlohy, ktoré stoja pred slovenskou bibliografiou v období, keď vzrastal význam bibliografie, keď sa začínal rozvíjať vedecký výskum predovšetkým vo vlastivedných a s nimi súvisiacich oblastiach. Profesionálnych bibliografov bolo málo, bolo však potrebné urýchlene zabezpečiť prístupnosť aspoň najzákladnejších prameňov a tiež bolo nutné skúmať a sprístupňovať aj históriu slovenských knižníc, keďže bibliografická činnosť bola súčasťou ich činnosti.

Jozef Kuzmík začal literárne pracovať od r. 1945. Pre ťažkú chorobu určitý čas žil aj u rodičov v Dlhom Poli, kde okrem iného spracoval monografickú prácu Spisovateľ William Ritter a Slovensko a v rokoch 1948–1953 spracoval obecnú kroniku Dlhého Poľa od jeho založenia do roku 1950. V roku 1950 nastúpil ako odborný pracovník do Matice slovenskej v Martine, kde sa podieľal na vypracovaní generálneho plánu slovenskej retrospektívnej bibliografie a práve v tejto oblasti rozvinul aj rozsiahlu a bohatú výskumnú prácu. Výsledkom tohoto výskumu bolo množstvo odborných prác, ktoré publikoval v rôznych odborných časopisoch. Z týchto prác treba spomenúť aspoň *Prehľad slovenskej historickej bibliografie* (1953), *Prehľad bibliografie slovenskej a inorečovej so slovenskými vzťahmi* (1954), *Slovenská národná bibliografia v 20. storočí* (1955), *Vývoj slovenskej bibliografie* (1955) a ďalšie články z dejín bibliografie. V 50. rokoch 20. storočia, ako sám autor píše, pokladal za predčasné pokúšať sa o dejiny slovenskej bibliografie vo všetkých súvislostiach, preto tieto príspevky plnili funkcie praktických sprievodcov slovenskou bibliografiou a jej produkciou a umožnili odborníkom, ktorí sa začali zaoberať vývojom slovenskej bibliografie rýchlo sa zorientovať v dovtedajšej tvorbe a tak pokračovať na výskumoch ďalších detailných otázok slovenskej bibliografie. Jozef Kuzmík týmito prácami pripravil cestu k spracovaniu ďalších, vyčerpávajúcejších dejín slovenskej bibliografie.

Na začiatku svojej profesnej kariéry sa Jozef Kuzmík aj napriek zložitému obdobiu maximálne sústredil na excerpčnú, dokumentačnú a výskumnú prácu v oblasti kultúrnych vzťahov iných národov k Slovákom. Poznatky nadobudnuté v tomto výskume Kuzmík bohato využil pri práci na Oddelení retrospektívnej bibliografie v Martine, neskôr v Bratislave, kde pôsobil ako odborný pracovník na úseku dejín knižnej kultúry. Prvé plody tejto výskumnej a heuristickej práce vyšli už v roku 1955 a to ako **Prehľad bibliografie slovenskej a inorečovej so slovenskými vzťahmi**. Martin, Matica slovenská, 1954. 33 s. V roku 1955 vydal **Bibliografii kníh v západných rečiach týkajúcich sa slovenských vecí, vydaných od 16. stor. do roku 1955**. (Martin, Matica slovenská, 1955. 420 s). Táto bibliografia obsahuje 4 100 bibliografických záznamov, ktoré zachytávajú

publikácie dotýkajúce sa Slovákov a Slovenska v jazyku anglickom, francúzskom, holandskom, nórskom, švédskom, dánskom, esperantskom, talianskom, rumunskom, španielskom portugalskom, latinskom i gréckom. Ďalej je to **Bibliografia slovenských kníh týkajúcich sa slovenských vecí, vydaných od 16. stor. do roku 1955**. Martin, Matica slovenská, 1969. 456 s. Bibliografia obsahuje 4 400 záznamov publikácií, ktoré sa po obsahovej stránke dotýkajú Slovenska a obsahuje záznamy českých, ruských, bieloruských, poľských, ukrajinských, lužickosrbských, srbských, chorvátskych, slovinských a bulharských neperiodických publikácií. V roku 1960 vydal **Bibliografiu publikácií v európskych rečiach, týkajúcich sa slovenských vecí / Doplnky do roku 1955, pokračovanie za roky 1956–1959 a súpis máp**. Martin : Matica slovenská, 1960. 462 s. (4 100 záz.).

V roku 1960 vyšla **Bibliografia kníh vo východných rečiach týkajúcich sa slovenských vecí, vydaných do roku 1955**. Martin : Matica slovenská, 1960. 445 s. V bibliografii je sústredených 5 136 záznamov viacerých v jazyku maďarskom, keďže Slovensko bolo od 9. storočia súčasťou Uhorska.

Rozvoj regionálneho a vôbec vlastivedno-historického výskumu na Slovensku mala podporiť jeho rozsiahla **Bibliografia publikácií k miestnym a všeobecným dejinám Slovenska**. Martin : Matica slovenská, 1962. 729 s. Ide o 4 500 záznamov o publikáciách, ktoré sú úplne alebo prevažne zamerané na určitú obec, mesto, okres, kraj, resp. inú administratívnu, alebo zemepisnú oblasť na Slovensku. Pokiaľ sa jedná o slovenské všeobecnovlastivedné publikácie, tie sú bibliograficky zaregistrované v druhej časti tejto bibliografie nazvanej Bibliografia slovenských publikácií k všeobecným dejinám Slovenska. Touto bibliografiou chcel Jozef Kuzmík uľahčiť prácu všetkým tým, ktorí budú robiť výskum určitej zemepisnej oblasti, aby mali k dispozícii jednak súpis základných publikácií k miestnym dejinám, ktoré sú v prvej časti diela a aby mali k dispozícii aj súpis všeobecných publikácií k dejinám, ktoré sú uvedené v druhej časti.

V spomínaných 5-ich zväzkoch súpisov literatúry nájdeme 23 000 záznamov pramennej inojazyčnej literatúry, týkajúcej sa svojim obsahom Slovenska i Slovákov, nájdeme tu obrovský zdroj informácií, ktoré sú pre spoznanie Slovenska, jeho spoločenského, politického a kultúrneho života v minulosti nenahraditeľné. Tento zhromaždený pramenný materiál je aj dôkazom Kuzmíkovej nesmiernej trpezlivosti, rozhladenosti a jazykovej zdatnosti.

Popri tom ako pracoval na rozsiahlych bibliografických výskumoch, venoval sa aj skúmaniu dejín knižníc na Slovensku a problematike knižnej kultúry na Slovensku vôbec. Podarilo sa mu zhrnúť rozsiahly materiál o významných historických i vtedajších knižniciach, čo určitý čas suplovalo aj dejiny knižníc na Slovensku. V roku 1954 bol zostavateľom zborníka Knižnice na Slovensku, ktorý obsahuje 56 príspevkov týkajúcich sa najznámejších knižníc na Slovensku. Ako odtlačok z tohto zborníka

vyšla separátne jeho štúdia Vývoj myšlienky národnej knižnice na Slovensku. Martin, 1955. V roku 1966 vydal publikáciu **Vývin štatistickej evidencie knižníc na Slovensku v r. 1919–1963 a jej základné výsledky**, kde uverejnil štatistickú evidenciu za rôzne knižnice a venoval pozornosť aj histórii niektorých významnejších knižníc. Po rozsiahlych štúdiách uverejnil **Prehľad vývoja knižníc na území Slovenska od najstarších čias** (1954), **Knižnice na Slovensku v minulosti a prítomnosti** (1955), **Knižnice na Slovensku v 15. a 16. storočí** (1967), **Historické knižnice na Slovensku a ich postavenie v našej národnej minulosti a prítomnosti** (1968), **Humanisticko-renesančné supralibrosy a rukopisné exlibrisy v historických knižniciach Matice slovenskej** (1980). Výsledkom bádania v oblasti dejín knižnej kultúry boli aj štúdie **Knižná kultúra slovenských Slovanov v predrománskom predcyrilometodskom období a Knižná kultúra slovenských Slovanov v rokoch 863–1000** a samostatne vydané práce **Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii** (1987) a **Knižná kultúra v Bratislave od 9. storočia do roku 1948**, ktorá vyšla v roku 1996. V monografii **Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a v renesancii** sa autor zaoberá všetkým čo súviselo s historickou knihou: písmom, skriptormi, cenzúrou kníh, knižným obchodom, výzdobou, výrobou pergamentu a papiera, knižnou väzbou, exlibrismi, supralibrosmi a ďalšími atribútmi knižky. V tejto monografii autor dokázal, že knižná kultúra na Slovensku sa v tomto období vyrovnala stredo európskej knižnej kultúre. V ďalšej publikácii Kuzmík vykresľuje bratislavskú knižnú kultúru ohraničenú spomenutými obdobiami. Autor sa predstavuje ako dôkladný znalec literatúry týkajúcej sa tejto tematiky. V publikácii nájdeme okrem náčrtu keltskej, rímskej, írsko-škótskej, franskej, cyrilometodskej, románskej a gotickej knižnej kultúry, začiatky kníhtlačiarstva, knižnice v období renesancie, vydavateľskú činnosť od 17. storočia, kníhtlačiarstvo a kníhkupectvo v 18. storočí, knižnice, knihárstvo, knižnú grafiku, vydávanie kníh, časopisov a ročeniek do roku 1948. Jozef Kuzmík si naplno uvedomoval skutočnosť, že dejiny knižnej kultúry tvoria základy národnej a štátnej kultúry každého národa a to bola motivácia k tomu, aby túto problematiku tak podrobne rozpracoval.

Výsledky svojej poctivej a dlhoročnej heuristickej práce bohato využíval pri spracovávaní rozsiahlych slovníkových diel – **Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu** (Martin 1976), **Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi** (Martin 1983), ako aj **Doplňky a opravy k slovníkom starovekých a humanisticko-renesančných autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi** (1987).

Tieto slovníky sú zaujímavé nielen z hľadiska rozsahu zachyteného materiálu, ale aj z hľadiska formy akou autor spracoval tento bohatý historický materiál.

Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu je veľmi dobrou pomôckou pre tých, ktorí sa detailne zaoberajú týmto obdobím, pretože v úvode slovník poskytuje pomerne rozsiahle štúdie o základoch a predpokladoch vývinu humanizmu a renesancie na území Slovenska, o vývine humanistickej a renesančnej literatúry a vedy na území Slovenska i mimo neho s ohľadom na slovenské vzťahy a uvádza aj výskumy literatúry a odbornej spisby v humanisticko-renesančnom období na Slovensku.

Pokiaľ išlo o výber autorov pre slovník, Kuzmík sa pridržiaval zásady, že ani jeden, čo i len trochu významnejší slovenský autor so slovenskými vzťahmi by v tomto slovníku nemal chýbať. Do slovníka autor zaradil aj slovenských autorov, ktorí pôsobili mimo slovenské územie, ale udržovali aspoň minimálny kontakt s pôvodnou vlasťou.

Slovenskí autori, ktorí pôsobili v iných krajinách, patria do rámca literárnych a kultúrnych dejín príslušnej krajiny i do slovenských literárnych a kultúrnych dejín. Do slovníka autor zaradil i množstvo hesiel osobností českého pôvodu, keďže ako autor píše tieto osobnosti patria primárne do českých literárnych a kultúrnych dejín, lebo väčšinou boli literárne činní i pred príchodom na územie Slovenska. Na Slovensku sa svojou literárnou činnosťou viac-menej zapojili do vývinu slovenskej literatúry a kultúry a tak sekundárne patria i do slovenských literárnych a kultúrnych dejín. Preto v tomto dvojzväzkovom slovníku nájdeme cca 162 hesiel osobností pôvodom z Čiech a Moravy. Slovník obsahuje okrem prehľadného životopisu autora aj podrobnú bibliografiu k danej osobnosti.

Slovník starovekých a stredovekých autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi, ktorý vyšiel v roku 1983 predstavuje veľmi premyslene spracovaný bio-bibliografický katalóg, obsahujúci 511 hesiel, kde autor podáva súhrnné a prehľadné informácie o autoroch, prameňoch a knižných skriptoroch slovenských so slovenskými vzťahmi z obdobia staroveku a stredoveku. V slovníku sú spracované diela a pramene cudzieho a čiastočne aj domáceho pôvodu. Slovník sa skladá z dvoch hlavných častí, zo starovekého a stredovekého obdobia. V úvodnej časti, ktorú autor nazval Črty z histórie Slovenska v staroveku a stredoveku a sívekkí autori, pramene a knižní skriptori so slovenskými vzťahmi autor píše o vývine dnešného územia Slovenska v staroveku a jeho ohlase v dielach starovekých autorov. Staroveká časť sa začína všeobecnými gréckymi literárnymi správami o strednom Dunaji od polovice 6. storočia p. n. l a končí zánikom západorímskej ríše. V staroveku sa podľa Kuzmíka územím dnešného Slovenska zaoberali dvadsiati grécki a rímski spisovatelia, životopisy ktorých autor podrobne rozpracoval. Ďalej autor pokračuje stredovekým predfeudálnym obdobím a jeho prameňoch so slovenskými vzťahmi, t.j. od 5. do 8. st. Sústredil tu grécke a latinské diela a pramene franskej, uhorskej a českej proveniencie. Nájdeme tu i orientálne,

staroslovienske a cirkevno-slovanské diela a pramene, ale i nemecké a uhorské diela a pramene v latinskom a nemeckom jazyku.

Slovník ďalej pokračuje obdobím politického formovania naddunajských Slovienov – Moravanov v oblasti na sever od Dunaja na Morave, v Nitriansku a po ich spojení vo Veľkomoravskej ríši. Naračné pramene a staroslovienských autorov so slovenskými vzťahmi z doby 9.–10. storočia predstavujú v osobitnej časti prehľadné životopisy Cyrila a Metoda, Gorazda, Klimenta a Nauma, ďalej sú tu jednotlivé heslá o ich dielach a o ich súvisiacich životopisoch, hlavne o Živote Cyrilovom, Metodovom a Klimentovom. Pri Cyrilometodských odkazoch autor uvádza napr. aj výskumy maďarských slavistov i archeologické a umelecké historické výskumy. Osobitný význam Kuzmík venoval nezachovanej kronike naddunajských Slovienov z polovice 10. storočia od neznámeho autora, ďalej autor mapuje všetky pramene týkajúce sa Moravsko-panónskych legiend.

V ďalšej časti sa autor zaoberá ranofeudálnym obdobím od začiatku 11. storočia do polovice 13. storočia, kde predstavuje rôzne naračné pramene: povesti dávnych čias, autor predstavuje kroniky, ktoré zostavovali neznámi uhorskí autori, obsahujúce väčšie, či menšie údaje k dejinám územia Slovenska. Autor existenciu týchto kroník nespomína len niekoľkými slovami, ale o týchto kronikách podrobne píše, keď uvádza nielen tie údaje, ktoré súvisia s dejinami Slovenska, ale uvádza aj obsah textu kroník a uvádza aj povesti viažuce sa k danej oblasti, alebo danej osobnosti. Dozvedáme sa podrobne o Viedenskej obrázkovej kronike a histórii jej putovania, Budínskej kronike, Dubnickej a Bratislavskej kronike, poľsko-uhorskej kronike, autor nám dôkladne predstavuje Kosmasa a jeho kroniku Čechov. Autor ďalej uvádza zákony uhorských kráľov, uznesenia cirkevných synod, dekréty, buly kráľov, autor vymenováva listy a listiny so slovenskými vzťahmi v rokoch 1251–1492. Autor vymenoval všetky základné súpisy listín, ktoré vyšli v tomto období. (Len pre zaujímavosť autor uvádza, že celkovo sa zachovalo okolo 200 českých listov a listín, pričom predpokladá, že je to asi desatina zo skutočne na Slovensku vydaných, resp. na Slovensko adresovaných českých listín). V tejto časti nájdeme aj heslo Práva slovenských miest od polovice 13. do konca 15. storočia. Podrobne sa dozvedáme o Žilinskom, Trnavskom, Trenčianskom, Bratislavskom, Spišskom, Krupinskom práve i o právach banských miest banskoštiavnickom, Gelnickom Kremnickom s podrobným uvedením literatúry k nim. Skriptori kníh od 11. do 15. storočia a tlačiarri kníh z konca 15. storočia so slovenskými vzťahmi sú zaradení zvlášť na konci slovníka. Autor uvádza 130 anonymných, známych i menej známych skriptorov. Kvôli rozmanitosti hesiel, abecedné triedenie hesiel v slovníku nebolo prospešné preto si autor zvolil výhodnejšie – chronologické triedenie podľa času vzniku príslušných literárnych diel i naračných prameňov. Abecedné triedenie nahrádza Abecedný zoznam názvov hesiel pred samotným slovníkom. Slovník je doplnený široko zameranou bibliografickou časťou

s názvom Základná kultúrohistorická literatúra k starovekým a stredovekým dejinám Slovenska. Táto bibliografia je usporiadaná podľa vedných odborov a v rámci odborov sú záznamy usporiadané chronologicky. V tomto registri sú odkazy na literárnu históriu, pomocné vedy historické, právnú históriu, staroslovienske a cirkevno-slovenské pramene, históriu kultúry a vzdelanosti, históriu miest, históriu slovenského jazyka, historickú geografiu a kartografiu mnohé iné. Ďalej je tu register autorov, prameňov a knižných skriptorov s poradovými číslami hesiel, register historických osobností, register etníc, krajín a miest.

Spomínaný slovník je veľmi precízne spracovanou bio-bibliografiou, ktorá sa stala výbornou príručkou pre všetkých, ktorí sa o toto obdobie našich najstarších dejín zaujímajú.

Treba povedať, že zameranie oboch slovníkov sám autor určil v čo najširšom kultúrohistorickom chápaní pretože do slovníkov zaradil nielen autorov literárnych a vedeckých diel, ale aj skriptorov, iluminátorov, vydavateľov, tlačiarov, profesorov univerzít, zostavovateľov kníh a inventárov rukopisov, ale tu zaradil aj rôzne vecné heslá o slovenskom kultúrnom jazyku, ľudovej slovesnosti, ľudovej hudbe, piesni, ďalej heslá štátov stolíc, miest, cechov, heslá o listinách a listoch, o nákresoch miest a pevností, o banských mapách a o liturgických knihách súvisiacich so slovenskými vzťahmi a mnohé ďalšie.

Preto tieto biobibliografické slovníky sú výbornou pomôckou nielen pre bibliografov, ale aj pre kultúrnych historikov.

Jozefa Kuzmíka s jeho rozsiahlou databázou znalostí môžeme právom zaradiť medzi našich najvýznamnejších kultúrnych historikov a bibliografov. Z niektorých príspevkov, kde sa písalo o ňom, sa môžeme dočítať o jeho veľkej skromnosti v materiálnych potrebách. O jeho diele však ani zďaleka nemôžeme hovoriť ako o skromnom, naopak jeho celoživotné dielo je mimoriadne rozsiahle a bohaté. Z výsledkov jeho práce naplno čerpala generácia bibliografov pred nami a z výsledkov jeho práce čerpáme dodnes.

Literatúra

Brezány, Štefan Atila. Stredovekí autori so slovenskými vzťahmi. In: Romboid, roč. 20, č. 6 (1985), s. 87–90.

Brťánová, Erika. Za Jozefom Kuzmíkom. In: Slovenská literatúra, roč. 48, č. 4 (2001), s. 354–355.

Kuzmík, Jozef. Knižnice na Slovensku. Martin : Matica slovenská, 1954. 191 s.

Kuzmík, Jozef. Slovenská národná bibliografia v dvadsiatom storočí. Martin : Matica slovenská 1954. 47 s.

Kuzmík, Jozef. Bibliografia publikácií k miestnym a všeobecným dejinám Slovenska. Martin : Matica slovenská, 1962. 728 s.

Kuzmík, Jozef. Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi. Martin : Matica slovenská, 1983. 604 s.

Kuzmík, Jozef. Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu I. Martin : Matica slovenská, 1976.

Kuzmík, Jozef. Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu II. Martin : Matica slovenská, 1976. 962 s

Kuzmík, Jozef. Doplnky a opravy k slovníkom starovekých, stredovekých a humanisticko-renesancných autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi. Martin : Matica slovenská, 1987. 139 s.

Kuzmík, Jozef. Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii. Martin : Matica slovenská, 1987. 231 s.

Kuzmík, Jozef. Záverečná správa o Slovníku autorov ... za humanizmu. In: Kniha 76. Martin : Matica slovenská, 1979, s. 284–300.

Maťovčík, A. K životnému jubileu Jozefa Kuzmíka. In: Historický časopis, roč. 2, č. 3 (2001), s. 166–167.

Minárik, Jozef. Odchod Jožka Kuzmíka. In Slovenská literatúra, roč. 49. č. 1 (2002) s. 61–63.

DOC. PHDR. THLIC. MICHAL FEDOR, CSC. SJ
VÝRAZNÁ OSOBNOSŤ SLOVENSKEHO KNIHOVNÍCTVA
A BIBLIOGRAFIE (1929–1994)

Eubica Poklembová – Valéria Farah

Je veľmi obtiažne vyčerpávajúco zachytiť tak činorodý a plodný život nabitý energiou a entuziazmom i strastiplným osudom, akým je životný príbeh nášho kolegu Michala Fedora. Prežil veľmi ťažký a pohnutý život, pre svoju vieru bol pod neustálym policajným dohľadom. Zanechal nám po sebe neobyčajne rozsiahle a tematicky rozmanité dielo, ktoré nám bude stále pripomínať, aký zmysluplný život viedol a aké vysoko nasadené bolo jeho pracovné i osobné životné tempo.

Aj keď ústrednou témou nášho príspevku je nám blízka profesionálna knižničná oblasť jeho činnosti, nedá sa v osobe Michala Fedora striktno oddeliť knižničnická práca od literárnej či duchovnej tvorby. On sám vytvára jedinečnú osobnosť, v ktorej sa v krásnej symbióze snúbi jeho bohatý duševný, intelektuálny a duchovný svet, aby z nich spolu vyvieral bohatý zdroj kultúrneho dedičstva. Je to práve jeho „človečenstvo“ a viera v dobro, rozmery, ktoré nás s ním zblížuujú a dávajú nám nádej do budúcnosti.

1. Životný príbeh

Michal Fedor pochádza z malebnej dedinky učupenej na úpäti Slanskeho pohoria, kde ho od narodenia obklopovali zo všetkých strán vrchy, medzi ktorými vynikajú najmä Okrúhly vrch, zručianiny Slanskeho hradu a známy Zbojník, pod ktorými sa pokojne čerí vodná hladina jazera Izry. Narodil sa 25. 4. 1929 v obci Slanské Nové Mesto v okrese Košice-okolie v rodine maloroľníka – otca Michala a matky Johany, rodenej Timkovej. Bol najstarším chlapcom zo 7 detí. Napriek skromným pomerom sa jeho túžba po vzdelaní postupne naplňovala. Najprv štúdiom na Štátnej meštianskej škole v Trebišove (1941–1944), neskôr – 1945–1948 – na Obchodnej akadémii v Košiciach, kde v r. 1948 zmaturoval. Aby mohol študovať na univerzite, externe vykonal v r. 1949 skúšky aj z 5.–8. ročníka gymnázia v Košiciach. Pre zlepšenie svojej finančnej situácie pri ďalšom vzdelávaní, doučoval viacerých žiakov a študentov.

Paralelne s nadobúdaním školského vzdelania rástlo v ňom presvedčenie zasvätiť svoj život gréckokatolíckej cirkvi. V r. 1949 začal študovať teológiu v Gréckokatolíckom seminári v Prešove a tesne pred pamätnými udalosťami, 1. 3. 1950 vstúpil do rádu Spoločnosti Ježišovej v Ružomberku. Po násilnom zrušení všetkých kláštorov a reholí v apríli 1950 a likvidácii Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku bol krátko internovaný v Jasove, Podolinci a Pezinku. Potom bol prepustený do „civilného“ života. Aby sa vyhol pracovným táborom, takmer 2 roky sa vyhýbal návšteve domova. Krátko pracoval ako účtovník v Stavokombináte v Trnave. Po

zmarenej možnosti študovať riadne teológiu, zvolil si štúdium jazykov. Mal úzky vzťah k rodnému jazyku a obdivoval slovanské jazyky, najmä ruský jazyk. Napriek ťažkostiam bol prijatý na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, odbor ruština – slovenčina (1951–1956). Popritom ilegálne študoval teológiu pod vedením magistra pátra Rudolfa Mikuša, v r. 1952 zložil prvé cirkevné sľuby v Beluškých Slatinách. V snahe uniknúť prenasledovaniu Štátnej bezpečnosti, absolvoval 2. roč. na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, kde navštevoval prednášky renomovaného sovietskeho jazykovedca docenta A. G. Rudneva. Štúdium ukončil v Bratislave v r. 1956.

Už počas štúdia externe pracoval v Slovenskej akadémii vied, kde sa špecializoval na slovensko-ruské kultúrne a literárne vzťahy v minulosti. Od r. 1955 pracoval ako bibliograf v Matici slovenskej. Tu vzniká celý rad zaujímavých diel venovaných slovensko-ruským vzťahom a teórii bibliografie.

V r. 1961 sa vrátil späť do Košíc, nastúpil do Štátnej vedeckej knižnice, kde pôsobil tiež ako bibliograf. Ako štipendista Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV budoval dokumentačno-bibliografické pracovisko. Po 2-ročnom študijnom pobyte sa stal interným vedeckým aspirantom v odbore teória literatúry a dejiny slovanských literatúr (15. 12. 1966), v r. 1969 obhájil kandidátsku prácu Literárnovedná informatika a získal hodnosť CSc. Po dohode MS (ktorá chcela uplatniť jeho návrhy na aplikáciu modernej počítačovej techniky) s ústavom SAV sa opäť vrátil do MS ako vedecký pracovník štátnej výskumnej úlohy Výskum systému slovenskej národnej bibliografie a jej strojového spracovania (1969–1973). V r. 1970 získal doktorát z filozofie na FF UK v Bratislave, kde aj externe prednášal (aj na SKŠ). Od r. 1971, pravdepodobne pre jeho vysokú angažovanosť, mu vtedajší režim nedovolil publikovať. Ako politicky nespohľadlivý bol v r. 1974 z MS prepustený. Celkove v 70. r. absolvoval až 7 súdnych sporov, početné vyšetrovaniach ŠtB a aj keď súdne spory vyhral, do MS sa už nevrátil.

Odchádza späť do Košíc, kde dňom 15. 8. 1974 začína jeho druhé obdobie bibliografickej činnosti na pôde ŠVK. Ale aj tu bol naňho postupne vyvíjaný nátlak, nielen po politickej, ale aj po profesionálnej stránke, dochádzalo k znevažovaniu výsledkov jeho práce zo strany vedenia a kolegov v ŠVK, (napadnutie na seminári v marci 1980). Nakoniec smutný a deprimovaný odchádza 24. 11. 1980 na invalidný dôchodok.

Až po novembrových udalostiach v r. 1989 sa zdá, že mu konečne „svitlo“ na lepšie časy. S obrovským nasadením a entuziazmom sa vrhol do organizovania cirkevného a duchovného života, v r. 1990 zakladá a buduje Centrum spirituality Východ–Západ – Dom Božského Srdca Ježišovho – v Košiciach, na pozvanie absolvuje 2 študijné cesty do Ríma, veľa cestuje a nadväzuje kontakty po celej Európe. Žiaľ, v najväčšom zápale jeho zdravie nevydržalo, dňa 14. 7. 1994 v košickej nemocnici navždy od nás odišiel.

2. Michal Fedor ako knihovník a bibliograf

Ako bibliograf pracoval v Matici slovenskej – na pracoviskách Národného bibliografického ústavu a na Oddelení teórie, výskumu a metodiky Slovenskej národnej knižnice (1955–1961, 1969–1974) i v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach (1961–1964, 1974–1980).

Vo svojich koncepcných prácach sa venoval slovenskej bibliografii, zvlášť národnej retrospektívnej bibliografii 20. storočia na Slovensku, kde nadviazal na dielo nestora slovenskej bibliografie L. V. Riznera. Z tejto vedecko-výskumnej činnosti vznikli 2 jeho základné práce (viď dielo).

Úspešný bol aj pri rozvíjaní koncepcie tvorby špeciálnych bibliografií, najmä z oblasti literatúry a literárnej vedy. V prvom štvorročnom období pôsobenia v ŠVK v Košiciach bol vedúcim oddelenia špeciálnych bibliografií. Venoval sa aj regionálnej bibliografii, o. i. patrí k zakladateľom regionálnej bibliografie na Slovensku. Podieľal sa na jej koncepciách a spolu s ďalšími kolegami riešil problém, či sa má regionálna bibliografia v konečnej fáze (edičné výstupy) orientovať na odborné bibliografie alebo na univerzálne ročenky. Zostavil obidve varianty bibliografií, napr. Školstvo – kultúra – osвета na vých. Slovensku a Bibliografia vých. Slovenska 1962. Vďaka nemu vznikla pozoruhodná séria regionálnych bibliografií východného Slovenska za roky 1945–1964, ale aj ročníek. Zostavil nespočetné množstvo rešerší, veď len z oblasti medicíny zostavil desiatky a desiatky rešerší, ku ktorým sa pridali aj z prírodovedných a technických oblastí.

V rámci rezortných výskumných úloh pracoval na modele (postavenie a funkcie) univerzálnej vedeckej knižnice. Jeho bibliografické syntézy a projekty prispeli k rozvoju celoslovenského bibliografického systému a sú stále aktuálne. Časť jeho práce bola v r. 2002 zaradená do národného programu retrokonverzie a pretransformovaná do elektronickej podoby, aby sa stala trvalou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva. Sme radi, že sme sa my, jeho nasledovníci, opäť stretli s jeho rozsiahlym dielom na našej knižničnej pôde, kde aj pôvodne vzniklo.

3. Michal Fedor ako literárny vedec

Úzky vzťah k literatúre, najmä k slovanskej, si prehlboval už počas štúdiá slovenského a ruského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, upevňoval počas externej výskumnej práce na poli slovensko-ruských kultúrnych a literárnych vzťahov v Československo-sovietskom inštitúte i na pôde Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV v Bratislave. (1967–1969).

Orientoval sa na slavistiku, osobitne na ruskú jazykovedu. Výskum slovensko-ruských literárnych a kultúrnych vzťahov na pôde ústavu SAV ho viedol k budovaniu projektu o širšom skúmaní vzťahov slovenskej literatúry k inonárodným literatúram. Výsledky tohto výskumu publikoval

v tlači a zostavil aj viaceré bibliografické diela. Fedor dokázal odlíšiť všeobecne nepriaznivé vnímanie vtedajšieho sovietskeho Ruska ako šíriteľa nezdravej marxistickej ideológie od nesmierne dôležitého a potrebného vzťahu k silnému prúdu, ktorý v celoeurópskom kontexte reprezentuje duchovná kultúra Ruska, ako najväčšieho slovanského národa.

Jeho práce prekvapujú novátorstvom, invenčným prístupom k danej problematike. Osobitne treba spomenúť aj práce venované slovenskej literatúre. Až vyráža dych, s akou odvahou a vernosťou ľudskej a vedeckej pravde odhaľoval tabuizované témy, kultúrne prúdy a ich predstaviteľov, napr. R. Dilonga a pod. (dielo *Slovenský nadrealizmus*). Jeho habilitačná práca *Cyrilometodská tradícia...* je tiež skvelou ukázkou jeho tvorivého myslenia. V nej sa venuje fenoménu inkulturizácie a po prvýkrát ju zavádza do slovenskej vedy, rozoberá vzťah jej obidvoch zložiek – duchovnej a národnej.

Podieľal sa aj na organizovaní rôznych podujatí, výstav, prednášok, lektorovaní atď. Napr. v r. 1961 spoluorganizuje medzinárodnú konferenciu slavistov a výstavu o živote a diele P. J. Šafárika v Košiciach (viď obr. príl.).

4. Michal Fedor ako cirkevný dejateľ a historik

Už do kolínsky dostal Michal úzky vzťah k Bohu. Jeho otec – gréckokatolík – bol dlhé roky kantorom gréckokatolíckeho kostola sv. Ducha, matka – rímskokatolíčka – viedla chlapca v birituálnom duchu, čo sa aj neskôr odrazilo na jeho rozhodnutí vstúpiť do jezuitského rádu. A tesné susedstvo – rodičovský dom stál oproti kostolu – akoby umocňovalo duchovnú atmosféru domova. Aj po zrušení reholí, ako ilegálny člen Spoločnosti Ježišovej, pribežne študoval a vykonával teologické skúšky, v r. 1961 bol vysvätený za kňaza, viedol reholný a kňazský život. Na tradičných základoch jezuitsky interpretovanej scholastiky vnímal a citlivo reagoval na koncilové premeny, zvlášť v oblasti prehodnotenia ekumenizmu a vzťahu k modernej, tzv. sekulárnej kultúre. Neustále sa vzdelával, rozširoval svoj obzor pri štúdiu cirkevných dejín a postupne sa špecializoval najmä na cyrilometodskú tematiku, dejiny Spoločnosti Ježišovej a dejiny východných cirkví, osobitne Gréckokatolíckej cirkvi.

V r. 1968 stojí aktívne pri obnove Gréckokatolíckej cirkvi. Pod jeho vedením začne vychádzať časopis *Slovo* i gréckokatolícke kalendáre, modlitebné a liturgické knihy v slovenčine. Podieľal sa na príprave kanonizačného procesu 3 košických mučeníkov, pripravoval mladú generáciu kresťanských intelektuálov.

5. Záver

„*Slovan, muž kultúry ducha, Európan*“ – tak bol právom nazvaný Michal Fedor, tak žil a také dedičstvo nám zanechal. V tomto duchu sa niesla

konferencia v Košiciach pri príležitosti 10. výročia úmrtia Michala Fedora v „jeho centre“.

Po páde komunizmu vedie jedna z jeho prvých ciest do Ríma, kde apeluje a presviedča kardinála Silvestriniho, prefekta Východnej kongregácie, vo vzťahu medzi západnou a východnou cirkvou, o nevyhnutnej potrebe otvorenia sa cirkvám a národom Východu v tých najširších reláciách. Vo francúzskom Chantilly (15.–20. 7. 1991) rokuje so svojimi bratmi jezuitmi o aktívnej vzájomnej spolupráci a pod.

V kontexte duchovných dejín Slovenska predbehol Michal Fedor z mnohých aspektov svoju dobu. Kým u nás slovanská družba predstavovala politickú ateistickú nálepku a prispôbenie sa „veľkým sovietskym vzorom“, aj v takom ťažkom období dokázal sa Fedor hlásiť k hlbokej myšlienke slovanstva, v jeho najvznešenejších duchovných prejavoch, v jeho literatúre, umení, spiritualite. Preto obrovský význam prikladal cyrilometodskému duchovnému a kultúrnemu dedičstvu v tom najširšom význame. Tvrdil, že vyhlásenie Cyrila a Metoda za patrónov Európy je pre nás výzvou a odkazom, ako od základov prehodnotiť celé naše národné dejiny a miesto v európskych a cirkevných dimenziách.

Štátna vedecká knižnica v spolupráci s Národným bibliografickým ústavom SNK a ďalšími kultúrnymi a cirkevnými inštitúciami uskutočnila spomienkové stretnutie na počesť Michala Fedora dňa 18. 7. 1994 a opäť o 10 rokov neskôr, 29. 11. 2004 ďalšie, zavŕšené pietnym aktom na cintoríne. Mimochodom, odpočíva spolu s ďalším našim veľikánom Michalom Lackom. A dnes je tu opäť s nami.

Dielo: výber

Bibliografie:

Bibliografia slovenských kníh 1901–1918. – Martin: MS, 1964. – 727 s.

Bibliografia periodík na Slovensku 1939–1944. – Martin, MS, 1969.

Bibliografie československé balkanistiky 1945–1965. – Praha, 1966.

Bibliografia literárnej komparistiky 1945–1966. – Bratislava, 1968.

Polonica Slovaca: bibliografia slovensko-poľských literárnych vzťahov v rokoch 1945–1966 (Martin, 1967)

Regionálne bibliografie, ročenky:

Bibliografia k dejinám východného Slovenska. Časť I.–III. / zost. J. Repčák, M. Fedor, M.

Potemra, L. Soták. – Košice : ŠVK, 1962. – 170, 176, 182 s.

Bibliografia východného Slovenska 1962 : bibliografia vých. Slovenska 1945–1964. XI. zv. Košice : ŠVK, 1963. – 320 s.

Školstvo, kultúra, osвета : bibliografia východného Slovenska 1945–1964. IX. zv. – Košice: ŠVK, 1965. – 232 s.

Matica slovenská a východné Slovensko. – Košice: ŠVK, 1963. – 126 s.

Fyzika I. : súborná bibliografia slovenskej knižnej literatúry za roky 1945–1972. – Košice: ŠVK, 1974. – 308 s.

Matematika : bibliografia slovenskej knižnej literatúry za roky 1945–1972. – Košice: ŠVK, 1976. – 295 s.

Literárne práce:

Cyrilometodská tradícia v slovenskej literatúre a kultúre : habilitačná práca. – FF UPJŠ, 1993. 155 s.

Slovenský nadrealizmus : avantgardy 38 : bibliografia. – Martin : MS, 1968. – 245 s.

Cirkevné práce:

Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945–1950. – Košice: Byzant, 1993. – 347 s. (vyše 20 r. čakalo v rkp. na vyd.)

Spolupatróni Európy : ich odkaz na Slovensku. – [S.l.] : [s.n.], 1990. – 101 s.

Traja košickí mučeníci : samizdat. – Košice: Dom BSJ. – Rkp.

Gréckokatolícky kalendár na rok 1969. – Trnava: SSV, 1968. – 120 s.

Použitá literatúra:

Vasíl, Cyril: O živote a diele Michala Fedora. – In: Bibliografický zborník 1994–1995. Martin: MS, 1999. – S. 312–314.

Klička, Karol: Po stopách duchovného vývoja Michala Fedora. – In: Bibliografický zborník 1994–1995. – Martin: MS, 1999. – S. 278–286.

Vaško, Imrich: Fedorova bibliografia A 38 : slovenský nadrealizmus. – In: Bibliografický zborník 1994–1995. – Martin: MS, 1999. – S. 308–309.

Kovačka, Miloš : Za Michalom Fedrom. – In: Bibliografický zborník 1994–1995. – Martin: MS, 1999. – S. 330–331.

Sabadošová, Eva: Život a dielo Michala Fedora : personálna bibliografia. – Košice: ŠVK. 123 s.

ŠTEFAN ĎUROVČÍK (13. 1. 1936 – 8. 10. 1986)

Anna Kucianová

Svoj príspevok by som chcela venovať pri príležitosti nedožitých sedemdesiatych narodenín a pri príležitosti 20. výročia úmrtia významnému slovenskému bibliografovi, knihovníkovi, redaktorovi, vedeckému a výskumnému pracovníkovi, odborníkovi na klasifikačné systémy, projektantovi automatizovaných informačných systémov, vedeckému tajomníkovi Matice slovenskej PhDr. Štefanovi Ďurovčíkovi. Bol nielen vynikajúcim odborníkom, výskumníkom a špecialistom, ale aj človekom, ktorý popri všetkých svojich problémoch dokázal vždy byť človekom s veľkým Č. Moje začiatky v knihovníctve a bibliografii na pôde Matice slovenskej sú spojené práve s jeho menom, pretože on bol mojim prvým vedúcim, s ktorým som začala v roku 1977 pracovať v Oddelení mechanizácie a automatizácie a podieľať sa na výskume P 18 Projekt Automatizovaného informačného systému slovenskej národnej bibliografie. Moje prvé výskumné práce, projekty a ich oponentúry boli spojené práve s ním. Práve jeho rady a pôsobenie malo obrovský vplyv na moje ďalšie zameranie a smerovanie mojej práce. Bol prísny kritikom, ale zároveň vynikajúcim poradcom, ale aj chápaným človekom pre ľudské starosti a trápenia, ktorých si práve on v živote užil dosť. Každé začiatky sú ťažké, nebolo to ináč ani u mňa, ale on vedel aj žartovným spôsobom mnohokrát pomôcť, poradiť, prípadne aspoň povzbudiť, aby sa človek nevzdával a snažil sa riešiť vzniknuté problémy.

Štefan Ďurovčík sa narodil 13. januára 1936 vo východoslovenskej obci Palín, v okrese Michalovce. Tu vyrástol a vychodil základnú školu v rokoch 1942–1951. Stredoškolské vzdelanie nadobudol na Jedenástročnej strednej škole v Michalovciach, ktorú navštevoval v rokoch 1951–1954. V tomto roku ho postihla prvá ťažká strata, keď mu v novembri zomiera otec vo veku 62 rokov na následky vyše dvadsaťročnej ťažkej práce v amerických baniach. Bolo to práve v roku, keď mladý Štefan začína študovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave študijný odbor knihovníctvo – slovenčina. Ďalšia ťažká rana prišla hneď ďalší rok, keď matka neprežila manžela ani o rok a zomiera vo veku 43 rokov v auguste roka 1955. Štefan ako obojstranná sirota to nemal vôbec ľahké, ale v štúdiách ho podporila jeho o 6 rokov staršia sestra Anna, ktorá videla, že by bola škoda, aby sa trápil na poli, čo ho nebavilo, ale veľmi rád a dobre sa učil. Počas štúdia sa však snažil si nadobudnúť finančné prostriedky cez prázdniny ako brigádnik a ako pomocná sila v Ústrednej knižnici FF UK. Práve pre finančné ťažkosti začal v poslednom roku štúdia 1958–1959 pracovať ako knihovník Ústrednej knižnice FF UK, ktorej bol aj dočasným vedúcim. Po skončení štúdia nastupuje už od 15. mája 1959 do Matice slovenskej v Martine, ktorej ostal verný až do svojej smrti v roku októbri 1986 na rôznych postoch.

Jeho prvým miestom bola redakcia časopisu Čitateľ, ktorej sa stal redaktorom. V rokoch 1959–1961 musel absolvovať základnú vojenskú službu, ale po jej absolvovaní sa vracia znova do redakcie, neskôr ako zástupca šéfredaktora a vedúci slovenskej redakcie až do roku 1965. Od januára 1965 sa stal vedúcim Bibliografického odboru Matice slovenskej, kde pôsobil až do júna 1968, keď bol vymenovaný za vedeckého tajomníka Matice slovenskej a v tejto funkcii pôsobil do januára 1971. Ako prívrženec januára 1968 a nadväzného obrodneho a demokratizačného procesu bol v období normalizácie proskribovaný, nesmel publikovať a niektorí predstavitelia vedenia Matice slovenskej sa dokonca usilovali o jeho odstránenie z Matice slovenskej.

V roku 1968 získal doktorát filozofie (PhDr.) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave obhajobou práce Prehľad vývoja a súčasné problémy knihovnícko-bibliografických klasifikácií.

V ďalšom období od roku 1971 pôsobil ako pracovník Oddelenia výskumu, od roku 1976 ako pracovník Oddelenia mechanizácie a automatizácie Matice slovenskej, od roku 1978 ako vedúci Úseku výskumu tohto oddelenia, ktoré malo na starosti projektovanie Automatizovaného informačného systému slovenskej národnej bibliografie. Od roku 1983 po dokončení výskumnej úlohy P 18 a jej zavádzaní do praxe, keď časť pracoviska Úseku výskumu Oddelenia mechanizácie a automatizácie bola presunutá do Bibliografického oddelenia Slovenskej národnej knižnice v MS, aby sa jednotlivé projekty P 18 týkajúce sa článkov a špeciálnych typov dokumentov rozbegli a zaviedli do praxe, bol vedúcim výskumným pracovníkom v Oddelení výskumu Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej, kde sa ďalej podieľal s ďalšími spolupracovníkmi na riešení štátnej výskumnej úlohy P 13 Integrovaný knižnično-informačný systém na báze elektronizácie. V tomto období sa výrazne zapojil aj do spolupráce s českými kolegami pri automatizovanom spracovávaní bibliografických záznamov.

V rokoch 1981–1984 sa zúčastňoval aj na riešení rezortnej výskumnej úlohy Postavenie a úlohy okresnej knižnice v knižničnom a informačnom systéme regiónu a v rokoch 1981–1985 viedol významné ústavné úlohy Matice slovenskej zamerané na automatizáciu jednotlivých činností Matice slovenskej.

Odbornú činnosť Štefana Ďurovčíka nechceme hodnotiť, ale chceme predstaviť jeho aktivity a výsledky jeho práce, ktoré mali podstatný vplyv na jeho okolie a ďalší vývoj slovenskej bibliografie a knihovníctva.

V januári roka 1965 sa stal Štefan Ďurovčík vedúcim Bibliografického odboru Matice slovenskej, v ktorom pracovalo množstvo mladých, zanietných, tvorivo a koncepčne mysliacich bibliografov. Všetci spoločne bojovali za Slovenskú národnú retrospektívnu bibliografiu. Tieto snahy boli korunované úspechom a v roku 1964 uzrela svetlo sveta Smernica

Slovenskej národnej rady o Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografii, túto úpravu prijal najvyšší národný zákonodarný orgán. Keďže základnou požiadavkou Smernice bola komplexnosť a univerzálnosť, v protiklade s vtedajšími jednostrannými a úzkymi ideologickými požiadavkami, bolo jasné, že takúto obrovskú úlohu môže zvládnuť len množstvo kooperujúcich pracovísk. Slovenská národná retrospektívna bibliografia sa široko rozvinula, bola budovaná na univerzálnych princípoch a podarilo sa ňou vytvoriť program, ktorý aj v neľahkých obdobiach vytrval a pokračuje dodnes, jej výsledky sú známe na Slovensku, ale aj vo svete a zásluhy na počiatkoch ideách a jej odsúhlasení mal aj Štefan Ďurovčík.

Ďalšou oblasťou, ktorej sa veľmi venoval, čo bol vidno aj na jeho rigoróznejšej práci, bola oblasť knižnícko-bibliografických klasifikácií. Prejavilo sa to v jeho koncepciách uplatňovania Medzinárodného desatinného triedenia, ktoré je univerzálne a celosvetovo uznávané aj doteraz. Bol jeho znalcom a preferoval ho pred KBT, čo bolo veľkým problémom, lebo množstvo knižovníkov u nás preferovalo práve sovietske marxisticko-leninské Knižnícko-bibliografické triedenie. Dvakrát sa zásadne postavil za uplatnenie Medzinárodného desatinného triedenia – v prípade spracovania Bibliografie článkov zo slovenských novín a časopisov 1918–1944, kde bolo jeho zásluhou použité MDT.

Druhým prípadom bol Automatizovaný systém slovenskej národnej bibliografie, kde sa jednoznačne všetci členovia výskumného tímu postavili za triedenie slovenskej národnej bibliografie podľa Medzinárodného desatinného triedenia, napriek tomu, že ideológovia žiadali sovietske KBT a podarilo sa mu toto triedenie presadiť a dodnes obsahujú bibliografické záznamy Slovenskej národnej bibliografie znaky Medzinárodného desatinného triedenia (MDT) a sú zdrojom dôležitých informácií a vyhľadávacích prvkov.

Podieľal sa a prispel k presadeniu mnohých významných pilierov slovenského knižníctva a bibliografie – založenie Zväzu slovenských knižovníkov, nový zákon o Matici slovenskej v roku 1968, popri časopise Čitateľ začal vychádzať aj ďalší časopis Knižnice a vedecké informácie. Podieľal sa aj na ďalších aktivitách, uvádzal do života nové vedecko-výskumné projekty a bol to práve on, komu sa podarilo zabezpečiť, aby medzi ne patrila od roku 1971 štátna výskumná úloha P 18 Systém slovenskej národnej bibliografie a jej strojového spracovania.

Štefan Ďurovčík mal hlavný a ťažiskový podiel na riešení systémových otázok slovenskej národnej bibliografie a spracovaní projektu Automatizovaného informačného systému slovenskej národnej bibliografie, pri riešení ďalších metodických, organizačných a realizačných problémov automatizácie národnej bibliografie, budovania bázy údajov AIS SNB. Významne sa zaslúžil o riešenie koncepčných, systémových a metodologických problémov nielen národnej bibliografie, ale aj ďalších oblastí

bibliografie, ako aj informačných systémov a terminologických problémov a otázok.

Roky 1971–1980 boli významné predovšetkým výskumnými prácami, ktoré vznikli v rámci projektu a postupne sa idea začala naplňovať, keď sa začal rodiť Automatizovaný informačný systém slovenskej národnej bibliografie. Bola pripravená poloprevádzka, začala sa rozbiehať bibliografické spracovanie kníh a neskôr aj článkov. Začali sa čítať prvé výstupy, rešerše a pokračovalo sa v ďalšom databázovom skúmaní možností využitia. Knihy a články sa rozširujú na široké spektrum dokumentov. Registračný rad pokrýva ďalších 9 sérií – okrem A. Knihy sú to B. Periodiká, C. Mapy, D. Dizertačné práce, E. Špeciálne tlače, F. Firemná literatúra, G. Grafika, H. Hudobniny, I. Oficiálne dokumenty, J. Audiovizuálne dokumenty, tieto sa v súčasnosti ešte rozšírili o ďalšie novovzniknuté druhy dokumentov, s ktorými sa však už v čase projekcie počítalo, pretože už vtedy bolo vidno, akým rapidným a rýchlym tempom sa rozvíjajú jednotlivé informačné technológie a výpočtová technika. V 80. rokoch boli spolupracovníci Štefana Durovčíka a spoluautori projektov presunutí do realizačného pracoviska, aby sa Automatizovaný informačný systém skompletizoval a uviedol do života. V priebehu prvej polovice 80. rokov sa to kompletne podarilo a celý Automatizovaný systém slovenskej národnej bibliografie bol príkladom ďalších európskych krajín v tejto oblasti spracovania.

V 80. rokoch sa intenzívne venoval aj systémovej analýze a návrhu riešenia technologickej linky SNK, mal hlavný podiel na koncipovaní a presadzovaní Programu P 13 Integrovaný knižnično-informačný systém na báze elektronizácie (IKIS). V rámci tejto úlohy riešil základné všeobecno-systémové otázky a zodpovedne riadil riešenie dvoch dôležitých podúloh IKIS – Selekčné jazyky a terminológia IKIS KZK a Technologický proces IKIS KZK.

V rámci tohto programu sa začína rozmyšľať aj o ďalších víziách, integračných projektoch a programoch, už vtedy vidí dôležitosť a nevyhnutnosť spoločného výmenného formátu pre bibliografický a katalogizačný záznam, ktorý sa stal neskôr realitou a po ňom nasledovali ďalšie medzinárodné formáty, ktoré umožňujú prepojenie bibliografických záznamov Súborného katalógu Slovenska a ostatných krajín sveta.

V popredí jeho záujmov dominovali vždy predovšetkým selekčné jazyky, tie boli jeho srdcovou záležitosťou. Aj dve z jeho posledných prác boli venované práve selekčným jazykom. Bola to Analýza súčasného stavu využívania selekčných jazykov v knižniciach JSK a štúdia Vývojové trendy informačných selekčných jazykov v dokumentografických bázach dát. Na základe svojich analýz zdôrazňuje rastúci význam selekčných jazykov či v tradičných alebo moderných informačných systémoch. Usudzoval, že v súčasnosti nie je dôležité dokazovať prednosti alebo zápory jednotlivých typov selekčných jazykov, ale smeruje sa ku komplexnému jazykovému zabezpečeniu automatizovaných informačných systémov. Zastával názor,

že popri vedúcom dominantnom prostriedku, za ktorý považoval Medzinárodné desaťtinné triedenie, možno používať súčasne aj ďalšie selekčné jazyky, z ktorých každý plní určité funkcie, hoci ani jeden z nich nie je optimálnym nástrojom. Dokazoval, že je potrebné to, čo aj v súčasnosti, dôsledné sledovanie vývoja a zmien v MDT, zabezpečovať a poskytovať všetkým používateľom aktualizáciu tabuliek MDT a vypracovať rad ďalších pomôcok pri využívaní MDT.

K jeho významným dielam patrí *Sprievodca po slovenskej bibliografii : výberová bibliografia slovenských bibliografií do roku 1980*. Martin : Matica slovenská, 1985. 324 s. 600 výt.

Výberová bibliografia slovenských bibliografií za roky 1945–1980 slúži predovšetkým praktickým účelom v rámci bibliograficko-informačných služieb knižníc, ale zároveň predstavuje sumarizáciu výsledkov, ktoré slovenská bibliografia v spomínaných rokoch dosiahla.

Tieto dva pohľady určovali kritériá výberu materiálu, t.j. predmet a obsah Sprievodcu po slovenskej bibliografii.

Vo výberovej bibliografii Sprievodca ... je pokryté obdobie rokov 1945–1980, z obdobia spreď roka 1945 je uvedených len 5 významných diel, medzi nimi je samozrejme Riznerova Bibliografia písomníctva slovenského... Mnohé bibliografie majú význam už len pre dejiny bibliografie, preto nie sú všetky uvedené. Sprievodca obsahuje len diela vydané na Slovensku.

V Sprievodcovi sú zahrnuté aj niektoré bibliografie rokov 1981–1984, ale týkajú sa obdobia pred rokom 1980, len vyšli v neskorších rokoch. Z tohto obdobia je v Sprievodcovi obsiahnutých cca 100 záznamov bibliografií.

Celkove obsahuje Sprievodca po slovenskej bibliografii 1850 bibliografických záznamov bibliografických diel a 67 titulov bibliografických periodík. Počet záznamov je v Sprievodcovi iný (podľa čísel obsahuje 1696 bibliografických záznamov), lebo niektoré záznamy bibliografií sa skladajú zo zložených záznamov, kde bolo zahrnutých pod 1 číslo viac záznamov.

Najviac je počtom záznamov zastúpené posledné obdobie a postupne spätne to pomaly klesá. Sprievodca je však jednoznačne spracovaný výberovo, z celkového počtu bibliografických záznamov bibliografických diel v desaťročí 1971–1980, čo predstavovalo cca 3500 bibliografických záznamov, bolo do Sprievodcu na základe stanovených kritérií vybraných cca niečo vyše štvrtiny záznamov bibliografií.

Čo sa týka formy, boli vyberané predovšetkým samostatné bibliografické súpisy, ktoré vyšli v náklade nad 100 kusov, v kvalitnej tlači a celoslovenské bibliografické periodiká, medzi nimi aj Slovenská národná bibliografia.

V Sprievodcovi nie sú zaradené rešerše a súpisy, ktoré sú len v elektronickej podobe. Vylúčené boli aj zoznamy povinnej a odporúčanej literatúry pre všetky typy škôl. Odporúčajúce bibliografie boli zaradené minimálne. Registre k ročníkom časopisov neboli zaradované. Do Sprievodcu neboli zaradené ani zoznamy a súpisy dochádzajúcich periodík, prírastkové zoznamy knižníc.

Kvalitné personálne bibliografie boli zaradené všetky. Rovnako aj všetky diela Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie boli zaradené všetky, keďže vo väčšine prípadov to boli veľké komplexné diela určitých vedných odborov a období.

Spracovanie Sprievodcu potvrdilo, aké nerovnomerné je bibliografické zabezpečenie jednotlivých vedných odborov, čo však musíme potvrdiť aj v súčasnosti, že pretrváva v niektorých vedných odboroch dodnes. Vo výhode sú odbory, ktoré majú vlastnú vedeckú knižnicu, ale ani to dnes, v niektorých prípadoch, nie je zárukou kvalitnej a bohatej bibliografickej činnosti.

Zaradené boli aj všetky bibliografie bibliografií.

Súpisy vydavateľskej činnosti jednotlivých organizácií a inštitúcií boli zaradené len tie, ktoré boli komplexnejšie spracované za dlhšie obdobie, zoznamy knižných noviniek boli vyradené.

Výberová bibliografia Sprievodca po slovenskej bibliografii bola zostavená podľa ČSN 01 0191 Formálna úprava jednorazových bibliografických súpisov. Pozostáva z rozsiahleho úvodu, ktorý obsahuje vlastne štúdiu o prehľade vývoja slovenskej bibliografie za uplynulé obdobie rokov 1945–1980, ďalej obsahuje aj množstvo metodických poznámok ku použitiu diela, bibliograficko-popisnú časť, registre a pomocný aparát – zoznam excerptovaných prameňov a zoznam skratiek.

Bibliografické záznamy sú radené systematicky podľa znakov Medzinárodného desatinného triedenia (MDT) – základné aj odkazové záznamy. Znak MDT sú tvorené v rovine rozradovačov, t.j. skrátených znakov používaných ako rozradovače v spracovaní súbežnej Slovenskej národnej bibliografie. Bibliografické záznamy regionálnych bibliografií sú zaradené pod znak 908 Vlastiveda a v rámci tohto znaku sú zoradené podľa krajov a okresov. V celom súpise, kde sú len bibliografické záznamy bibliografií, nie sú použité všeobecné pomocné znaky formy pre bibliografiu.

Štruktúra bibliografických záznamov a bibliografický popis zodpovedajú normám ČSN 01 0195 Bibliografický záznam a ČSN 01 0197 Bibliografické citácie.

Bibliografický záznam obsahuje dôležité základné údaje – autor, názov, podnázov, vydanie iba v tom prípade, ak je druhé alebo ďalšie, vydateľské údaje – miesto vydania, vydavateľa, rok vydania, počet strán, poznámky predovšetkým s údajom o počte záznamov v príslušnej zaradenej bibliografii, ide vlastne o skrátený bibliografický popis.

Sprievodca obsahuje 2 registre rešpektujúce ČSN 01 0181 Zásady bibliografického radenia a ČSN 01 0192 Zásady spracovania registrov a to register autorov, redaktori nie sú uvádzaní a predmetový register.

Kedže Sprievodca pokrýva bibliografické diela vydané len na Slovensku a len v určitých rokoch (1945–1980), sú uvedené v úvodných poznámkach k využívaniu výberovej bibliografie aj možnosti využívania významných českých bibliografií a niektoré bibliografie, ktoré vznikli za spolupráce českých a slovenských kolegov a bibliografických pracovísk a nie sú vydávané na Slovensku. Tie však nie sú zaradené do spracovania v Sprievodcovi, ale informácie o nich sú len v úvodných poznámkach.

Celkovo na súpise možno vidieť, že počiatočný nárast tvorby bibliografií všetkých druhov sa stabilizoval, používatelia začali preferovať aj rešerše, ARI a stabilizovalo sa aj elektronické spracovanie.

Práve adresnosť a efektívnosť v bibliografickej činnosti nemožno dosiahnuť bez kvalitného bibliograficko-informačného aparátu, a práve k nemu právom patrí aj predstavované bibliografické dielo – Sprievodca po slovenskej bibliografii Štefana Ďurovčíka.

Posledným významným dielom, ktoré by sme chceli predstaviť v príspevku, už nie je dielo od Štefana Ďurovčíka, ale o ňom. Slovenská národná knižnica – Národný bibliografický ústav pripravil na vydanie dielo – Bibliografia Štefana Ďurovčíka (1936–1986) : personálna bibliografia / Irena Bohatová. 1. vyd. Martin : Slovenská národná knižnica, 2006. Dielo sa vydáva v spolupráci s Verejnou knižnicou Jána Bocatia v Košiciach a Obecným úradom Palína.

Dielo obsahuje okrem básne od bývalého kolegu Blažeja Beláka, úvodné slová zostavovateľky, ďalej skicu k portrétu PhDr. Štefana Ďurovčíka od Miloša Kovačku, slová rodáčky z Palína a kolegyně Kláry Kernerovej, Curriculum vitae Štefana Ďurovčíka a po bibliograficko-popisnej časti dve registre – menný a názvový register (zostavila Ivana Poláková).

Bibliograficko-popisná časť obsahuje 189 číslovaných bibliografických záznamov, z toho je 42 bibliografických záznamov kníh – v rámci nich 4 bibliografie, 20 teoretických a výskumných prác, 6 učebníc a 1 monografia o Automatizovanom informačnom systéme Slovenskej národnej bibliografie. Bibliografia ďalej obsahuje 130 bibliografických záznamov článkov – 5 o Matici slovenskej, 38 o bibliografii, ďalej o bibliografickej konferencii, o bibliografickej koordinácii, o národnej bibliografii, o regionálnej bibliografii a o bibliografii v zahraničí, o bibliografických súpisoch, o knihovníctve a knižniciach všeobecne, o Slovenskej knižničnej rade, o poradách a seminároch, o Jednotnej sústave knižníc, o SNK, o vedeckých knižniciach, o okresných, mestských a obecných knižniciach, o závodných knižniciach, o spolupráci knižníc, o zahraničných knižniciach, o katalogizácii, o selekčných jazykoch, informačných službách a spolkom živote, nekrológy a 26 recenzií.

Najvýznamnejšími sú práce venované selekčným jazykom – 20 prác a výskumu AIS SNB – 28 prác, 4 práce boli venované ďalším výskumom a 6 učebníc.

Na záver bibliografie je uvedeným 16 záznamov príspevkov o ňom, ktoré venovali bývalí kolegovia jeho pamiatke pri príležitosti jeho jubileí.

Žiaľ, je to záverečná malá časť, ktorá je venovaná spomienkam na muža, ktorý odišiel priskoro a primladý na to, čo všetko ešte mohol urobiť pre slovenské knihovníctvo a bibliografiu. Je to žiaľ časť poznačená trpkým osudom muža, ktorý bol ťažko skúšaný a poznačený rokmi normalizácie.

Keď sa s odstupom času pozeráme na dielo Štefana Ďurovčíka, musíme konštatovať, že bol významnou a výraznou osobnosťou, na ktorú sa nedá zabudnúť, predovšetkým preto, že ponímal problémy komplexne a dokazujú to predovšetkým výsledky jeho vlastnej práce.

Zanechal vo vývoji slovenského knihovníctva a bibliografie nezmazateľné stopy a jeho vízie sa snažíme dodnes naplňovať a posilovať dopredu.

Zoznam bibliografických odkazov

KATUŠČÁK, Dušan. 1988. Za PhDr. Štefanom Ďurovčíkom. In *Bibliografický zborník 1988*. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 235–238.

KOVAČKA, Miloš. 1996. Stretnutie priateľov Štefana Ďurovčíka. In *Knižnice a informácie*, 1996, roč. 28, č. 2, s. 94–95.

KOVAČKA, Miloš. 2000. Skica k portréту PhDr. Štefana Ďurovčíka. In *Bibliografický zborník 1996–1997*. Martin : Slovenská národná knižnica v MS, 2000, s. 384–388.

KUCIANOVÁ, Anna. 2000. Dr. Štefan Ďurovčík a národné bibliografické programy. In *Bibliografický zborník 1996–1997*. Martin : Slovenská národná knižnica v MS, 2000, s. 404–406.

Biografické materiály BiÚ SNK v Martine

Curriculum vitae

13. 1. 1936	narodenie Palín
1942–1951	Základná škola Palín
1951–1954	Jedenástočná stredná škola Michalovce
1954–1959	Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava (knihovníctvo a slovenský jazyk)
1958–1959	Ústredná knižnica FF UK – knihovník
1959–1986	Matica slovenská Martin
1959–1961	Redakcia Čitateľa – redaktor
1959–1961	Základná vojenská služba
1962–1964	Redakcia Čitateľa – zodpovedný redaktor
1965–1968	Bibliografický odbor MS – vedúci
1967	Slovenská kniž. rada – predseda Bibliogr. komisie

1967	PhDr. – rigorózne skúšky obhajoba práce Prehľad a sú- časných problémov knihovnícko-bibliogr. klasifikácií
1968–1971	vedecký tajomník Matice slovenskej
od 1971	vedecký výskum
1971–1980	Systémové otázky SNB
od 1983	IKIS KZK
8. 10. 1986	úmrtie (Martin)

ADAM FRANTIŠEK KOLLÁR – RIADITEĽ CISÁRSKO-KRÁLOVSKEJ DVORSKEJ KNIŽNICE VO VIEDNI

Soňa Šváčová

Adam František Kollár patrí medzi najvýraznejšie osobnosti vedy 18. storočia. Považuje sa za jedného z priekopníkov tereziánskeho osvietenstva, polyhistora, známe je jeho pomenovanie „slovenský Sokrates“. V príspevku ho pripomenieme najmä ako knihovníka, bibliografa, a to jednak z dôvodu výnimočných výsledkov, ktoré svojou činnosťou na tomto poli dosiahol, ale aj v snahe oceniť i dnes platné hodnoty, ktorých bol Adam František Kollár nositeľom – túžbu po vzdelaní, výnimočnú pracovitosť, hlboké slovanské povedomie, vlastenectvo bez nacionálnej nevráždivosti, toleranciu. Bez jeho mena by galéria významných knihovníkov nebola úplná. V úvode načrtne stav výskumu jeho osobnosti v literatúre.

A. F. Kollár v literatúre

V slovenskej literatúre sa začína objavovať meno A. F. Kollára pomerne neskoro. Nenájdeme ho ani v známej Bibliografii slovenského písomníctva od Riznera, prvé štúdie o ňom sa datujú až v 20. – 30. rokoch minulého storočia, no nie od slovenských vedcov: prvá vyšla v 1924 v Užhorode po rusínsky od Vasila Gadžegu, druhá r. 1929 od českej historičky Marie Opočenskej-Jeršovej, tretia r. 1934 v českom viedenskom časopise Dunaj od literárneho historika Františka Tichého. V roku 1968 prišiel Michal Eliáš s menšou monografiou *Adam Fr. Kollár*, roku 1983 Ján Tibenský s podrobnou, rozsiahlou monografiou *Slovenský Sokrates : Život a dielo Adama Františka Kollára* a ďalší autori s článkami, vydanými najmä pri príležitosti 200. výročia od smrti Adama Františka Kollára roku 1983. V maďarskej vede sa o ňom píše živo od čias, keď žil a tvoril až dodnes. Pozostalosť Kollára sa totiž nachádza v maďarských inštitúciách – v Szechenyiho knižnici v Budapešti, v arcibiskupskom archíve v Ostrihome a v Štátnom archíve v Šoprone. Okrem množstva publikácií, štúdií a článkov existuje aj veľká vedecká knižná monografia najlepšieho znalca a veľkého obdivovateľa Kollára, maďarského historika Lajosa J. Csóku, napísaná už v roku 1936 a rozsiahla štúdia maďarského právneho historika Andora Csizmadia založená na archívnom materiáli o konflikte Kollára s uhorskou snemovou šľachtou z roku 1764.

Študentské roky

Na formovanie osobnosti Adama Františka Kollára vplývali jeho, nie jednoduché, životné osudy. Narodil sa 15. apríla 1718 v Terchovej. Vo veku 4–5 rokov sa s rodičmi presťahovali na Staré Hory, neskôr do Banskej Bystrice, kde bol otec banským robotníkom v španodolinských medených baniach. Tu začal A. F. Kollár navštevovať nižšie jezuitské gymnázium.

S týmto mestom súvisí prírnenie, ktoré sám rád používal – *Panonus Neosoliensis* banskobystrieky Panón (nachádza sa na titulných stranách viacerých jeho kníh). V štúdiu na jezuitskom gymnázium pokračoval neskôr v Banskej Štiavnici a v Trnave, kde vstúpil do jezuitského rádu Spoločnosti Ježišovej, potom strávil štyri roky v noviciáte v Trenčíne, odkiaľ prišiel do jezuitského akademického kolégia vo Viedni a zapísal sa na filozofickú fakultu viedenskej univerzity. Roky vzdelávania v banských mestách sa pravdepodobne zaslúžili o dôkladnú znalosť nemeckého a latinského jazyka i problematiky uhorského baníctva, čo sa neskôr zúročilo v práci pre banskú a mincovnú komoru, pri vypracovávaní množstva expertíz o stredoslovenských banských pomeroch, najmä z oblasti banského práva. Po pedagogickej praxi na jezuitskom gymnázium v Liptovskom sv. Mikuláši sa vrátil do Viedne, aby pokračoval v štúdiu teológie a súčasne východných jazykov, najmä hebrejčiny, turečtiny a perzštiny. Už počas týchto rokov sa dostával do rozporu s jezuitskými pátrami, ktorí stáli na čele brutálneho boja proti evanjelikom v protireformačnom období. Odpor voči náboženskému útlaku a náboženská tolerancia sa stali trvalými črtami Kollára. Po skončení druhého ročníka teológie pred vysviackou preto urobil nečakané rozhodnutie – vystúpil, so súhlasom samotného pápeža, z jezuitského rádu a vyslúžil si tak, ako „*nevďačný darebák*“, animozitu Jezuitov na celý život (Tibenský, 1983, s. 16).

Práca v cisársko-kráľovskej Dvorskej knižnici vo Viedni

Po skončení štúdií bol Adam František Kollár vybavený výnimočnými vedomosťami z filozofie, histórie a jazykov – ovládal latinčinu, gréčtinu, nemčinu, maďarčinu, francúzštinu, taliančinu, fenomenálne ovládal východné jazyky: hebrejčinu, turečtinu, perzštinu. Nečudo, že si ho v cisársko-kráľovskej Dvorskej knižnici *Palatíne*, kam často chodieval, všimol jej prefekt Gerhard van Swieten, osobný lekár Márie Terézie a panovníckej rodiny a ujal sa ho. Kollár sem nastúpil v r. 1748 ako skriptor – pisár a zotrval tu až do svojej smrti roku 1783, teda 35 rokov. Vďaka svojmu vzdelaniu, nadaniu pre vedu, jazykovým znalostiam a najmä húževnatej pracovitosti rýchlo služobne postupoval. Krátko po svojom nástupe sa stal druhým, onedlho prvým kustódom knižnice, súčasne prednášal diplomatiku, dejiny, právo, gréčtinu poslucháčom medicíny a vychovával nových knihovníkov a archivárov. Po smrti Gerharda van Swietena (novým prefektom sa stal jeho syn Gottfried) bol Kollár vymenovaný za riaditeľa Dvorskej knižnice, ktorá v tom čase patrila k najvýznamnejším kultúrnym a vedeckým inštitúciám v habsburskej monarchii. Zároveň s touto funkciou dostal hodnosť dvorského radcu, bol členom Dvorskej študijnej komisie. Už za svojho života bol považovaný za vedca známeho v celej Európe. Jeho meno sa objavovalo v biografických lexikónoch vedcov a učencov. Mal značný politický vplyv na uhorskú politiku dvora cez panovníčku a Štátnu radu. V roku 1977 Mária Terézia obnovila Kollárovi za osobitné zásluhy šľachtictvo, ktoré mu prináležalo po predkoch z otcovej

strany, a darovala mu bývalý jezuitský majetok, dedinu Keresztény v Šopronskej stolici. Držala nad ním svoju ochrannú ruku proti šľachte a kléru, ktoré si Kollár svojimi dielami proti sebe popudil. Bola krstnou matkou jeho jedinému dieťaťu, dcére Márii Terézii.

Dielo

Najvýznamnejšiu časť vedeckej práce Kollára tvoria diela z oblasti histórie, práva, filológie, ale veľký význam mali tiež diela pedagogické, etnologicke básnické a knihovnícke. Jednotlivé oblasti spomenieme len v stručnom prehľade, knihovníctvu sa budeme venovať o niečo podrobnejšie.

História a právo

„Kollára možno považovať nielen za historika a právneho historika uhorských a slovenských dejín, ale aj za významného editora a kodikológa a z hľadiska slovenskej historiografie aj za historika všeobecných dejín...“ (Marsina, 1985, s. 155).

V prácach historických a právnických vychádzal Kollár zo štúdia pôvodných prameňov využívajúc náročnú heuristiku. Diela historické prezentujú názory úplne nové, ktoré boli podstatne odlišné od dovedy prevažujúcich predstáv a názorov. Kollár bol zástancom absolútnej moci osvietenckého panovníka, vystupoval proti výsadám šľachty a cirkvi, ktoré mali najmä v Uhorsku privilegované postavenie a sťažovali presadzovanie absolutistických záujmov panovníckeho dvora v tejto časti monarchie. Na základe analýzy a interpretácie množstva starých listín spochybnil postavenie cirkvi a výsady šľachty. V troch knihách *Dejín patronátneho práva apoštolských kráľov Uhorska* (Historiae diplomaticae iuris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres, auctore Adamo Francisco Kollario. Vindobonae 1762) dokazoval využívanie úplného patronátneho práva uhorskými panovníkmi, vrátane suverénnej voľby vysokých cirkevných hodnostárov. V diele *O počiatkoch a ustavičnom používaní zákonodarnej moci* (Adami Francisci Kollarii De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regnu Ungariae. Vindobonae 1764) sa venoval nielen patronátnemu právu, ale napadol aj výsady šľachty. Žiadal zlepšenie hospodárskeho postavenia poddaného ľudu a zdanenie šľachty. Spochybnil kompetentnosť niektorých predstaviteľov katolíckej cirkvi a priklonil sa k myšlienke zrovnoprávnenia protestantov. Šľachtu a klérus spis tak pobúrnil, že sa o ňom rokovalo na sneme v roku 1764. Vymohla si skonfiškovanie jeho výtlačkov, ich vydanie na pápežský index zakázaných kníh a verejné symbolické spálenie na bratislavskom námestí. Samotnému autorovi hrozilo vyhnanstvo.

Dielo *Desať kníh o panónskej vojne od Gašpara Ursina Velia* (Casparis Ursini Velii De bello Pannonico libri decem. Vindobonae 1762) zostavil Kollár z rukopisov archivovaných vo viedenskej cisárskej knižnici. V práci Gašpara Veliusa, dvorného historika a vychovávateľa detí Ferdinanda I.

pôvodom zo Sliezska, sa nachádza podrobný opis vlády Ferdinanda I. v rokoch 1526–1531.

Po Matejovi Belovi vydal Kollár v reedícii prácu ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha *Uhorsko a Atilla alebo o pôvode maďarského národa od Mikuláša Oláha* (Nicolai Olahi, metropolitae Strigoniensis, Hungaria et Attila sive de originibus gentis regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Attila gestis libri duo, nunc primum ex codice caesareo Olahi manu emondato coniumctim editi. Vindobonae 1763) a doplnil ju niekoľkými spresneniami z rukopisov cisárskej knižnice.

Dejiny karpatoruských Rusínov a ich cirkevného života spracoval v knihe *O pôvode, rozšírení a osadení rusínskej národnosti v Uhorsku* (De ortu, progressu et incolatu nationis Ruthenicae in Hungaria. 1769), uhorské požiadavky v Rusku v diele *Oprávnenie Uhorska v Rusku* (Iurium Hungariae in Russiam. 1772). Prácou *Pôvabnosť dejín a verejného práva kráľovstva uhorského* (Adami Francisci Kollarii Historiae iurisque publici regni Hungariae amoenitates. Vol. I.–II. Vindobonae 1783) prispel k vzniku etnológie.

Filológia

Štúdiu jazykov, špeciálne orientalistike sa venoval Kollár už v mladosti. Mal pravdepodobne zásluhy aj pri založení Cisársko-kráľovskej akadémie orientálnych jazykov vo Viedni. Vydal vzácny rukopis tureckej kroniky *Tadž'üt-tevarih* – Koruna dejín (Saadeddini scriptoris Annales turcici), zostavil *perzskú antológiu* (Anthologica persica), doplnil a vydal *gramatiku tureckého jazyka od F. Mesgnien-Meninského* (Institutiones linguae Turcicae com rudimentis parallelis linguarum Arabicae et Persicae), zostavil a vydal *gramatiku latinčiny* (Angangsründe der lateinischen Sprache), tri učebnice latinčiny, preložil do slovenčiny tereziánsky urbár. Zaraduje sa medzi priekopníkov modernej slavistiky. (Kopčan, 1985)

Školstvo

Pedagogické dielo Kollára je mnohostranné. V roku 1774 bola zreorganizovaná Dvorská študijná komisia, ktorej hlavnou náplňou sa stalo riadenie kultúrnej politiky, najmä školstva v západnej časti monarchie. Mária Terézia vymenovala Kollára za člena tejto komisie s úlohou, založiť Akadémiu vied vo Viedni a vypracovať návrh na reformu latinských gymnázií. Návrh vydal potom kolektív autorov tlačou ako školský poriadok pod názvom *Ratio educationis*. Názory na podiel Kollára pri vzniku tejto knihy sa u jednotlivých autorov líšia: Ján Tibenský ho popiera (Tibenský, 1983), Michal Eliáš ho ako spoluautora uvádza. (Eliáš, 1968).

Pri vypracovávaní reformy sa Kollár stal riaditeľom všetkých viedenských gymnázií, dve z nich priamo riadil, aby si overil svoje pedagogické

názory na reformu v praxi. Vydal spis *Súkromný návrh* (Instructio privata) zameraný na organizáciu školstva, vydával učebnice (Etymologicum linguae latinae a Tirocinium analyticum), vypracoval návrh na úpravu štúdia stredoškolských profesorov (Instruktio privata pro Humaniorum literarum professoribus publicis in Regnis et Provinciis Austriae). Z dôvodu priveľkého pracovného zaťaženia sa však nepodarilo Kollárovi reformu školstva dokončiť a celý tento projekt skončil neúspechom.

Poézia

Najmenej známa je básnická tvorba Kollára. Tlačou vydal viacero príležitostných básní písaných v latinčine – prvú báseň venoval cisárskym manželom *Charitas eidyllion seu gratiae Francisco et Maria Theresiae augustus*. Báseň *Na rieku Volgu* zložil na oslavu ruskej osvietenskej panovníčky Kataríny II., ktorá cestou po Volge prekladala francúzsky politický román *Belizar* od Mariontella. Na privítanie pápeža vo Viedni napísal báseň *In jucundissimum Vindobonam adventum Pii pp. VI. Carmen*. Okrem toho vydal básnické spisy humanistu Jána Pannonia *Poematum elegiarum et epigrammatum libri*.

Knihovníctvo

Základom všetkých činností Adama Františka Kollára bola jeho práca knihovníka, bibliografa, predovšetkým jeho celoživotné neúnavné zberateľské úsilie, vďaka ktorému sa mu podarilo získať vzácne pramenné materiály a využiť ich v štúdiu dejín, práva a jazykov, prostredníctvom ich precízneho analyzovania a interpretovania. Svoju tvorivú aktivitu spojil s cisársko-kráľovskou Dvorskou knižnicou vo Viedni. Jej dejiny sa datujú od 16. storočia. Založili ju za vlády Ferdinanda I. v kláštore minoritov, neskôr bola presídlená do kráľovskej rezidencie. V roku 1681 sa začala výstavba dnes známej dvojposchodovej budovy knižnice v strede s obrovskou kopulou a štvorzáprahom, označovaná za jeden z klenotov neskorého viedenského baroka. Prvým známym cisárskym knihovníkom bol Hugo Blotius. Z knihovníkov 17. a 18. storočia treba spomenúť predovšetkým Petra Lambecka, Gerharda van Swieten a Adama Františka Kollára, prvého, ktorý obdržal titul „riaditeľ Dvorskej knižnice“. Bol jednou z najpozoruhodnejších osobností, ktoré túto knižnicu preslávili. Už ako študent navštevoval tamojšiu čítareň a začal sa zaujímať o možnosť vstúpiť do jej služieb. To sa mu aj podarilo, keď sa po smrti Dezidera Franceschiho uvoľnilo miesto skriptora. Hneď po nástupe 10. 6. 1748 začal Kollár na žiadosť prefekta van Swieten vyučovať gréčtinu poslucháčov medicíny lekárskej fakulty viedenskej univerzity. Keď v roku 1749 zomrel druhý kustód Gottfried Philipp Spanagel, na jeho miesto povýšili Kollára a zverili mu prácu s rukopisnými zbierkami. V tom čase bola presťahovaná celá zbierka starých tlačí a rukopisov z viedenskej univerzity do Dvorskej knižnice – okolo tritisíc zväzkov. Kollár sa začal venovať ich štúdiu a spracovávaniu. O dva roky nahradil na poste prvého kustóda

Nicolausa Forlosia. Získal tak vážené spoločenské postavenie, ale i množstvo ďalších povinností (okrem iného tiež vyhotovovanie systematického katalógu teologických spisov). Jeho zásluhy spočívajú v premyslenom budovaní fondu knižnice za pomoci poverených agentov, ktorí nakupovali knihy v celej Európe, prínosom boli knihy tlačené v Istambule tlačiarňou Ibrahima Efendiho v arabskom, perzskom a tureckom jazyku a získanie celých knižníc – súkromnej knižnice Karola VI., knižnice grófa Starhemberga, súkromnej knižnice Ferdinanda I. a i. Veľkú pozornosť venoval Kollár vytvoreniu poriadku v stavaní fondov, vo vytriedovaní prebytočných duplikátov a multiplikátov. Na jeho návrh odstúpili duplikáty kníh Dvorskej knižnice Univerzitetnej knižnici v Prahe, Akadémii výtvarných umení vo Viedni a i.

Venoval sa i výchove spolupracovníkov, ktorých učil gréčtinu, orientálne jazyky, dejiny, diplomatiku. Nezabúdala ani na budovanie svojej súkromnej knižnice, do ktorej zakúpil inkunábuly, rukopisy a rytiny. Obetoval na ne značnú časť svojich príjmov. Získal aj pozoruhodný počet rukopisov z knižnice Mateja Bela. Žiaľ, celú jeho knižnicu po jeho smrti rozpredali na dražbe a dostala sa do majetku viacerých knižníc.

Knihovnícke dielo Kollára je rozsiahle a významné. Vypracoval dva zväzky zbierky, v ktorej publikoval dosiaľ neznáme kroniky a archívny materiál uložený vo viedenských archívoch pod názvom *Viedenská zbierka prameňov všetkých vekov* (Annalecta monumentorum omnis aevi Vindobonensia. Opera et studio Adami Francisci Kollarii, Pannonii Neosoliensia. Tomus. I. et II. Vindobonae 1761, 1762) Toto dielo mu získalo meno medzi vzdelancami na celom svete. Bolo prípravou k väčšiemu projektu, k vydaniu nového katalógu rukopisov Dvorskej knižnice, ktorý by nahradil starý Lambeckov súpis. Kollár ho začal upravovať tak, aby bol prehľadný a vybavený poznámkami. Pripravil prvé vydanie Lambeckových komentárov *Prvý zväzok prepracovaného Lambeckovho súpisu* (Petri Lambecii hamburgensis commentariorum de aug. Bibliotheca caesarea vindobonensi liber primus... Editio altera opera et studio Adami Francisci Kollarii. 1766), Osemzväzkové dielo Petra Lambecka – *Druhá kniha komentárov o najvznešenejšej cisárskej viedenskej knižnici. 8. zv.* (Commentariorum de augustissima bibliotheca caesarea Vindobonensi liber secundus. P. Lambeck. 1628–1680), v ktorom doplnil Lambeckov súpis rukopisov Dvorskej knižnice materiálmi k dejinám tejto knižnice. Poznámková časť, ktorú k Lambeckovmu súpisu vypracoval, hĺbkou a rozsahom ďaleko prevýšila Lambeckove rozборы.

K významným zásluhám Kollára na poli knihovníckom treba započítať ešte vydanie *Súpisu rukopisných kódexov Dvorskej knižnice* (Ad viros sacra et profana eruditione claros de commentariis in manu exaratos codices aug. Bibliothecae Vindobonensis propendium prelum subituris epistola), vypracovanie knižničného poriadku pre Knižnicu akademického

kolégia vo Viedni, preskúmanie fondov knižníc zrušenej jezuitskej rehole v celej monarchii.

A. F. Kollár vypracoval novovymenovanému knihovníkovi bývalej jezuitskej knižnice v Olomouci Johannovi Possivalovi katalogizačné pravidlá. Za jeho pôsobenia bol v Dvorskej knižnici vypracovaný jednotný katalóg knižničného fondu, ktorý dovedty chýbal a boli položené základy pre vznik ďalších zbierok – zbierky máp, hudobnín, medirytín.

V roku 1772 zomrel prefekt Dvorskej knižnice Gerhard van Swieten. Vedením knižnice poverila cisárovná Mária Terézia Adama Františka Kollára. O dva roky neskôr ho vymenovala za riaditeľa Dvorskej knižnice a za skutočného dvorského radcu. Miesto prefekta bolo vyhradené pre príslušníkov dvorskej šľachty a získal ho podľa očakávania syn Gerharda van Swietena – Gottfried. Pre Kollára to bolo však sklamanie.

Prefekt nariadil začať práce na zostavení nového katalógu Dvorskej knižnice, ktorý by obsahoval všetky tlače. Na tento účel bolo prijatých dvanásť pomocníkov. Tak sa položil základ tzv. „Jozefínskemu katalógu“, jednému z prvých lístkových katalógov v dejinách knižníc. Mal spolu 300 000 lístkov.

Slovenský Sokrates

„10. júla 1783 Adam František Kollár náhle zomrel. Završil svoj, vo vedeckom svete všeobecne a v Dvorskej knižnici zvlášť zásluhný život. Na rozdiel od predchádzajúcich prefektov knižnice bol knihovníkom a vedcom, prvým skutočným historikom, ktorý stál na čele Dvorskej knižnice.

Keď v roku 1827 zomrel penzionovaný kustód abbé Sensel, dostala Dvorská knižnica na základe jeho testamentu „na znamenie vďačných spomienok a na pamiatku jeho 44-ročnej služby“ obraz Adama Františka Kollára, vyhotovený pastelovými farbami. Obraz je umiestnený v kancelárii prefektov knižnice.“ (Ecker, 1985, s. 198).

Je teda možné, že je to práve portrét na prebale obsiahlej monografie o Kollárovi od Jána Tibenského nazvanej Slovenský Sokrates : Život a dielo Adama Františka Kollára (1983).

Adam František Kollár bol talentovaný a erudovaný vedec. Vynikal ako knihovník, historik, školský reformátor, etnológ. V každej oblasti zanechal viditeľnú stopu. Bol uhorským vlastencom, zároveň uvedomelým Slovákom a Slovanom. Svojimi osvieteneckými myšlienkami ovplyvňoval politiku viedenského dvora. Jeho činnosti po celý život nestrácali ľudský rozmer.

Literatúra

CSIZMADIA, Ándor. 1964. Zápas Adama Františka Kollára s uhorskou šľachtou. In *Historický časopis*. 1964, roč. 12, č. 2, s. 215–236.

- ECKER, Juraj. 1983. Adam František Kollár : 15. 4. 1718 – 10. 7. 1783. In *Čitateľ*, 1983, roč. 32, č. 5, s. 182–183.
- ECKER, Juraj. 1985. Adam František Kollár – knihovník. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 191–200.
- ELIÁŠ, Michal. 1968. *Adam František Kollár (K 250. výročiu narodenia a 185. výročiu smrti)*. Martin : Matica slovenská, 1968. 55 s.
- ELIÁŠ, Michal. 1978. Nedocenený slovenský polyhistor : k 260. výročiu narodenia a 195. výročiu úmrtia Adama Františka Kollára. In *Vlastivedný časopis*, 1978, roč. 27, č. 3, s. 102–107.
- ELIÁŠ, Michal. 1985. K básnickej tvorbe Adama Františka Kollára. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 186–190.
- GÁFRIKOVÁ-SLAVKOVSKÁ, Gizela. 1985. Literárno-estetické názory A. F. Kollára. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 182–185.
- KOPČAN, Vojtech. 1985. Adam František Kollár ako orientalista. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 171–177.
- MARSINA, Richard. 1985. Adam František Kollár ako historik. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 155–170.
- TIBENSKÝ, Ján. 1983. *Slovenský Sokrates (Adam František Kollár)*. Bratislava : Tatran, 1983. 143 s.
- TIBENSKÝ, Ján. 1984. Adam František Kollár – život a dielo. In *Osvetová práca*, 1984, č. 2, s. 4–10.
- TIBENSKÝ, Ján. 1985. Adam František Kollár ako osvietenský mysliteľ. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 107–132.
- TIBENSKÝ, Ján. 1985. Dialektika vzťahov medzi slovenským národným povedomím, slovanstvom a uhorským vlastenectvom u A. F. Kollára. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 133–154.
- URBANCOVÁ, Viera. 1985. Adam František Kollár a etnológia. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 178–181.
- VALACH, Július. 1985. Poznámky ku knižnici Adama Františka Kollára. In Sedlák, Imrich. *Literárnoumúzejný letopis 19*. Martin : Matica slovenská, 1985. s. 201–206.
- VYVÍJALOVÁ, Mária. 1982. Osvietenský program Adama Františka Kollára. In Sedlák, Imrich, Menich, Pavol. *Literárnoumúzejný letopis 16*. Martin : Matica slovenská, 1982. s. 55–112.

KONTAKTY PRÍRODOVEDNÉHO SPOLKU TRENČIANSKEJ ŽUPY S PRÍRODOVEDCAMI V ČECHÁCH A NA MORAVE

Katarína Pekařová

Tradičné stretnutia českých, moravských a slovenských bibliografov poskytujú priestor nielen na výmenu informácií a skúseností zo súčasnej praxe, ale ponúkajú tiež príležitosť hovoriť o vzájomných vzťahoch v prítomnosti i minulosti. Naše národy spájala a spája jazyková a kultúrna príbuznosť i susedstvo, dlhé spolužitie v mnohonárodnostnej habsburskej monarchii i v spoločnom štáte. Historické bádanie v oblasti vzájomných vzťahov dosiahlo mnoho výsledkov, predmetom výskumu je vzájomný vzťah v rôznych historických obdobiach v rozličných oblastiach predovšetkým v politických, spoločenských a kultúrnych, avšak ako píše historik „Dějiny nejsou nikdy završeny ... vždy byla, jsou a budou bílá místa...“ (Urban : 2000, s. 7).

V nasledujúcom príspevku by sme chceli upozorniť na vzájomné vzťahy v oblasti prírodných vied, a to konkrétne na kontakty Prírodovedného spolku Trenčianskej župy s prírodovedcami pôsobiacimi v Čechách a na Morave. Východiskovým materiálom príspevku bola Ročenka Prírodovedného spolku Trenčianskej župy, ktorá je jedným zo spracovávaných titulov pripravovanej Bibliografie almanachov, ročníek a zborníkov na Slovensku 1701–1918, táto úloha sa realizuje v Kabinete retrospektívnej bibliografie Univerzitetnej knižnice v Bratislave.

V druhej polovici 19. storočia vzniklo na území Slovenska niekoľko regionálnych prírodovedných spoločností, na pôde ktorých sa realizovali výskumy v oblasti prírodných vied, tieto spolky popri banskoštiavnickej akadémii a stredných školách predstavovali ďalšie fórum pre vedecký výskum a spoluprácu. K významnejším z nich patrí v roku 1877 v Trenčíne založený *Prírodovedný spolok Trenčianskej župy*.

Spolok vznikol pod názvom Trencsén megyei természettudományi egylet – Naturwissenschaftlicher Verein des Trencsiner Komitat s počtom 109 členov. Jeho iniciátorom, hlavným organizátorom, neskôr dlhoročným predsedom bol lekár, botanik a zoológ MUDr. Karol Brančík (1842–1915), ktorý sústredil okolo seba predovšetkým profesorov trenčianskych škôl a lekárov. Najmä jeho zásluhou pracoval spolok od počiatku na vysokej vedeckej úrovni. Spolok vyvíjal činnosť viac ako 3 desaťročia, v r. 1911 splynul s Muzeálnou spoločnosťou v Trenčíne. Hlavným cieľom spolku bolo šíriť a podporovať bádanie v oblasti prírodných vied v Trenčianskom regióne. Stanovený cieľ sa usilovali naplniť prednáškami, publikačnou činnosťou, usporadúvaním výstav, zhromažďovaním prírodovedných zbierok a budovaním knižnice, založili tiež botanickú záhradu (1906). Spolkovú činnosť a výsledky výskumnej práce členov najhodnovernejšie dokumentuje spolková ročenka, ktorú vydávali od

r. 1878 s dvojjazyčným názvom (A Trencsénvármegyey Természettudományi Egylet Évkönyve – Jahresheft des Naturwissenschaftlichen Vereines des Trencsener Comitatus) a ktorej texty vychádzali v jazyku nemeckom, maďarskom a latinskom. Ročenka sa členila na dve základné časti: na spolkovú a príspevkovú časť. V spolkovej časti uverejňovali správy o činnosti spolku, zoznamy členov, zoznamy inštitúcií, s ktorými si spolok vymieňal publikácie, v príspevkovej časti boli publikované výsledky výskumnej práce, prednášky a štúdie. Ťažiskové príspevky ročenky boli zamerané na problematiku vied o živote a zemi, z nich dominovala botanika a zoológia, ale boli tu zastúpené aj ďalšie vedné odbory napr. matematika a fyzikálne vedy, medicína, zo spoločenských vied napr. etnografia, jazykoveda, história alebo archeológia.

Kontakty trenčianskeho prírodovedného spolku s prírodovedcami pôsobiacimi v Čechách a na Morave sme sledovali v troch hlavných okruhoch, a to:

1. inštitucionálne styky spolku,
2. osobné kontakty členov,
3. českí a moravskí prednášatelia na pôde spolku resp. autori príspevkov v spolkovej ročenke.

Každá z týchto oblastí by si zaslúžila hlbší výskum, predkladaný príspevok je skôr ilustračný, nenárokuje si úplnosť ani hlbšiu analýzu načrtnutých vzájomných vzťahov.

1. Prírodovedný spolok Trenčianskej župy už v prvých rokoch nadviazal styky s príbuznými spolkami a spoločnosťami, spolkovú ročenku si vymieňal so 126 domácimi i zahraničnými spolkami, z toho 32 bolo mimo európskych (Austrália, Severná a Južná Amerika, India). Z bývalého Rakúsko-Uhorska nadviazali kontakty s viac ako 30 spolkami. Formy tejto spolupráce by bolo zaujímavé hlbšie skúmať, my sa však obmedzíme len na spoločnosti, s ktorými si vymieňali publikácie, prostredníctvom čoho si obohacovali odbornú spolkovú knižnicu a získavali informácie o výsledkoch svojich kolegov. Výbor spolku rozdeľoval získané publikácie jednotlivým členom podľa ich záujmu a jazykových znalostí s tým, aby na spolkových zasadaniach informovali o pridelených publikáciách. V zoznamoch spolupracujúcich spoločností figurovalo sedem spolkov, ktoré vyvíjali činnosť v Čechách a na Morave. Z toho štyri spolky pôsobili na Morave a tri v Čechách. Nie je cieľom príspevku skúmať charakter spolkového hnutia v Čechách a na Morave, sledovať príbuznosti a odlišnosti toho javu v našich krajinách, ja keď iste by boli zaujímavou témou. V nasledujúcom prehľade spolupracujúcich spolkov sa pokúsime o ich krátku charakteristiku.

Najstarším z radu týchto spolkov je pražský spolok *Lotos – Deutscher Naturwissenschaftlicher-Medizinischer Verein für Böhmen*, ktorý vznikol v r. 1848 ako študentský spolok, krátko nato sa však premenil na vedecký;

jeho zakladateľom bol prírodovedec Bedřich Kolenaty (1813–1864). Pôvodne v spolku pracovali nemeckí i českí prírodovedci, neskôr po r. 1895 sa stal spolok čisto nemeckým; jeho činnosť možno sledovať do r. 1950. Medzi členov tohto spolku patrili napr. významný fyzik a filozof Ernst Mach, chemik Friedrich Reinitzer, geológ Karel Kořistka, a celý rad ďalších. Od r. 1851 vydávali periodikum *Lotos, Zeitschrift für Natur-Wissenschaften*. Spolok je známy aj tým, že v r. 1911 v čase svojho pôsobenia na nemeckej univerzite v Prahe, na pôde spolku predniesol Albert Einstein prednášku pod názvom „*Princíp relativity*“, na stránkach spolkového časopisu sa neskôr rozvinula diskusia o teórii relativity.

Druhým spolkom bol v r. 1869 založený *Gessellschaft für Physiokratie in Prag*, od 1872 *Gessellschaft für Physiokratie in Böhmen*, s paralelným českým názvom Společnost fyziokratická v Čechách, jeho iniciátorom a zakladateľom bol lekár, filozof a prírodovedec Karel Slavoj Amerling (1807–1884). Spolok pracoval vo viacerých sekciách a jeho cieľom bol prírodovedný výskum, členovia spolku dosiahli vynikajúce výsledky aplikáciou výskumov v poľnohospodárstve.

Posledným spolkom pôsobiacim na území Čiech bol v r. 1877 založený vlastivedný spolok *Nordböhmischer Excursions-Club* v Českej Lípe. Náplňou činnosti tohto spolku bolo štúdium, poznávanie a ochrana prírody a histórie Českolipska, zohral veľmi významnú úlohu v poznaní fauny a flóry severných Čiech. Spolok vydával periodikum pod názvom *Mitteilungen des Nordböhmischer Excursions-Clubs*, v ktorom publikovali príspevky z oblasti histórie, archeológie, etnografie, munizmatiky, jazykovedy, zoológie a botaniky. Jeho prvým predsedom bol významný florista C. Wetzel. Spolok pôsobil do roku 1938.

Zo spolkov účinkujúcich na Morave ako prvý spomenieme v r. 1861 založený *Naturforschender Verein in Brünn*, ktorý vydával periodikum *Verhandlungen des Naturforschender Verein in Brünn*. Jadro členskej základne tvorili profesori techniky a stredných škôl v Brne. K najaktívnejším a najznámejším členom patrí Johann Gregor Mendel (1822–1884) – zakladateľ genetiky, ktorý o svojich pokusoch na pôde spolku prednášal i publikoval v spolkovej ročenke. Spolok predstavoval základnú bázu výskumu v oblasti prírodných vied pre Moravu a Sliezske. V zoznamoch spolupracujúcich spolkov sa od r. 1905 vyskytoval ďalší brniansky spolok *Lehrer-klub für Naturkunde*, o jeho činnosti sa nám však nateraz nepodarilo získať ďalšie informácie.

Od konca 90-tych rokov sa v zoznamoch stretáme s Prírodovedným spolkom so sídlom v Opave (*Naturwissenschaftlicher Verein*), jeho zakladateľom bol prírodovedec a profesor tamojšieho gymnázia Emanuel Urban (1821–1901), ktorý sa zaslúžil najmä o poznanie flóry Opavska. V 19. storočí na Morave prírodovedné badania patrili takmer výhradne do sféry nemeckej kultúry – avšak najmladší z radu nami sledovaných spolkov *Klub přírodovědecký v Prostějově*, založený v roku 1898, sa považuje

za prvý český prírodovedecký spolok na Morave, ktorý v pestovaní česko-jazyčnej prírodovedy zohral obrovskú úlohu. Jeho najdôležitejšou aktivitou bolo vydávanie spolkového periodika Věstník Klubu přírodovědeckého v Prostějově, ktorý vychádzal až do roku 1940.

2. V druhom okruhu spolupráce a kontaktov prírodovedcov v Čechách, na Morave a Slovensku sa zmienujeme o osobných kontaktoch členov spolku. Vedecký vývoj v 19. storočí bol už nepredstaviteľný bez spolupráce, výmeny skúseností. Osobitne prírodovedci sledovaného obdobia sú povestní spoluprácou, keď ich spájali predovšetkým profesný záujem, ktorý samozrejme nevyklučoval ani plamenné diskusie pri rozdielnosti názorov. Tento okruh spolupráce – spolupráca jednotlivcov – by si rovnako vyžadovala hlbší výskum, pre názornosť vzťahov sme sa zamerali na spolupracovníkov dvoch významných botanikov trencianskeho spolku, a to už spomínaného zakladateľa spolku *Karola Brančíka* a jedného z najaktívnejších prispievateľov do spolkovej ročenky i podpredsedu spolku *Jozefa L. Holubyho* (1836–1923).

Významný slovenský prírodovedec Jozef L. Holuby je známy ako priateľ Českého národa a dobrými vzťahmi s mnohými českými vzdelancami, o týchto svojich priateľstvách publikoval niekoľko autobiografických príspevkov, medzi nimi spomína stretnutia so spisovateľom Aloisom Jiráskom, maliarom Jožom Úprkom, literátom Jaroslavom Vlčkom, slavistom dr. Pastrnekom, archeológom Klimentom Čermákom a ďalšími. O spolupráci s českými a moravskými botanikmi v r. 1921 v brnenských Lidových novinách v článku pod názvom *O mojich stykoch s Čechmi v období predvojnovom* píše: „... k týmto mojim botanickým priateľom na Morave patrí aj F. Kovář, znamenitý znalec moravskej flóry, teraz kustód olomouckého múzejného spolku ... Keď dr. Formánek, gymnaziálny profesor v Brne vydával svoju objemnú Květenu Moravy a rakouského Slezska, podával som mu k nej stanoviská z pohraničných Karpát a od tej doby som s ním bol až do jeho tragickej smrti na Balkáne v spojení ... V Čechách som mal najpilnejšieho dopisovateľa v reformovanom farárovi Bohumilovi Fleischerovi v Sloupnici, ktorý ma bol raz aj so svojim bratom Jaroslavom ... navštívil. Obaja boli horliví botanici ... Za viac rokov som si písal aj s výborným botanikom Malochom, odborným učiteľom v Plzni...“ (Holuby : 1965, s. 189–190). Treba spomenúť tiež jeho kontakty s popredným českým botanikom Karlom Dominom (1882–1953), ktorý sa zaslúžil o to, že väčšinu svojho „tretieho“ herbára daroval Holuby Botanickému ústavu Karlovej univerzity v Prahe.

Holuby vo viacerých príspevkoch publikovaných v spolkovej ročenke o flóre Trenčianskej župy uvádza spoluprácu resp. cituje diela v Čechách a na Morave pôsobiacich botanikov, tak napr. už spomínaného Eduard Formánka alebo botanika a lekárnikar Johanna Ferdinanda Schura (1799–1878), ktorý na sklonku svojho života žil v Brne a zapojil sa tiež do činnosti brnenského Prírodovedného spolku.

Prvé kontakty Karola Brančíka s českou a moravskou verejnou sa viažu k jeho študentským rokom, keď študoval na gymnáziu v Těšíne a kde záujem o zoológiu a botaniku vzbudil jeho profesor prírodopisu Oskár Žlák. Medzi spolupracovníkov Karola Brančíka patrili koleopterológ českého pôvodu *Karol Kocsí* (1879–1956), – narodil sa v obci Svojsice v okrese Kolín, po absolvovaní revírnickej školy v Aggsbachu pôsobil ako lesník na viacerých miestach dnešného Slovenska (Stará Bystrica, v Selci, Trenčianske Teplice, Mníchovská Lehota a Vrbové, kde zomrel). Kočí nebol publikačne činný, v spolkovej ročenke publikoval len jednu prácu v r. 1910 pod názvom „Im neuen Revier – coleopterische skizze“, kde opisuje nálezy z okolia Trenčianskych Teplíc. Omnoho viacej však poskytoval údaje zo svojej zbierky Brančíkovi pre jeho práce.

3. Posledný okruh spolupráce, ktorej sa dotknem, sú prednášky prírodovedcov pôsobiacich v Čechách a na Morave, ktoré odzneli resp. boli uverejnené na pôde trenčianskeho spolku.

Trenčiansky prírodovedný spolok pravidelne usporadúval odborné ale i populárne prednášky, na ktorých vystúpili nielen domáci prírodovedci ale i pozvaní hostia. V zápisnici zo zasadania spolku 22. 3. 1889 zaznamenávame informáciu o plánovanej prednáške českého prírodovedca a cestovateľa *Emila Holuba* (1847–1902), ktorý niekoľko krát navštívil africký kontinent. O svojich skúsenostiach prednášal po celej Európe, v Prahe usporiadal niekoľko výstav a vydal niekoľko cestopisov. Jeho prednáška v Trenčíne mala veľký úspech, a ako zaznamenáva zápisnica z 16. 4. 1889, zúčastnili sa na nej poprední predstavitelia z celej župy. Sám E. Holub bol prekvapený úspechom a záujmom, prisľúbil predstaviteľom spolku, že na nich nezabudne pri delbe svojej zbierky (ale veru zabudol). Jeho prednáška však nebola publikovaná v ročenke.

Na pozvanie riaditeľstva kúpeľov v Trenčianskych Tepliciach sa geologicko-balneologickými pomermi kúpeľov a okolia zaoberal známy geológ *Josef Knett* (1869–1946), ktorý v rokoch 1896–1907 pôsobil v Karlových Varoch ako mestský geológ a vydal viacero odborných prác. O výsledkoch svojich výskumov v Trenčianskych Tepliciach prednášal aj na pôde spolku, svoju prednášku uverejnil aj na stránkach ročenky. Svoj príspevok ilustroval 4 obrázkami a dvoma obrazovými prílohami, prvou z nich je farebná geologická mapa Trenčianskych Teplíc a okolia, na druhej sú kresby skamenelín zo skúmanej lokality.

Príspevky v spolkovej ročenke mapovali predovšetkým prírodné pomery v Trenčianskej župe, avšak niektoré vychádzali aj z iných oblastí. Profesor gymnázia v Těšíne D. J. Günter v r. 1901 uverejnil obsiahly turisticko-vlastivedný článok o svojej ceste na Rujanu.

Posledným autorom príspevkov, ktorého tu spomenieme je Hugo Drucker (1856–?), ktorý podľa matričných záznamov univerzity v Zürichu (dostupných na internete) tu študoval na filozofickej fakulte v r. 1882.

V údajoch o tomto študentovi okrem dátumu narodenia sa uvádza Brno ako miesto narodenia a národnosť moravská. V nami skúmanej ročenke publikoval dva príspevky (obidva v r. 1899), v prvom z nich uverejnil výsledky chemickej analýzy streženickej vody pri Púchove, v druhom sústredil znalecké posudky rakúskeho geológa Karl Mária Paula a poľského geológa Rudolfa Zuberu o výskyte nafty v Trenčianskej župe – pri Papradne a pri Turzovke.

Na záver teda môžeme konštatovať, že v druhej polovici 19. storočia v oblasti prírodných vied existovali rôzne väzby a rôznorodá spolupráca medzi ich predstaviteľmi v Čechách, na Morave a Slovensku. Príkladom takejto spolupráce sú načrtnuté aktivity Prírodovedného spolku Trenčianskej župy.

Použitá literatúra:

Holuby, Jozef Ludovít. Rozpomienky. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. 219 s.

Hrabovec, Ivan. Prírodovedný spolok župy Trenčianskej (1877–1911). Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960. 60 s.

[Hrabovec, Ivan]. Knižnica Prírodovedného spolku župy Trenčianskej. In: Trenčianske kultúrne rozhľady, 1982, č.9, s. 12–13

Janko, Jan – Štrbáňová, Soňa. Věda Purkyňovy doby. Praha : Academia, 1988, 291 s.

Janko, Jan. Vědy o životě v českých zemích 1750–1950. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1997. 610 s.

Jašková, Vladimíra. Z dějin Klubu přírodovědeckého v Prostějově aneb přírodní vědy v muzeu dříve a dnes. In: *Přírodovědné studie Muzea Prostějovska* 1. Prostějov : 1998, s. 7–24

Koleška, Zdeněk. Společnost pro fyziokracii v Čechách a činnost její entomologické sekce. In: *Dějiny věd a techniky*, Roč. 32, 1999, č. 2, s. 81–108

Laštovka, Marek a kol. Pražské spolky : Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990. Praha : Scriptorium, 1998. 742 s.

MUDr. Karol Brančík : Prírodovedec, lekár 1842–1915. Zost. S. Ďurná a E. Halusková. Čadca : Kysucká knižnica, 1997. 32

Okáli, Ilja. Prírodovedný spolok župy Trenčianskej a jeho prínos k entomologickému výskumu Slovenska. In: *Zborník referátov zo seminára k 100. výročiu založenia Prírodovedného spolku župy Trenčianskej a múzea v Trenčíne*. Trenčín : Trenčianske múzeum, 1977, s. 24–37

Skočdopolová, Blanka. Sběry J. L. Holubyho v pražských herbáriích. In: Význam osobnosti Dr.h.c. Jozefa Ludovíta Holubyho v dejinách vedy na Slovensku. Bratislava : Krajské osvetové stredisko, 1986. S. 130–133

Šišmiš, Milan. Styky Prírodovedného spolku župy Trenčianskej s českou a moravskou verejnosťou. In: Múzeum, roč. 26, č. 1, 1981, s. 88–89

Těšínská, Emilie. Fyzikální vědy v pražském německém přírodovědném spolku „Lotos“. In: *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*. Roč. 42 (1997). Č.1, s. 35–47

Těšínská, Emílie. Vznik a působnost přírodovědného spolku „Lotos“ v českých zemích. In: Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003, s. 345–398

A Trencsénvármegyei Természettudományi Egylet Évkönyve 1. 1878. – 31–33. 1908–1910. Trencsén : Nyomtatott Gansel Lipótnál, 1878–1910.

Urban, Otto. České a slovenské dějiny do roku 1918. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml, 2000, s. 217

Dostupné na internetu: <http://www.matrikel.unizh.ch/pages/528.htm#6371>

SLOVENSKO V KNIHOVNĚ NÁRODNÍHO MUZEA

Marie Šírová

V rozsáhlém knižním fondu Knihovny Národního muzea mají slovačika své místo hned od doby jejího vzniku v r. 1818. Knihovna sama jako součást Národního muzea byla definována původně jako knihovna odborná a bohemikální, ale brzy rozšířila svůj program i na doklady písemnictví dalších slovanských národů. Po definitivním umístění Národního muzea v nově postavené budově na Václavském náměstí přestěhovala se tam v r. 1893 i muzejní knihovna. Rukopisy a staré tisky měly své samostatné sály vybavené dubovými prachotěsnými skřínkami, pro běžný knižní fond byl vybudován rozsáhlý čtyřpodlažní knižní sklad. Dosavadní přibližně oborové stavění bylo nahrazeno formátově formálním stavěním fondu a byl vytvořen i nový systém signatur platný dosud. Veškeré publikace měly být v souladu se současnými knihovnickými názory zpřístupňovány prostřednictvím systému lístkových katalogů. Začalo se s intenzivní tvorbou jmenných katalogů, které se postupně staly skutečným mozkiem knihovny a klíčem k jejím sbírkám. Tuto funkci plní dodnes.

Jaké možnosti nám tedy dávají naše katalogy pro vyhledání slovenské literatury a práci s ní?

Nejmladší vrstvou katalogů NM je *online katalog*. Obsahuje záznamy přírůstků knihovny od r. 2002 do současnosti, především soudobou odbornou literaturu – monografie i periodika (mimo periodika získaná v rámci povinného výtisku). Vyhledávání v databázi je standardní a je veřejně přístupné z webovské stránky NM (<http://www.nm.cz>). Záznamy jsou opatřeny věcným popisem s využitím věcných prvků (autorit) Národní knihovny. Mezi téměř dvaceti tisíci záznamy je 236 monografií a 21 titulů periodik jazykově slovenských, u periodik se jedná většinou o odborné sborníky vysokých škol získávané výměnou za periodika NM.

Většina knižního fondu je dosud zpřístupněna prostřednictvím lístkových katalogů. Tyto katalogy jsou vesměs jmenné a byly určeny pouze pro služební potřebu. Tvoří informační systém vysoké historické hodnoty. V letech 2001–2004 byly za podpory Ministerstva kultury v rámci programu Veřejné informační služby knihoven (VISK) lístky zpřístupněny na internetu (<http://nris.nkp.cz>; <http://www.nm.cz>) formou naskenovaných obrázků s možností objednávky publikací do studovny Knihovny NM.

Lístkový katalog Knihovny NM tvoří tyto části:

- ↳ Část česká do r. 1981 (český a slovenský jazyk),
- ↳ Část slovanská do r. 1981,
- ↳ Část cizojazyčná do r. 1981,
- ↳ Katalog od r. 1982 do r. 2001 (mezinárodní formát).

Katalog pro léta 1982–2001 zahrnuje tištěné monografie (a nepravá periodika) získané knihovnou v uvedených letech. V tomto období do r. 1995 měla knihovna právo povinného výtisku, které zahrnovalo i slovenskou produkci. Katalog je psán na psacím stroji na lístky mezinárodního formátu a dobře čitelný. Řazení je jmenné, případně u kolektivních děl pod názvovým záhlavím.

Katalog „český“ do r. 1981 obsahuje stejně jako další katalogy pro toto období lístky formátu A6. Narůstal od posledních desetiletí 19. stol., byl tvořen podle různých dobově se měnících pravidel, mnoho lístků je psáno ručně a kvalita papíru, na kterém jsou lístky psány, silně kolísá. Zahrnuje jazykově české a slovenské publikace (bez periodik, rukopisů a starých tisků) získané od počátků knihovny do r. 1981. Od r. 1946 získávala knihovna veškerou produkci včetně slovenské povinným výtiskem. Katalog obsahuje bohaté odkazy, několikrát byly podniknuty pokusy o jeho redakci, např. úprava záhlaví s prioritou substantiva, sjednocování odkazů aj.

V rámci tohoto katalogu jsou také zařazeny lístky více než osmdesáti knižních celků, tj. knihoven významných osobností, převzatých do fondů knihovny. Tradice těchto celků sahá až ke dvěma z nejvýznamnějších – jsou to *knihovna F. Palackého* a unikátní *knihovna Pavla Josefa Šafaříka*. Šafaříkovu knihovnu získalo NM v r. 1864. Obsahuje 4 055 svazků, mezi kterými jsou unikátní dokumenty k dějinám slovanských literatur, mezi nimi i řada rukopisů a prvotisků. Už za Šafaříkova života byla pokládána za jednu z nejvýznamnějších slavistických knihoven. Katalogizační lístky pro tento fond (označené Š v pravém horním rohu) jsou rozřazeny do katalogů na základě jazykového principu, takže pro studium tohoto fondu v celku je stále oporou tištěný katalog knihovny z r. 1862 vydaný ve Vídni.

Jmenný princip řazení umožňuje prohledávání katalogů pouze podle tohoto jediného kritéria a znesnadňuje až znemožňuje studium jazykových, věcných či teritoriálních hledisek.

Z různých pokusů o řešení tohoto problému vytvářením zvláštních knižních fondů mimo hlavní sbírku zašlo nejdále vytvoření fondu *Obrození*. V 50. letech 20. stol. byl ze základního fondu knihovny vyčleněn soubor 2 900 svazků zahrnující knihy i periodika z období přibližně 1775–1840. Tento celek je uložen zvlášť, katalogizační lístky zůstaly v hlavním katalogu s označením (razítkem) *Obrození* před signaturou. Fond obsahuje publikace v různých jazycích, především v češtině a slovenštině, objevuje se latina, němčina a maďarština. Výraznou část zde tvoří díla slovenských autorů – dominují Ján Kolár, Ján Hollý a Andrej Sládkovič. Zejména u J. Hollého a jeho okruhu je výrazný vztah k NM. Bouřlivý vývoj v letech 1848–49 a později fond *Obrození* již nezachycuje.

Lístkové knižní katalogy doplňuje *katalog periodik a edic*. Tento katalog není naskenován a je přístupný pouze v NM, informace z něj lze získat na požádání.

Nedostatek místa – na naplnění velkého knižního skladu upozorňoval ředitel knihovny již v r. 1927 – vedl v r. 1946 k rozhodnutí přemístit sbírku novin a časopisů mimo vlastní budovu NM, a to do budovy bývalého Místodržitelského letohrádku v pražské Stromovce. Toto oddělení Knihovny NM spravuje nejúplnější sbírku novin a časopisů vycházejících na území Čech a Moravy od r. 1719 do současnosti. Knihovna NM má stále právo plného povinného výtisku pro periodika vycházející na území ČR. Pro léta 1918–1992 (s válečnou mezerou 1939–1944) zahrnuje i periodika vydávaná na Slovensku, v letech 1919–1938 jsou zde zastoupena i periodika z oblasti Podkarpatské Rusi. Součástí sbírky jsou i časopisy místní, spolkové a podnikové. *Oddělení časopisů Knihovny NM* se podílí na řadě bibliografických projektů, za všechny jmenujme nedávno publikované „Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918: literatura a prameny, sbírky, bibliografie“ Jaromíra Kubíčka. Katalog sbírky je dosud pouze lístkový názvový, informace o fondu lze získat i telefonicky nebo elektronickou poštou.

Přicházíme k nejstarší a zároveň nejcennější části fondů knihovny. Je to jedinečná *sbírka rukopisů a starých tisků*. Pro rukopisy, z nichž některé náleží k nejvýznamnějším památkám české historie, je stále základní orientační pomůckou Soupis rukopisů NM F. M. Bartoše vydaný v letech 1926–27. Dlouho postrádaný rejstřík k tomuto dílu je v současnosti alespoň částečně nahrazen zpřístupněním Soupisu v systému Manuscriptorium (<http://www.memoria.cz/engine/manuscriptorium>), na doplňcích Soupisu se intenzivně pracuje. Sběrka dnes obsahuje více než 6 000 položek převážně středověkých, ale i mladších rukopisů. Mezi novodobými rukopisy jsou významné například filologické rukopisy F. Dobrovského, V. Hanky a P. J. Šafaříka.

Staré tisky, tj. tištěné publikace vydané od počátku knihtisku do r. 1800, jsou dalším rozsáhlým fondem Knihovny NM. Tisky jsou evidovány v monumentálním díle Z. V. Tobolky a F. Horáka Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Digitální podoba tohoto díla Knihopis Digital (<http://felix.ics.cas.cz/>) nese název České prvotisky a staré tisky (1476–1800) on-line, slovenské záznamy však obsahuje. Jednotlivé části sbírky starých tisků jsou zpracovány v lístkovém katalogu, který je přístupný v pracovním správce sbírky.

Posledním z fondů knihovny NM, na který je třeba upozornit v souvislosti se Slovenskem, je rozsáhlá (největší v ČR) *sbírka kramářských tisků*. Obsahuje mimo jiné řadu tisků jazykově slovenských nebo na Slovensku tištěných. Některé kramářské písně se týkají historických i fiktivních událostí na území dnešního Slovenska. Sběrka zahrnuje tisky od 16.

do začátku 20. století. Její badatelská přístupnost je zajištěna bohatě strukturovaným systémem lístkových katalogů.

Co závěrem?

Knižní fondy Knihovny Národního muzea jsou nevyčerpatelným pokladem pro bibliografické, knihovědné i historické badatele. Pokud je v současnosti tento poklad ještě ne zcela snadno dostupný, nesnižuje to jeho hodnotu. Pracovníci knihovny se snaží soustavně zlepšovat přístup ke knižním fondům a sbírkám s využitím možností grantových projektů a programů. Snažíme se navázat spolupráci s odbornými pracovišti a zejména s příslušnými katedrami vysokých škol, pro jejichž studenty můžeme zajistit zajímavé a oboustranně užitečné praxe. Knižní i sbírkové fondy Knihovny NM poskytují také nepřehledné možnosti pro témata kvalifikačních (bakalářských, diplomových i dizertačních) prací. Ke spolupráci zveme všechny, kteří se o fondy knihovny zajímají a chtějí se podílet na jejich širším otevření pro odbornou veřejnost.

DĚJINY ČESKO-SLOVENSKA V BIBLIOGRAFIÍCH

Věra Břeňová

Vážení přítomní,

jsm potěšena, že po mnoha letech se mohu opět zúčastnit setkání s profesionály, kteří vědí, že bibliografie je jeden ze základních sekundárních pramenů pro rozvíjení vzdělanosti, vědních oborů, znalostí vlasti-vědných a dalších.

Bylo mi zadáno téma bibliografie v česko-slovenských ročenkách. Dovolte mi, abych mohla pohovořit o soupisech k česko-slovenským dějinám v širším záběru.

Nejprve k vydávání česko-slovenských historických ročenek. Iniciátorem pro prezentaci výsledků výzkumné činnosti v oblasti česko-slovenských vztahů byla Slovensko-česká / česko-slovenská komisia historikov, která vznikla v roce 1994 následně po rozdělení Československa. Datem 1. 1. 1993 skončilo 75leté soužití Čechů a Slováků a začala partnerská koexistence. Tento akt znamenal pro historiky novou éru výzkumů v obou nástupnických státech, jejichž dějiny se celá staletí proplétala v rovině státoprávní, politické, sociální, hospodářské a personální.

Česko-slovenskou historickou ročenku vydává od roku 1996 Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. Předsedové obou komisí, prof. Vilém Prečan a dr. Ivan Kamenec, v úvodu zdůraznili, že ročenka má prezentovat výzkum dějin česko-slovenských vztahů, tj. kritickou analýzu a reflexi vztahů, které vždy oscillovaly mezi vzájemností a konfliktem. Proto jsou publikovány v jednotlivých ročenkách stěžejní příspěvky z konferencí, které řeší společná témata. Např. Obnova společného státu Čechů a Slováků v r. 1945 (Brno 1995), Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1939 (Prešov 1997), Češi a Slováci 1948–1967 (Brno 1997), Židia v Československu 1918–1945 (Nitra 2001), Maďari v Československu a česko-slovenské vztahy (Košice 2002), Rozdělení Československa 1992: příčiny a důsledky pro současnou Evropu (Praha 2002), Česko-slovenské příhraničí: etnická a ekonomická dynamika (Opava 2003) atd.

Pravidelně jsou zařazovány materiály z libereckých seminářů k česko-slovenským vztahům, určených učitelům dějepisu a občanské výuky, historikům a archivářům (v poslední ročence za rok 2005 jsou uveřejněny příspěvky z 15. semináře ze srpna 2005, který byl věnován tématu Češi a Slováci v počáteční fázi komunistické totality).

Ročenka plní také funkci informativní, zejména v recenzích a bibliografiích. Čtyři dosud zpracované bibliografie mapovaly vzájemné kontakty České a Slovenské republiky buď osobností autora nebo tématem:

- ↳ 1996 Slovacika v edicích na území ČR : výběrová bibliografie za léta 1990–1995/6 (Zprac. V. Horčáková – K. Rexová),
- ↳ 1998 Bohemika v historiografii na území SR : výběrová bibliografie za roky 1990–1997 (Zprac. Alžbeta Sedliaková),
- ↳ 2001 Slovacika v historiografii na území ČR : výběrová bibliografie za léta 1996–2000 (Zprac. V. Horčáková – K. Rexová),
- ↳ 2003 Bohemika v historiografii na území SR : výběrová bibliografie za roky 1998–2002 (Zprac. A. Sedliaková).

V poslední ročence za rok 2005 je soupis pod názvem Český, slovenský a československý exil po 2. světové válce (Zprac. V. Břeňová), který je doplňkem materiálů ze semináře věnovaném stavu a úkolům výzkumu exilu od roku 1945 (Martin 2005). Soubor 1 659 bibliografických záznamů monografií, sborníků a článků doplňuje rejstřík autorský, osob s biografickými údaji, geografický – mapuje zemi nebo země, kde Češi a Slováci působili, rejstřík konferencí, které byly věnovány exilu/emigraci a zprávám o nich.

Ráda bych se v souvislosti s podobnou tematikou zmínila o dvou retrospektivních bibliografiích: *Minulost a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970–1989* / Zprac. Jan Vlček, Vendula Vaňková, Jiří Novotný. Praha, 1993 a *Knihy českých a slovenských autorů vydané v zahraničí v letech 1948–1978 : Exil* / Zprac. Ludmila Šeflová. Praha, 1993. – V současné době pí Šeflová připravuje do tisku pokračování, tj. období 1979–1989.

Na bibliografiích v česko-slovenských ročenkách se hlavně podílejí dvě bibliografická pracoviště – Historického ústavu AV ČR v Praze a Historického ústavu SAV v Bratislavě. Na obou se zpracovávají dějiny Českých zemí a Slovenska v celé chronologické šíři, tedy od pravěku do současnosti. Do roku 1990 byla společně vydávána jedna pod názvem *Bibliografie dějin Československa*. Po rozdělení Československa vycházejí paralelně dvě bibliografie, které podávají přehled o publikacích a článcích vydané v uvedeném roce.

Historický ústav AV ČR vydal poslední *Bibliografii dějin českých zemí* za rok 1998 – vydaná v r. 2004 (Zprac. V. Horčáková a K. Rexová). Slovensko je v ní zastoupeno jednak v chronologické části, jednak v oddíle Světové dějiny pod Dějinami jednotlivých států.

Slovenská bibliografie vychází vždy ve 4. čísle Historického časopisu pod názvem *Historiografia na Slovensku*. Její sestavovatelkou je A. Sedliaková a v HČ, roč. 53 (2005) vyšla za rok 2003.

Obě akademické instituce spolupracují také s Herder-Institutem v Marburgu. Výsledkem této spolupráce jsou dosud tři vydané soupisy: *Bibliographie zur Geschichte der Böhmischen Länder und der Slowakei* (1994 vydán r. 1997, 1995 vydán r. 2002, 1996 vydán r. 2004). Jsou to

objemné bibliografie – zahrnují 5 000 – 6 000 záznamů, které se snaží o komplexní přehled dějin tohoto regionu. Chronologické a tematické členění je doplněno o autorský, biografický, geografický a věcný rejstřík v německém, českém a slovenském jazyce. Bohužel náročnost tohoto projektu se projevuje ve zpoždování jejich vydávání.

U příležitosti světových kongresů historických věd, které se organizují 1 × za pět let (18. kongres v Montrealu 1995, 19. kongres v Oslo 2000 a 20. kongres v Sydney 2005), byly vydány výběrové bibliografie, které měly prezentovat výsledky historického bádání v České a Slovenské republice:

- ↳ Historický ústav AV ČR vydal *Select Bibliography on Czech History 1990–1999* : Books and Articles / Compil. by V. Horčáková – K. Rexová. Praha, 2000 a *Select Bibliography on Czech History 2000–2004* : Books and Articles / Compil. by V. Horčáková a K. Rexová. Praha, 2005.

Obě obsahují 2 000 – 2 500 prací českých historiků publikovaných v zahraničí. Jsou opatřeny rejstříkem autorským, názvovým, biografickým, seznamem excerpovaných časopisů a sborníků a seznamem zkratk. Poslední soupis má ještě CD-ROM.

- ↳ Historický ústav SAV vydal výběrovou bibliografii pod názvem *Historiografia na Slovensku 1990–1994* = *Historiography in Slovakia 1990–1994* / Zost. A. Sedliaková. Bratislava, 1995, a *Slovenská historiografia 1995–1999* = *Slovak Historiography 1995–1999* / Zost. A. Sedliaková. Bratislava, 2000.

Obsahují 1 500 – 2 500 bibliografických záznamů a mají, kromě obligátních rejstříků, ještě rejstřík geografický a věcný.

- ↳ Ústav pro soudobé dějiny AV ČR vydal *Czech and Czechoslovak History, 1918–1999* : A Bibliography of Select Monographs, Volumes of Essays, and Articles Published from 1990 to 1999 / Compil. and ed. by V. Břeňová and S. Rohlíková. Praha, 2000 a *Czech and Czechoslovak History, 1918–2004* : A Bibliography of Select Monographs, Volumes of Essays, and Articles Published from 2000 to 2004 / Compil. and ed. by V. Břeňová a S. Rohlíková. Praha, 2005.

Obě obsahují kolem 5 000 bibliografických záznamů prací českých historiků publikovaných doma a v cizině. Pro lepší orientaci zahraničních uživatelů mají rejstřík názvů jak v češtině, tak rejstřík přeložených názvů. Je přiložen i CD-ROM.

Listopadové politické a společenské změny 1989 otevřely nové pole pro historiky, zajímající se o 20. století, které bylo nejvíce postiženo účelovou interpretací historických událostí. Bylo a je třeba kritické analýzy jednotlivých událostí a období, jejich objektivní posouzení bez ideologie. Proto byl v roce 1990 zřízen Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. První ředitel

ÚSD prof. Vilém Prečan si uvědomoval informační důležitost literatury k období od roku 1918, a to v první polistopadové etapě především absencí informací o zahraničních publikacích. Proto hned od 1. čísla 1. ročníku časopisu *Soudobé dějiny* v r. 1993 každé číslo přinášelo bibliografický soupis domácí, ale především zahraniční produkce k československým soudobým dějinám; slovenská historická produkce byla samozřejmě soustavně sledována, např. v SD 7/3 (2000) jsou články z let 1996–2000. Publikování v Soudobých dějinách skončilo 9. ročníkem 2002 z finančních důvodů. Od roku 2003 je báze článků z českých a zahraničních časopisů a sborníků vystavena na webových stránkách ÚSD s vyhledávacím systémem Retrieval Ware: <http://www.usd.cas.cz>, která je 2× ročně aktualizovaná.

Soudobé dějiny se začaly konstituovat jako nový obor, protože na úseku dějin 20. století byl tlak komunistické politiky a ideologie nejsilnější. Nastal dynamický publikační rozvoj, vycházely i historické studie autorů, kteří nesměli dříve publikovat nebo publikovali v zahraničí. S tímto boomem souvisela i potřeba vydávat bibliografické soupisy. Díky grantům AV ČR bylo v ÚSD vybudováno bibliografické pracoviště, kde se zpětně (od 1990) začaly bibliograficky zpracovávat články z domácích a zahraničních odborných časopisů a sborníků; monografie a sborníky se od vzniku ústavu zpracovávaly v knihovně a jejich záznamy se posílaly do souborného katalogu Knihovny AV ČR.

Celkem byly vydány tři kumulativní bibliografie zahrnující knihy, sborníky a články vydané v období 1990–2004: *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1995* : výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1990–1995. Sv. 1–2 / Zprac. V. Břeňová, S. Rohlíková, O. Tůma. Praha, 1997. Zahrnuje 8 003 bibliogr. záznamů; *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1999* : výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1996–1999 a doplňky za roky 1990–1995. Sv. 1–2 / Zprac. V. Břeňová, S. Rohlíková ve spolupř. s O. Tůmou. Praha, 1999. Zahrnuje 7 912 záznamů; *Bibliografie českých/československých dějin 1918–2004* : výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 2000–2004 a doplňky za roky 1996–1999. Sv. 1–3 + CD-ROM / Zprac. V. Břeňová a S. Rohlíková. Praha, 2005. Zahrnuje 16 430 záznamů.

Dovolu, abych Vás s koncepcí této speciální oborové bibliografie seznámila. Nejen proto, že je to „moje dítě“, ale že se výrazně přesouvá zájem historické obce k 20. a 21. století, jak bylo také několikrát konstatováno na letošním sjezdu historiků. Soudobé dějiny jsou chápány interdisciplinárně: objektem výzkumu není jen historiografie, ale politické, hospodářské, sociální, právní dějiny, filosofie, demografie, kulturní dějiny apod.

V ÚSD byl vytvořen jak tezaurus, tak věcné třídění pro bibliografii. Třídící schéma člení záznamy, vedle obecných problémů historiografie, primárních pramenů apod., do chronologické a tematické části. Tituly

k česko-slovenským vztahům jsou obsaženy hlavně v chronologických skupinách; větší časové úseky dějin Slovenska (do rozdělení) a česko-slovenské vztahy jsou v samostatné skupině V. C.

Bibliografie má bohemikální charakter, tj. zahrnuje práce českých historiků vydané v ČR a v cizině, ale i práce zahraničních historiků publikované u nás – proto je také v soupise mnoho prací slovenských autorů. Zpracovatelky se snažily jak o zpracování dalších typů dokumentů – postupně zahrnuty recenze a polemiky, tak o zdokonalování pomocného vyhledávacího aparátu. Škála rejstříků byla postupně rozšířena o rejstřík geografický, věcný a rejstřík akcí.

Myslím, že 15 let oboru soudobých dějin je slušně zdokumentováno. Soupisy neslouží jen ke studijním a informativním účelům, ale stávají se i předmětem polemik. Jednou z posledních byla např. debata o ustavení či neustavení Ústavu paměti národa. Debatující dokládali existenci takového ústavu počtem bibliografických záznamů na téma dokumenty – Státní bezpečnost.

Byla jsem potěšena pozváním na kolokvium nejen pro setkání se známými zanícenými bibliografy, ale také, abych se seznámila s Vašimi zkušenostmi při bibliografické práci, event. požádala o radu. Dosud jsme zpracovávaly knihy a články v systému CDS/ISIS. Víím, že je překonán dokonalejšími systémy, nicméně např. ALEPH, ve kterém začíná knihovna zpracovávat své fondy – důvodem je účast v souborném katalogu AV ČR – je čistě katalogizační systém a není vhodný pro tvorbu bibliografických soupisů. Protože programy pro zpracování článků a bibliografické výstupy mám v ISIS, musím vyřešit problém kontinuity bibliografické a rešeršní činnosti, aby byla zachována kvalita dosavadních informačních služeb, zejména tvorba bibliografií a rešerší z více druhů dokumentů (knihy, sborníky, články, periodika).

O česko-slovenské spolupráci se hovořilo i na letošním zářijovém sjezdu historiků. PhDr. Dušan Kováč a prof. Jan Rychlík přednášeli na téma *Zahraniční reflexe dějin českých zemí a Česko-slovenské vztahy v zrcadle slovenské historiografie*. V poslední době historici akcentují období 1945–1948, 50. léta, industrializaci, rozvoj federace ad. Dějiny česko-slovenských vztahů, jak oba konstatovali, byly deformovány, proto je výzkum v této oblasti jak ve vědeckých ústavech, tak na univerzitách velmi důležitý, stejně tak publikační platforma a setkávání na konferencích, jako je například tato.

ZPRÁVY O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN

ZPRÁVA O ČINNOSTI SDRUŽENÍ KNIHOVEN ZA ROK 2006

Jaromír Kubiček

Rok 2006 lze pokládat v aktivitách SDRUK za úspěšný, když se postupně naplňoval akcemi organizovanými Radou SDRUK i jednotlivými sekcemi. Jednání Rady se uskutečnila 14. února 2006 v Olomouci, 22. června 2006 v Lánech, 5. září 2006 v Liberci a 20. listopadu 2006 v Karlových Varech, kde se 21. listopadu konala valná hromada.

Rada SDRUK jednala o přípravě koncepčních materiálů a připravovala společné aktivity, jak je uvedeno v zápisech z jejího jednání, vystavovaných průběžně na <http://www.sdruk.cz>. Odborné akce byly předmětem jednání sekcí a jsou uvedeny v samostatných zprávách.

Z jednotlivých aktivit:

Konference, semináře

Knihovny současnosti 2006

14. konference byla uspořádána ve dnech 12.–14. září 2006 a do programu byly zařazeny bloky, které reagovaly na aktuální odborné dění v naší profesi. Úvodní jednání pléna bylo věnováno službám knihoven pod názvem Knihovny na cestě (sborník přetiskl tři příspěvky ze šesti přednesených, z nichž největší úspěch sklídil svým projevem o potřebě změn v knihovnách Tomáš Řehák), připravila jej Jaroslava Štěrbová. Odborné sekce byly stanoveny tři – *Veřejná knihovna – služba (ne)známá* (připravila Libuše Nivnická, moderovala Zlata Houšková), *Internet pomáhá knihovnám* (moderoval Aleš Brožek), *Specializované knihovny* (moderovaly Radka Římanová a Štěpánka Žizková). Třetí den v plénu byl věnován holandským knihovnám, když v pěti referátech vystoupili kolegové z Nizozemí, kromě úvodního českého referátu o službách knihoven v obraze novely autorského zákona. V závěrečném hodnocení Zlaty Houškové vyznělo, že šlo o jednu z dosud nejzajímavějších konferencí, které se účastnilo 320 knihovníků a 18 vystavujících firem. SDRUK uhradil náklady pobytu čtyř knihovníků z Holandska, organizačně jejich pobyt zajišťovala Jarmila Burgetová.

Konferenci organizačně zajišťovaly MZK v Brně a SVK v Hradci Králové. Předáno bylo pět medailí Z. V. Tobolky.

Elektronické informační zdroje

Seminář uspořádaný 14. června 2006 za účasti 85 knihovníků v Knihovně Národního muzea v Praze se třemi aktuálními referáty M. Bar-toška, J. Míky a T. Kubička o stavu a využívání elektronickýchází dat u nás.

Kolokvium slovenských, českých a moravských bibliografií, konference starotiskařů, akviziční semináře jsou uvedeny ve zprávách sekci.

Knižní veletrhy

- ↳ *Svět knihy, Praha 4.–7. května 2006*
- ↳ *Odborná kniha, Hradec Králové 6. dubna 2006*
- ↳ *Polabský knižní veletrh, Lysá nad Labem 5.–8. září 2006*
- ↳ *Svět knihy Brno, 10.–12. listopadu 2006*

Knižní veletrhy se pořádaly za finanční spoluúčasti SDRUK a organizačního podílu místní krajské vědecké knihovny, členské knihovny mohly nabídnout knihy k prodeji do společného stánku SDRUK.

Zahraniční exkurze

Německé knihovny

Odborný zájezd do Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitäts Bibliothek Dresden a Stadtbibliothek Chemnitz spojený s návštěvou lipského veletrhu včetně jeho zahájení. Účastnilo se 40 knihovníků ve dnech 14.–16. března 2006.

Knihovny ve Skotsku

Studijní cesty Rady SDRUK ve dnech 20.–24. května 2006 se účastnilo devět ředitelů, kteří ocenili odborný program a péči ze strany skotských kolegů.

Publikační činnost

Knihovny současnosti 2006 je sborníkem 50 příspěvků přednesených na konferenci, vyšel za přispění z projektu MK Knihovna XXI. století. 467 stran činí z něj dosud nejobsáhlejší sborník.

Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2005 je sborníkem olomoucké konference starotiskařů, který přetiskl 18 příspěvků.

Sdružení knihoven České republiky rok 2006 je organizační ročenkou, která přetiskla 14 referátů z kolokvia českých, moravských a slovenských bibliografií.

Časopisy České republiky 1919–1945 je třísvazkovou bibliografií vydanou v edici Česká retrospektivní bibliografie (CERBI C2).

Účetní vypořádání za rok 2006

Počáteční zůstatek	470 607,92 Kč
Příjmy	803 798,15 Kč
za publikace	39 541,71 Kč
dotace z programu Knihovna 21. století	21 000,00 Kč
konference	488 245,00 Kč
zahraniční cesty	215 440,00 Kč
členské příspěvky	39 000,00 Kč
úroky	571,44 Kč
Výdaje	741 756,27 Kč
za publikace	50 242,20 Kč
konference	493 304,50 Kč
zahraniční cesty	187 677,50 Kč
bankovní poplatky	4 532,07 Kč
vedení účetnictví	6 000,00 Kč
Konečný zůstatek	532 649,80 Kč

SEKCE PRO BIBLIOGRAFIÍ

Jiřina Bínová Kádnerová

Rok 2006 je již 10. rokem činnosti sekce pro bibliografii, je rokem výročním.

Bylo to již v tomto roce vzpomenuo, totiž v příspěvku na Kolokviu bibliografií v Trenčíně a mj. i soupisem publikovaných dokumentů k této činnosti, který pořídila kolegyně Svobodová.

Jaký byl letošní rok – počet členů se nezměnil, i když v podstatě klesl o jednoho, protože Polabské muzeum v Poděbradech neprodloužilo svoje členství po úmrtí své paní knihovnice Kláry Prchalové, která byla tím, kdo dal impuls k tomu, aby se muzeum stalo členem.

V tomto roce se konalo již 18. zasedání sekce pro bibliografii a uskutečnilo se ve dnech 11.–12. dubna 2006 v Krajské vědecké knihovně v Liberci.

Přítomni byli zástupci většiny krajských knihoven – jmenovitě Českých Budějovic, Hradce Králové, Kladna, Liberce, Olomouce, Ostravy, Pardubic, Plzně, Ústí nad Labem a Zlína, Moravské zemské knihovny v Brně, Národní knihovny ČR, Knihovny Národního muzea v Praze, Národní pedagogické knihovny Komenského, Knihovny Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Lze konstatovat, že chyběly pouze krajské knihovny v Havlíčkově Brodě a Karlových Var a Knihovna Divadelního ústavu v Praze – všichni byli řádně omluveni.

Samostatným bodem – jako ostatně vždy – byl **Stav rozpracovanosti CERBI, o kterém informoval** doc. Kubíček.

Bibliografie novin a časopisů vydávaných na území České republiky ve 20. století je vydávána ve dvou řadách: Řada 1 Noviny, Řada 2 Časopisy. Dosud byl tiskem vydán Díl 2 Řady 1 Noviny České republiky 1919–1945 (dva svazky). Podařilo se získat finance na vydávání (grant) včetně financí na pokračování Řady Noviny (bude vydáno v roce 2008).

Rukopis Dílu 2 Řady 2 Časopisy České republiky 1919–1945 dokončen, připravuje se do tisku. Je předpoklad, že s vrocením 2006 a 2007 vyjdou čtyři svazky (tři svazky bibliografický soupis, jeden svazek rejstříky – místní, jmenný, věcný a chronologický, přehled bibliografických periodik). Zatím připraven soupis do písmene K (celkem 600 stran). Cca 25 % uvedených titulů periodik nebylo v žádné instituci nalezeno, není uchováno.

Pro další díl Noviny jsou využívány databáze vystavené na www některých knihoven (SVK Hradec Králové, SVK Kladno).

Doc. Kubíček mj. upozornil na rozdíl mezi databází a bibliografií (předností databáze je možnost trvalého doplňování), přesto bylo rozhodnuto bibliografický soupis vydávat tiskem. V této souvislosti upozorněno na

mimobřádný bibliografický soupis Bibliografie českých – československých dějin 1918–2004. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 2000–2004 a doplňky za roky 1996–1999 vydaný Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR (ved. aut. kolektivu dr. Věra Břeňová).

Stěžejním bodem jarního libereckého zasedání byla příprava **Kolokvia českých, moravských a slovenských bibliografií ve dnech 1.–3. října 2006. Místem konání v roce 2006 bude Trenčín**, pořadatelem Bibliografický ústav Národní knihovnice Martin a Krajská knihovna.

Tradiční setkání českých, moravských a slovenských bibliografií v roce 2006 pořádá slovenská strana. Bylo navrženo, že ústředním tématem budou Vztahy spolupráce na poli českého, moravského a slovenského knihovnictví a významné osobnosti českého, moravského a slovenského knihovnictví v průběhu staletí. Předpokládají se příspěvky o stěžejních osobnostech knihovnictví, pro knihovny ČR jsou to takové osobnosti jako Jaroslav Drtina, Bohuslav Koutník, Jiří Mahen, Z. V. Tobolka a L. J. Živný.

Účastníci zasedání v Liberci přislíbili příspěvky a totiž: Jiří Mahen (Marie Nádvorníková), J. L. Živný (Ivana Novotná, SVK Hradec Králové), Z. V. Tobolka (Václav Kříček, KVK Liberec), Jiří Cejpek (doc. Jaromír Kubíček, MZK Brno), Spolupráce českých, moravských a slovenských bibliografií od konce 60. let 20. století (pracovní název, Jiřina Bínová, SVK Kladno), Historie vztahů Knihovny Národního muzea v Praze (pracovní název, Marie Šírová, KNM Praha).

Nezdařilo se najít autory pro příspěvky o Jaroslavu Drtinovi a Bohuslavu Koutníkovi ani dodatečně.

Jedním z pravidelných bodů je informace přítomných knihoven **o Bibliografických bázích budovaných a využívaných v knihovnách**, v tomto případě v knihovnách, které se účastnily zasedání. Téma bylo pojato široce a bylo zřejmé, že praxe knihoven je naprosto rozdílná.

Dalším z pravidelných bodů je informace Co vyšlo bibliografického v knihovnách a připravované bibliografické tituly.

Bibliografická vydavatelská činnost knihoven – členů sekce pro bibliografii v roce 2005 byla v obdobném stavu jako v letech předcházejících. Dle rešerše zpracované z fondu SVK Kladno bylo zjištěno:

- ↳ Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje v Plzni – tři tituly (vydáno šest titulů, tři ve fondu SVK Kladno nejsou)
- ↳ Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě – jeden titul
- ↳ Vědecká knihovna Olomouc – jeden titul

Zpracováním rešerše (zadán výraz bibliografie ve všech polích + rok vydání 2005) byl v fondu SVK Kladno zjištěno 451 záznamů, z toho osm samostatných bibliografických titulů. Zadáním stejných parametrů v katalogu KVK Liberec bylo nalezeno 120 záznamů. (Obě knihovny pracují v systému aRL.)

Součástí zasedání byla **prohlídka Vědecké knihovny v Liberci** a seznámení s jejími službami a exkurze do Severočeského muzea v Liberci s přednáškou o úloze muzeí a knihoven při zachování paměti místa a regionu.

Připravované Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů 2006 se uskutečnilo **1.–3. října 2006 v Trenčíně** a konalo se v zasedací místnosti Krajského úřadu Trenčianského samosprávného kraja.

Ve svém úvodním pozdravu předseda Trenčianského samosprávného kraja Pavol Sedláček vyzdvihl úlohu knihoven a bibliografie jako místa a prostředku uchování národního kulturního dědictví a vědomí.

Jednání po všechny dny řídila dr. Anna Kucianová, omluvila nepřítomného doc. Kovačku, který se účastnil pouze poslední den, a omluvila rovněž Mgr. Strónerovou, hlavní bibliografku trenčianské knihovny, která kolokvium připravila. V té době byla těžce nemocná, mám bohužel smutnou zprávu, že paní Mgr. Strónerová chorobě podlehla.

Program byl – jako ostatně vždy – velmi bohatý, celkem jsme vyslechli 19 zajímavých příspěvků jednotlivých logických bloků, které uveřejňuje tento sborník.

V závěru vystoupil **doc. Dr. Miloš Kovačka** se svým příspěvkem o **Michalu Potemrovi** a jeho významu v **dějínách slovenské bibliografie**. Neváhal ho označit za odpůrce automatizace knihovnictví a bibliografie, který na protest odmítl zveřejnit svoje práce a ty zůstaly dodnes v rukopisech. Jeho bibliografie zůstaly dosud nevydané, nepřál si to. Byla nalezena korektura jeho základních prací, pokud se najdou další, budou postupně dodatečně vydány. Jsou základním klíčem ke vztahům česko-slovenským po roce 1918.

Dr. Jozef Šelepec nás seznámil s **Ruskými emigrantskými knihovníky působícími v Československu**. Mnoho ruských a ukrajinských knihovníků, kteří v době 1. republiky působili na Slovensku a vydávali svoje práce ve spolupráci s českými knihovníky (Tobolka, Živný). Většina východoslovenských knihovníků hledala působiště v Čechách.

Kolokvium – jak se stalo již tradicí – uzavřeli doc. Kovačka a doc. Kubíček. Oba vyzdvihli význam příspěvků pro další spolupráci a doc. Kubíček pozval přítomné na další ročník kolokvia na podzim 2007 do Strážnice.

Kromě jednacího programu se účastníci seznámili s Trenčianským hradem a po oba večery se sešli na přátelském posezení doplněném přednesem a hudbou v provedení herců místního divadla. Renesanční báseň o významu znaku města Trenčína přednesl Ivo Veliký, předseda Společnosti bratří Čapků na Slovensku.

SEKCE PRO REGIONÁLNÍ FUNKCE

Jaroslav Vyčichlo

Sekce SDRUK pro RF uskutečnila v r. 2006 jediné zasedání, a to dne 31. 5. 2006¹.

Pracovní jednání se uskutečnilo v zasedací místnosti Národní knihovny v Praze za účasti zástupců krajských knihoven. Jednání zahájil a vedl PhDr. V. Richter spolu s PhDr. J. Vyčichlem. Úvodní slovo pronesl ředitel Národní knihovny Mgr. Vlastimil Ježek. Na programu byly výsledky **Regionálních funkcí v roce 2005: výroční zpráva, přednesená Mgr. Zemánkovou**. Prezentace je vystavena na webu NK ČR v sekci Regionální funkce knihoven.² Ta v některých ukazatelích porovnávala výsledky s předchozím rokem. Obecně lze konstatovat, že výkony v rámci RF celostátně rostou. Celková suma vynaložená v roce 2004 na nákup knihovního fondu činila 257 165 000 Kč, v roce 2005 pak 294 341 000 Kč. Trend celkové dotace byl tedy rovněž stoupající.

V dalším jednání informovali vedoucí metodici krajských knihoven o výkonu a financování RF v jednotlivých krajích v roce 2006. Je možné konstatovat, že ve většině krajů byla dotace zvýšena v souladu s postupující inflací, případně o částku, kterou byl kraj schopen a ochoten uvolnit pro tento účel. Ve dvou případech, v Ústeckém kraji a v Libereckém kraji, byla naopak snížena. Podrobnější hodnocení je zřejmé ze zápisu.

Organizace regionálních funkcí v jednotlivých krajích se ve srovnání s předchozími léty stabilizovala, pokud jde o pravidelný výkon těchto funkcí. Avšak diverzifikovala se z hlediska skutečného výkonu RF v každém z krajů.

Kraje se staly poskytovateli dotace na výkon RF. V roce 2006 poskytly dotaci podruhé od svého vzniku. Cítí se být odpovědné za posouzení potřeby takové dotace i za způsob jejího poskytnutí a kontroly užití. Z ne zcela jednotných názorů na funkci RF vyplývá různá výše i různá úprava způsobu poskytování dotace a také ne zcela jednotná praxe výkonu RF v jednotlivých krajích. Určitý, poměrně pevný svorník v pohledu na smysl, potřebnost a podobu RF, zejména na standardy výkonu RF, tvoří **Metodický pokyn Ministerstva kultury k zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky**.

---

¹ Podrobný zápis z jednání sekce je dostupný na:

http://www.sdruk.cz/zapisy/zapis_sekce_region_31_5_2006.htm nebo http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=02_Odb/RegFceZap1006.htm

² Dostupné na: http://knihovnam.nkp.cz/docs/RegFceVyrocní_2005.pdf

Z těchto důvodů sekce SDRUK pro RF došla k závěru, že RF ve všech krajích jsou s různou intenzitou uskutečňovány, nehrozí jejich zastavení, ale v jednotlivých krajích se objevují snahy o redukcii financování a z nich plynoucí nebezpečí potenciálního snížení objemu výkonů regionálních funkcí. Jako příklad lze uvést Plzeňský kraj v roce 2005 a kraj liberecký a ústecký v roce 2006. Ve Středočeském kraji došlo od roku 2006 k podstatným změnám organizace a financování regionálních funkcí, významné změny se připravují i v Pardubickém kraji. Zatím však ve srovnání let 2004 a 2005 k poklesu výkonů díky pověřeným knihovnám nedošlo. Knihovnický institut NK ČR a sekce SDRUK by měly sledovat dopady změn a podporovat vzájemnou výměnu zkušeností. Pokud nedojde k ohrožení výkonu RF z jakéhokoli důvodu, pomínul důvod pro pořádání většího počtu porad sekce SDRUK pro RF. V sekci bylo dohodnuto, že postačí jedna, maximálně dvě porady do roka ke koordinaci vykazování výkonů RF, sjednocení názoru na data, uváděná ve výkazu KULT 12 01, k shrnutí výsledků běžného roku, k informování vedoucích metodiků krajských knihoven a ke vzájemnému informování o průběhu RF v jednotlivých krajích.

Dohodnuta je delší doba spolupráce s Knihovnickým institutem NK ČR, který je, stejně jako krajské knihovny v regionu, pověřen ze zákona praktickým výkonem koordinace RF v celostátním měřítku. Z činnosti sekce dále vyplynula potřeba svolávat pravidelně v delších časových intervalech seminář vedoucích pověřených knihoven a pracovníků metodických oddělení krajských knihoven. Takový seminář byl naposledy svolán do Pardubic 1. a 2. listopadu 2005. Uspořádání příštího semináře tohoto typu je uvažováno na počátek roku 2007 opět do Pardubic.

V dalším jednání byly zástupci NIPOS (dr. Radová a dr. Lindnerová) zhodnoceny práce na shromažďování statistických dat za rok 2005. NIPOS obdržel 5 913 statistických výkazů od knihoven. Poděkování za spolupráci patří zejména pověřeným knihovnám. Dr. Lindnerová apelovala na evidenci případných nově pověřených knihoven u NIPOS. Počty obsluhované populace v zaslané statistice neodpovídaly realitě.

Výkaz pro rok 2006 bude beze změny. Pro rok 2007 přijaty některé návrhy na změnu statistického výkazu: zaveden nový řádek virtuální návštěvy, evidenční číslo knihovny, odstraněna byla položka grafických dokumentů, položka konzultace, položka pobočky, omezeno vykazování služeb MVS, zjednodušena hlavička, rozšířena kolonka vzdělávacích akcí.

Ing. Macháček ve své prezentaci Vyhodnocení standardů VKIS představil nově vytvořenou aplikaci pro srovnávání standardů. Zdrojem dat bude statistický výkaz KULT.

Dr. Richter ve své prezentaci seznámil se stavem Projektu internetizace knihoven a číselnými ukazateli. Od 1. 6. 2006 se zvýší kapacita připojení na 2 Mbit/s a přípojku bude moci využít i provozovatel knihovny.

O spolupráci knihoven pověřených regionálními funkcemi se souborným katalogem ČR hovořila dr. Svobodová. Metodický pokyn pro výkon RF, který obsahuje atest pověřené knihovny, doporučuje, aby každá pověřená knihovna odesílala záznamy do Souborného katalogu ČR. Snahou Souborného katalogu je vytvoření účinného nástroje pro vyhledávání dokumentů pro uživatele. Dr. Svobodová nabídla možnosti školení pro pověřené knihovny v jednotlivých krajích.

Proběhla informace o zpřístupnění formuláře na aktualizaci kontaktních údajů v Adresáři knihoven na webu NK ČR a knihovny obdrží e-mailem heslo pro vstup. Jednotlivé krajské knihovny budou o možnostech školení a spolupráce informovat své pověřené knihovny.

Na základě konstatování na poradě ředitelů KK v Olomouci dne 14. 2. 2006, že samospráva není informována o smyslu RF, byl navržen dopis pro starosty obcí, který podává základní charakteristiku výkonu regionálních funkcí. Dopis byl se zápisem z jednání sekce SDRUK pro RF distribuován do metodických oddělení KK a je k dispozici všem zúčastněným. Z dosavadní praxe vyplývá, že především v období po volbách do krajských a místních samospráv je nutné informovat zastupitelstva o poslání knihovny a jejich službách a o smyslu a obsahu regionálních funkcí ze strany krajských a pověřených knihoven.

V různém byly zhodnoceny trendy ve vzdělávání a konstatovalo se, že počty uspořádaných školících a vzdělávacích akcí i počty jejich účastníků klesají. Dochází zřejmě postupně k naplnění poptávky zejména v kursech ECDL. Na druhé straně by bylo potřebné rozšířit a zintenzivnit vzdělávání pracovníků knihoven v oblasti aktivního využívání elektronických informačních zdrojů ve službách, vyhledávání informací na internetu, tvorby webových prezentací a také při využívání dostupných elektronických informačních zdrojů při sdílení katalogizaci, akvizici a v dalších oblastech knihovnických činností.

Vedoucí metodici byli informováni o aktuálních změnách v legislativě, zejména v autorském zákoně, a o činnosti pracovní skupiny k měření kvality a výkonů knihoven.

Na závěr zprávy o činnosti Sekce SDRUK pro RF v r. 2006 je nutno připomenout, že NKÚ provedl kontrolu výkonu RF v osmi krajích (vždy v krajské a jedné až dvou pověřených knihovnách). Na základě informací ředitelů jednotlivých kontrolovaných knihoven, přednesených na poradě ředitelů KK v Liberci 6. 9. 2006, bylo v zápisech z kontrol uvedeno, že prostředky poskytnuté MK na výkon RF jsou vynakládány účelně a až na drobné chyby spíše účetního charakteru v souladu s danými pravidly.

SEKCE PRO HISTORICKÉ FONDY

Hana Študentová

Sekce SDRUK pro historické fondy v roce 2006 převzala po dohodě s Národní knihovnou ČR (NK) roli koordinátora pro pravidla zpracování historických fondů ve formátech MARC 21 a UNIMARC. První schůzka pracovní skupiny sekce SDRUK pro popis historických fondů se konala 20. června 2006 v Moravské zemské knihovně v Brně (MZK). Jednání se zúčastnilo 24 zástupců z 15 institucí spravujících historické fondy. Dr. Hejnová a dr. Uhlíř z NK zde objasnili, kam se ubírá katalogizace historických fondů v NK, především v souvislosti s dalším rozvojem Manuscriptoria, používaného v NK jako hlavní katalog historických fondů. NK přešla zcela na katalogizaci ve formátu MASTER a jejím cílem je mapování jednotlivých formátů a příprava dalších dokumentů pro digitalizaci, a to nejen středověkých rukopisů, které nyní tvoří hlavní náplň digitální knihovny Manuscriptoria.

NK podporuje vznik nové pracovní skupiny v rámci sekce SDRUK, protože si je vědoma přetrvávajících problémů popisu historických fondů. Oboustranně je vítána spolupráce obou odborných skupin. Na ustavujícím jednání pracovní skupiny pro historické fondy SDRUK byla shrnuta dosavadní práce skupiny pro katalogizaci při NK pod vedením dr. Kašparové, jejímž dlouhodobým předmětem zájmu bylo vytvoření pravidel pro tvorbu tzv. minimálního záznamu. Cílem sekce pro historické fondy SDRUK je také sjednocování katalogizační praxe v ČR. Diskuze se rozvinula ohledně potřeby souborného katalogu historických fondů, a to od podoby virtuálního katalogu nebo souborného katalogu fungujícího jako Manuscriptorium, příp. jako sekce v rámci stávajícího Souborného katalogu ČR.

Dr. Macháčová (VKOL) ve spolupráci s dr. J. Svobodovou (NK ČR) zpracovaly metodickou příručku pro katalogizaci starých tisků ve formátu MARC 21. Tato stručná rukověť pro katalogizaci starých tisků je vystavena na webových stránkách SDRUK.

Další příspěvky se týkaly možností získávání finančních prostředků z grantů, ať už na zpracování historických fondů, nebo na restaurování dokumentů. Setkání v Brně bylo úvodní, informativní a řada kolegů z dalších institucí projevila zájem se podílet na činnosti této pracovní skupiny. Dr. Bartl z NK touto cestou vyzval zúčastněné knihovny k využívání báze autorit NK a ke spolupráci na dodávání návrhů autorit v rámci katalogizace historických fondů s využitím pravidel AACR2.

Účast na nové pracovní skupině při SDRUK je volná. Aktualizovaný adresář členů pracovní skupiny zahrnuje elektronická konference „staré tisky“, fungující na adrese – staretisky@vkol.cz.

Další příležitost k setkání nabídla v loňském roce pravidelná konference Problematika historických a vzácných knižních fondů, uskutečněná tradičně v Olomouci, a to ve dnech 22. a 23. listopadu 2006. Ve dvou-denním programu za účasti více než 70 historiků, knihovníků a archivářů zaznělo 22 příspěvků. Přednesené referáty včetně předchozích ročníků konference, a to až do roku 1998, jsou vystaveny v elektronické podobě na webových stránkách VKOL na <http://www.vkol.cz/>. K dispozici je nyní také tištěný sborník přednesených příspěvků z 15. ročníku konference starotiskařů, který najdete v nabídce SDRUK.

SEKCE PRO AKVIZICI

Aleš Brožek

Sekce pro akvizici tradičně uspořádala dvě akce, jednak akviziční seminář, jednak poradu knihoven s povinným výtiskem a nabídkovou povinností.

Akviziční seminář byl zorganizován po šestnácté, a to 6. dubna 2006 v Hradci Králové v areálu místní univerzity, kde ve stejnou dobu probíhal 1. ročník veletrhu Odborná kniha Hradec Králové. 59 účastníků akvizičního semináře přivítala Mgr. Eva Svobodová, ředitelka Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové. S programem semináře seznámil přítomné ing. Aleš Brožek, ředitel Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem. Mgr. Jana Navrátilová v prvním příspěvku nazvaném Hudební dokument jako součást globálního trhu s informacemi hovořila o kontinuální tradici hudebního písemnictví od raného středověku a zaměřila se na globální trh s různými typy hudebních informací. Na téma Akvizice zahraničních hudebně-vzdělávacích CD-ROM přednášela Ing. Libuše Hrdá, pracovnice hudebního oddělení Knihovny Města Hradec Králové. Hovořila o praktických zkušenostech s fondem hudebně-vzdělávacích multimedií. Upozornila na rizika při koupi zahraničního CD-ROM: systémové požadavky vyhovují, ale na našich PC nejde spustit. Vyskytnou-li se problémy, jdou těžko řešit. Doporučení – nekupovat bez ověření více titulů najednou (edici) a nakupovat jen u ověřených firem. S Internetovým obchodem jako zdrojem nákupu CD seznámil přítomné Ing. Pavel Bílek z firmy Široký dvůr. Je to rodinná firma, která získává produkci CD z Čech a dovoz ze zahraničí podle přání zákazníků. Spolupracuje s knihovnami, poskytuje jim slevu 5 % z prodejních cen v obchodě, platba je možná fakturou, hotově nebo mezinárodním převodem a dodání zboží osobně nebo zdarma balíkem po Čechách. Specializace – česká, moravská a slovenská CD – katalog je v prodejně a je přístupný na internetu. Dále Ing. Bílek předložil seznam knihoven, které mají u jeho firmy účet, a poprosil o doplnění těch, které ještě nejsou jeho zákazníky a chtěly by být. Akvizice tištěných a rukopisných hudebnin a muzikologické literatury pro hudební oddělení Národní knihovny ČR bylo námětem vystoupení Mgr. Zuzany Petráškové z Národní knihovny ČR. Hudební oddělení funguje od roku 1923 a oddělení má klasické hudební dokumenty a knihy o hudbě. Tematické priority akviziční politiky – důraz na bohemikální souvislosti (ne vždy dostávají povinný výtisk, sledují a kupují zahraniční bohemika ve světě). Ochraňují a zpřístupňují Mozartův památník, doplňují ho materiály s vazbou na Čechy a Prahu a doplňují veškerou mozartovskou literaturu včetně notové literatury. Doplnují i moderní hudební tematiku a hlavně klasické tematické katalogy. Cení si souborných vydání – uživatelé mají přímý výběr. Cezary Kasiborski, ředitel Veřejné a městské knihovny Pod Atlantami ve

Walbrzychu, seznámil v dalším vystoupení s historií shromažďování zvukových dokumentů v polské knihovně. Oddělení audiovizuálních fondů má 20 let, základem je sbírka gramodesek z roku 1971 (domácí nahrávky + nahrávky ze socialistického bloku), v 70. a 80. letech minulého století začala knihovna shromažďovat západní gramodesky nákupem v síti antikvariátů – mají několik desítek titulů. Ceny 10násobně vyšší u těchto desek než u domácích produktů. Koncem září 1986 – 3 492 knihovních jednotek gramodesek, ale zájem o ně nebyl velký, průběžně budovali listkový katalog. Pak bylo založeno oddělení zvláštních sbírek – kromě jiných fondů zde byly i audiovizuální fondy, jejichž základní částí byly gramodesky do roku 1991. Oddělení má řadu unikátních desek, celkem přes 5 000 knihovních jednotek, nákup byl ukončen na začátku 90. let minulého století. Magnetofonové kazety už mají ze 70. let 20. století (mluvené slovo pro nevidomé), kazety s hudbou mají od roku 1984 nákupem. Od počátku 90. let 20. století se nakupovala populární a rocková hudba (co bylo žádáno, tím se řídila akviziční politika) – 3 000 knihovních jednotek tvoří hudbu první poloviny 90. let 20. století, ale sbírka obsahuje málo kvalitních titulů. CD mají od roku 1992 – více než 4 000 knihovních jednotek. Sbírký se přestěhovaly do nové budovy v roce 1993 a proběhla změna na oddělení audiospolečenských fondů. Na CD jsou nahrávky vážné hudby, jazzu, rocku, populární hudby, zábavní hudba jen omezeně. Čtenáři mají slovo při výběru titulů do fondu, od r. 1994 oddělení shromažďuje dezideráta a je překvapeno kvalitním vkusem čtenářů. Dále oddělení shromažďuje knihy a časopisy s hudební tematikou – okolo 1 000 knihovních jednotek knih a v roce 2006 mají pět hudebních časopisů. Nenakupují noty (hudebniny). V současné době se zabývají pečlivým výběrem titulů z kamenných a internetových obchodů. Celý katalog oddělení je dostupný přes internet. Poslední vystoupení se jmenovalo Akvizice speciálních druhů dokumentů v knihovně Hudební fakulty AMU a zajistila ho **Mgr. Klára Havlíčková** (klara.havlickova@amu.cz), vedoucí knihovny Hudební fakulty AMU v Praze. Podala přehled kateder a hovořila o potencionálních uživatelích knihovny, což jsou pedagogové (525) a studenti (1 395). Fond tvoří přes 100 000 knihovních jednotek, z toho okolo 70 000 knihovních jednotek je hudebnin, roční přírůstek je okolo 1 400 knihovních jednotek – z toho 300 knihovních jednotek tvoří fondy získané nákupem. Fond tvoří tedy hudebniny, CD, LP desky, VŠKP, DVD, knihy, ostatní dokumenty. Dále Mgr. Havlíčková hovořila o tématu, co a kdo má vliv na akvizici a kdo ji provádí – koncepce akvizice vychází z potřeb uživatelů – jejich studentů a pedagogů.

Porada knihoven k nabídkové povinnosti dle zákona 37/1995 Sb. o neperiodických publikacích, 320/2002 Sb. o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů ve znění Vyhlášky MK ČR 156/2003 Sb. proběhla v Národní knihovně ČR v Praze 14. listopadu 2006. Olga Vašková, zástupce redakce Knižních novinek, časopisu SČKN, upozornila na letní slavnostní přátelské setkání uspořádané

k 5. výročí vydávání časopisu, které se konalo v Zrcadlové kapli NK ČR. Shrнула činnost ve statistických údajích: redakce zpracovala v tomto pětiletém období 30 820 bibliografických záznamů, přibližně 50 % knižní produkce na trhu (pro srovnání uvedla – za dobu existence časopisu Nové knihy bylo uvedeno asi 40 tisíc bibl. záznamů). Akvizitérům je zasílána elektronická verze, která předchází tištěnou. Nakladatelé plnění nabídkovou povinnost mají inzerci v elektronické verzi zdarma, v tištěné činí poplatek 45 Kč za bibliografický záznam. Pro další informační potřebu je přístupná DVT – databáze vydávaných titulů České knihy (<http://www.sckn.cz:85/ceskeknihy/>) průběžně aktualizovaná, poskytující základní přehled podle tematických skupin a dále základní i rozšířené vyhledávání. Bibliografický záznam nemusí splňovat pravidla bibliografického popisu, elektronické záznamy vytvářejí sami nakladatelé. Tato databáze napomáhá tvorbě čtrnáctideníku Knižní novinky. Informaci o Svazu českých knihkupců a nakladatelů ČKN (<http://www.sckn.cz/content/organy.php>) podal jeho nový předseda Vladimír Pistorius. 15. 11. 2006 se měla uskutečnit Valná hromada SČKN, která měla ujasnit názory na různé otázky včetně existence tištěné verze časopisu Knižní novinky. I on preferoval přednosti databáze DVT – České knihy jak pro knihkupce (stahování záznamů do skladových databází), tak pro knihovníky jako aktuální informace o knižních novinkách a nabídkové povinnosti (70 % uveřejňované nabídkové povinnosti pochází z této databáze). Hlasováním byla zjišťována potřeba tištěné verze Knižních novinek a bylo zjištěno, že většina přítomných akvizitérů knihoven používá tištěné verze časopisu pro další kontrolu a interní šíření informací v knihovnách, dvěma pracovnícím postačuje elektronická verze. Náklad Knižních novinek činí 15 000. Pozdním příchodem byl posunut příspěvek Palo Fabuše, zástupce redakce Nových knih, bibl. přílohy týdeníku Literární noviny. Ve svém velmi krátkém vstupu upozornil na zvýšený počet bibliografických záznamů v týdenní příloze (ze 40 na 50) a připomněl elektronickou verzi Nových knih (<http://www.literarky.cz/>), v níž se dají Nové knihy prohlížet jako jednotlivá čísla ročníku 2006, záznamy jsou tříděny podle tematických skupin. Více možností zatím databáze neposkytuje. Úkol, který vyplynul z brněnské porady v r. 2005 – upozornit některé vydavatele vysokých škol na neplnění nabídkové povinnosti byl splněn. Ředitel SVK v Ústí n. Labem zaslal vybraným vydavatelům urgentní dopis. S odezvou a dopadem urgentních dopisů seznámila Jana Lichtenbergová ze SVK v Ústí n. Labem. Bylo citováno pět zajímavých odpovědí. Jelikož nebyl přítomen zástupce vydavatelů VŠ, bylo pouze konstatováno, že projekt Edubooks neposkytuje takový servis, aby bylo možno konstatovat, že nabídková povinnost je plněna (většina VŠ vydavatelů do databáze neoznamuje bibliografické citace vydávaných titulů). Mgr. Antonín Jeřábek, zástupce elektronického čtrnáctideníku O. K. knihy Národní agentury ISBN, upozornil na uveřejňování edičních plánů nakladatelů v O. K. knihách (asi 75 %), opravy ISBN, ne všechny avizované tituly vyjdou. Dále upozornil na změnu normy ISO 2108 pro ISBN, na celém

světě se mění od 1. 1. 2007 10místné číslo na 13místné. PhDr. Olga Pitašová ze Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové sdělila zkušenosti a dojmy z doplňování vlastivědných a historických monografií vydávaných muzei v Královéhradeckém kraji. Podobný pohled na problematiku doplňování dokumentů vydávaných muzei a galerií uvedla ve svém příspěvku Vlasta Špánová ze Středočeské vědecké knihovny v Kladně. Se svými zkušenostmi vystoupila i Mgr. Marie Šírová, ředitelka Knihovny Národního muzea. Navrhla řešení různých problémů i uvnitř NM – spolupráce s odděleními. Závěrem se účastníci porady dohodli, že sekce pro akvizici vyvolá další jednání s V. Pistoriem o zachování tištěné verze Knižních novinek.

SEKCE INFORMAČNÍ TECHNOLOGIE

Tomáš Gec

Sekce SDRUK pro IT byla ustavena dne 19. 4. 2005 na jednání Rady SDRUK na popud ředitele Národní knihovny Mgr. Vlastimila Ježka. Vedením sekce byl pověřen ředitel Městské knihovny v Praze RNDr. Tomáš Řehák.

První jednání sekce se konalo ve dnech 9.–10. 6. 2005 v Havlíčkově Brodě, jejíž ředitel Mgr. Tomáš Gec se ujal role hostitele. Hlavním a jediným tématem byla problematika digitalizace historických a novodobých fondů, zahrnující prezentaci stávajících řešení, uživatelské hodnocení a navazující debatu o vhodných standardech a způsobech řešení včetně formulace závěrů a problematiky k širší odborné diskusi. Přítomné informatiky doplnili pozvaní hosté z Národní knihovny Mgr. Adolf Knoll a PhDr. Bohdana Stoklasová v roli přednášejících.

Jednání zahájil předseda sekce RNDr. T. Řehák, který deklaroval jako hlavní úkol nově vznikající sekce informatiků vytvoření poloformálního sdružení lidí z oblasti IT v různých krajích a navázání kontaktů pro další formy spolupráce. Momentální téma pak jako vytvoření základních doporučení pro postupy při digitalizaci dokumentů. Poté se ujal slova Mgr. A. Knoll, který se ve svém vystoupení zevrubně věnoval problematice digitalizace, zahrnující jak problematiku tvorby digitálních dat, tak tvorbu metadat. PhDr. B. Stoklasová doplnila uvedené informace o zamýšleném řešení centrálního datového úložiště. Poté se rozproutila bohatá diskuse, která se dotkla všech základních okruhů digitalizace (vzniku digitálních dat, metadat, zpřístupnění a archivace digitálních objektů). Následoval příspěvek ing. P. Žabičky z MZK Brno k problematice webové sklizně digital-born dokumentů a v rámci debaty i shrnutí stavu digitalizace v jednotlivých regionech.

Na závěr setkání bylo dohodnuto další setkání k problematice digitalizace. Kromě toho byl domluven vznik e-mailové konference sekce, která začala fungovat jakožto otevřená na adrese sdruk-it@mlp.cz. Z jednání byl pořízen podrobný zápis, který je dostupný na adrese <http://www.sdruk.cz/it/havlibrod0506092005.html>.

Druhé jednání sekce se konalo opět v Havlíčkově Brodě ve dnech 1.–2. 11. 2005. Jednání se kromě účastníků z krajských knihoven a přednášejících převážně z Národní knihovny účastnili i pozvaní zástupci vysokých škol. V této souvislosti byla sekce IT deklarovaná jako otevřená pro všechny zájemce. Hlavním tématem byla problematika digitalizace historických a novodobých fondů s tím, že na rozdíl od prvního setkání se jednalo již o prezentaci konkrétních záměrů.

Na úvod jednání představila PhDr. B. Stoklasová rámcovou koncepci trvalého uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách ČR a představila základní představu pojetí České digitální knihovny. Ke koncepci se rozvinula pestrá debata. Po jejím ukončení byl další program rozdělen do pěti okruhů. Představení posledních trendů v oblasti metadat se ujal ing. M. Vojnar, který představil metadatový kontejner METS. Druhý okruh byl zaměřen na problematiku SW potřebných na provoz digitálních knihoven. Byl stručně představen systém Kramerius Národní knihovny a Akademie věd a zmíněny další příklady digitálních knihoven. V třetím bloku představil Mgr. A. Knoll Doporučení pro pořizování datových souborů při digitalizaci analogových originálů, které je vystaveno na stánkách IT sekce (<http://www.sdruk.cz/it>). Čtvrtý bod se zabýval způsoby dlouhodobé archivace digitálních objektů. Na tuto část volně navázala problematika jednoznačných identifikátorů. Představení této oblasti a pojmenování problémů k řešení se ujal ing. M. Vojnar z VKOL. Závěrečný bod byl věnován výběru fondů vhodných pro digitalizaci.

Z tohoto setkání již vzešly konkrétní závěry, které lze shrnout takto – koncepce České digitální knihovny bude dána v rámci konference SDRUK IT k připomínkování. Doporučení p. Mgr. Knolla Technické parametry digitalizace bude doplněna o optimální parametry OCR a zveřejněna na webu. Systém Kramerius se bude dále vyvíjet v závislosti na finančních možnostech (v rámci vývoje je možné uvažovat o otestování distribuovaného sdílení dat). U DTD použitých v systémech Manuscriptorium a Kramerius Národní knihovna garantuje možnost migrace (za předpokladu striktního dodržování těchto DTD, nikoli jejich modifikací) při přechodu na jiný formát. Podrobný zápis z jednání sekce je vystaven na webu na adrese <http://www.sdruk.cz/it/havlbrod0102112005.html>.

V roce 2006 se souběhem několika nepříznivých faktorů (dlouhodobá indispozice předsedy sekce, odchod hlavního organizátora seminářů Mgr. Tomáše Gece z funkce ředitele Krajské knihovny Vysočiny) žádné setkání nekonalo. Neznamená to však, že by IT sekce nevyvíjela činnost. Mimo jiné ošetřuje problematiku nákupu zvýhodněných licencí vybraného SW pro veřejné knihovny v rámci programu SELECT (přehled viz níže). Na konci roku pak probíhala intenzivní příprava programu na setkání IT sekce v Olomouci.

Počty nakoupených licencí

License Pool	Item Name	Celkem	
Applications	Excel 2003 Win32 Czech MVL	1	
	FrontPage 2002 Win32 Czech MVL	11	
	FrontPage 2003 Win32 Czech MVL	31	
	InfoPath 2003 Win32 Czech MVL	1	
	Office 2003 Win32 Czech MVL	453	
	Office 2007 Czech MVL	3	
	Office Czech Lic/SA Pack MVL	1	
	Office Pro 2003 Win32 Czech MVL	287	
	Office XP Pro Win32 Czech MVL	36	
	Office XP Pro/FrontPage Win32 Czech MVL	29	
	Office XP Win32 Czech MVL	155	
	OfficePro/FrontPage Win32 Czech Lic/SA Pack MVL	1	
	OneNote 2003 Win32 English MVL	1	
	Project 2002 Win32 Czech MVL w/1 ProjectSvr CAL	1	
	Project 2003 Win32 Czech MVL	1	
	Virtual PC 2004 Win32 English MVL	2	
	Visio Pro 2002 Win32 English MVL	1	
	Visio Std 2003 Win32 Czech MVL	1	
	VStudio.NET Pro 2003 Win32 English MVL	1	
	VStudio.NET Ent Architect 2002 Win32 English MVL	1	
	Word 2002 Win32 Czech MVL	1	
	Word 2003 Win32 Czech MVL	3	
	Celkem z Applications		1 022
	Servers	Exchange Standard CAL 2000 Czech MVL	10
Exchange Standard CAL 2000 English MVL		10	
Exchange Svr 2000 English MVL		2	
ISA Server Std Ed 2000 English MVL 1 Proc		1	
ISA Server Std Ed 2004 English MVL 1 Proc		1	
SQL CAL 2000 English MVL Device CAL		5	
SQL Svr 2000 Standard Edtn English MVL		2	
SQL Svr 2000 Standard Edtn English MVL 1 Processor License		4	
Windows CAL 2000 Czech MVL		143	

Windows Server CAL 2003 Czech MVL Device CAL	587
Windows Server CAL 2003 Czech MVL User CAL	131
Windows Server CAL 2003 English MVL Device CAL	64
Windows Svr 2000 Czech MVL	4
Windows Svr 2000 English MVL	1
Windows Svr Std 2003 Czech MVL	43
Windows Svr Std 2003 English MVL	3
Windows Svr Std 2003 R2 Czech MVL	23
Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT Czech MVL Device CAL	105
Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT Czech MVL User CAL	50
Windows Terminal Svr CAL 2003 WinNT English MVL User CAL	5
Celkem ze Servers	1 194
Systems	Windows XP Professional Czech UPG MVL
	472
Celkem ze Systems	472
Celkový součet	2 688

Sdružení knihoven České republiky – Rok 2007

Odpovědný redaktor Jaromír Kubíček

Graficky upravila Michaela Shejbalová

Vydavatel Sdružení knihoven ČR

Vyšlo v Brně v roce 2007

ISBN 978-80-86249-43-8

<http://www.sdruk.cz>